

De Mitrailleur van 1781.

Het is aan het Rijksarchief te 's Gravenhage te danken, dat wij kennis konden nemen van een interessant document, waarin een onzer landsvaderen van dien tijd de toenmalige regeering een ontwerp van een schiettuig aanbood, waarin wij de grondgedachte meenen terug te vinden, die aan onze algemeen bekende mitrailleurs het aanzijn schonk.

„De magt en kracht van Snaphaan en Buschdragende-Manschap bestaat in het dikwijls, het spoedigst en het geregeld vuur geven.

het spoedig, geregelt en dikwijls vuur geven hangt af van het gelijktijdig Laaden en vuur geven van een Pelotton, Regiment of Companie in eene gelijklijnigen aanleg op de borst of halve man zijner vijand.

bijgevolg word tot deeze daad vereischt een welgedresseerd getal Manschap die elk hoofd voor hoofd tot de gelijktijdige spoedige en regelde vuurgeving medewerken.

hier op valt dan mijn denkbeeld, of men bij gebrek van zulke welgedresseerde Manschap, in tijd van nood, niet zoude kunnen uitdenken eenig wapentuig, dat zoo niet ten vollen, ten minsten zeer nabij het zelve effect deed.”

Gaan we thans de gedachte samenstelling van dit wapen na, dan lezen we:

„men make naamlijk een zeker getal snaphaanloopen zonder Laden of Slooten, op een best convenablen afstand vast op daartoe vervaardigde houten ramen, zoo ligt en draagbaar als mogelijk is, en vervolgens de gaten in de kruidkamers naar boven gekeert zoodanig met een loden of ijzeren goot, of loop mogelijk ook best met een lopend lont zoodanig vereenigde, dat met het aantonderen van het kruid de geheele reek snaphanen in eens afvuurden en vervolgens meerder zulke vereenigde lopen bij der hand hebbende, telkens de plaats der afgeschotene te doen vervullen, en zoo er tijd is de afgeschoten weder te doen laden, dat te beproeven staat.”

In afwijking met onze geperfectioneerde mitrailleurloop valt de volgende zin op:

„waar toe men zeer wel kan gebruiken de zulke snaphaanloopen, die voor het vuuren der manoeuvreerende manschap niet meer bruikbaar zijn en gelijk als men dit weet nog in staat genoeg zijn om 16 of agtien schoten, ja veel meer te kunnen uithouden, zonder gevaar, alzoo 't bekend is, dat zulk soort van afgelegde snaphaanen, door andren nog tot goed gebruik worden opgekogt en het dus den Lande onkostbaar zoude vallen, wijl er niets aan verloren word om dit snaphaanraam dan ordentlijk voor te stellen.

Deze snaphaanloopen liggende op het raam worden vastgehecht door strooken dik blik of ijzer. Onder deze band vertoonen zich de spangaten of londgaten, welke laadgaten, in oude en gebruikte snaphanen op zijde liggende, dus ten opzichte der situatie de staardschroeven mede op zijde hebben leggen, dog in expres daar toe gemaakte loopen boven op denklijk best zouden vallen, als men daar op holle bakjes om met kruid aan te kunnen vullen maakte en die langs het gehele snaphaanraam communicatif maakte met een lopend en snelvuuraantondrend lont waar door dan eensklaps de 13 snaphaanen of zulk een getal als men goed vind zoude afvuuren. Ja zulk een geprojecteerd snaphaanraam vermeen ik zoo onkostbaar en eenvoudig van samenstel als men mogelijk eenig vuurgevend werktuig in de thans in trein zijnde manier van oorlogen heeft.

Ik trede nog een stap verder. Wat zwaarigheid indien men tot nog eenvoudiger en spoediger klaar te maken werktuig overgong met het maken van een zes of agtkanten balk die op elke platte kant van zijn zeshoek of agthoek doorgeboord was op zulk een afstand als een zeker getal snaphaanloopen elkander kruiswijs ontmoetende konde plaatsén, dat men dan vervolgens zulk een balk aan wederzijden met speeken liet rusten op zekere standaards die met kippen uitgekipt zijnde, de snaphaanbalk hoog en laag zoude kunnen poincteeren juist zoo als men met een keukenspit handeld, ja men zou zelfs hier toe staande dommekragten kunnen nemen, en dus een zoodanigen snaphaan balk of spit hoe zwaar het mogte zijn gemakkelijk hoog en laag stellen en door middel van een draai de gehelen haspel succesievelijk afvuuren."

En om zijn tijdgenooten de noodige waardeering niet te onthouden vervolgt hij: „buiten dit zijn er nog ontellijke verbeteringen, die uit de eenvoudigheid van het samenstel gevoegt bij de kundigheid die onze landzaten van spaakwerk rader en molenwerk hebben, zouden voortvloeyen."

Ter vaststelling van het aantal snaphaanloopen, dat samengevoegd moet worden, stelt de schrijver van het document zich de volgende vragen:

1°. de zwaarte en draagbaarheid van het raam;

2°. het effect tegen drie gelederen manschappen te berekenen:

en schrijft dan: „met opzicht tot het eerste, merk ik aan dat een ordinaire snaphaan met het slot het hout en beslag weegt 7 tot 8 ponden een karabijn tot 7 ponden meer of min hier afgerekent 2 pont voor het hout, zoo zullen 24 snaphaanloopen wegen 120 ponden, maar nu stel ik voor de zwaarte van de houte laden het slot en ander werk daar tegens de zwaarte van het houten raam, dat dan 48 ponden zouden zijn en na gis ook hier op ja veel minder kan aangelegd worden, dat te beproeven staat,

en dan zoude zulk een raam met snaphanen een gewigt hebben van 168 ponden.

maar nu kunnen twee welgemaakte kaerels op een handberry met helmseelen, dragen tot 400—500 ja 600 ponden op zijn zwaarst.

bij gevolg zijn drie snaphaanramen van 168 op zijn zwaarst portatief. er is geene de minste reden van twijfeling over of men kan zoo door het inkorten der snaphanen als het verminderen van derzelver getal gevoegt bij een geregelde distantie op het houten raam deze ramen zoo veel verligten en verkleinen in getal, dat 2 kaerels ten minste 3 à 4 tot 5 ramen zouden kunnen aanvoeren.

daar bij gesteld dan nog twee kaerels ter verpozing en twee ter directie van vuur geeven, pointteeren enz. en dus eens gesteld een raam met 10 snaphaanlopen volstaan tot een linie van 4 voeten als men de plaatsing der snaphanen wat ruim neemt, dan zullen voor 6 man portatief en gebruikbaar, ja geregeld gebruikbaar zijn, om het nu zoo min te stellen als 't mogelijk is, 60 tot 70 snaphaanschoten, daar men anders toe noodig had 60 à 70 man.

Thans wilde ik hier afhandelen het effect tegens drie gelederen vuurgevende manschap.

Nu is den aanleg en het appoint van een gekombineerd snaphaanraam vast en onbeweeglijk er is geene tusschenruimte grooter als twee à $2\frac{1}{2}$ tot drie duim tusschen elken afvuurende kogel. derhalven moeten noodwendig de lijnen dezer kogels vallen op de spatie en lijnen van 4 voeten ruim die tien gecombineerde snaphaanlopen beslaan, en gevolglijk naar alle beraamde probabiliteit een man op anderhalf voet front gerekent. vast 2 man voor 't front en zeer zeker ook tusschen de gelederen nog twee man of wegneemen of treffen; en dus tien snaphaanloopen zeer probabel 3 à 4 man treffen, en zullen 30 manoeuvreerende mannen ruim 3 laat ik stellen vier man treffen, zoo min stelt, wat volgens zeer accurate berekeningen is bewezen, dat er in de aller hartnekkigste veldslagen dezer Eeuw op zijn best een agste man sneuveld. derhalven zou dan op deezen grondslag tien gecombineerde snaphaanlopen gelijk staan in effect met 30 manoeuvreerende schoten der manschap."

Wij zullen den inventor niet in al zijn beschouwingen volgen daar we dan een te sterke wissel zouden moeten trekken op het geduld van den lezer. 's Mans bescheidenheid kunnen we in het volgende leeren waardeeren:

"Gaarne wenschte ik hier verder te gaan dan geen militair zijnde en niet durvende aan eenig Ingenieur of officier mij adresseeren, zonder daar toe bevoegt te zijn, en men daarenboven dergelijke denkbeelden, als van een man die geene militaire dicipline kent voor beuzelingen zoude opnemen en veelligt de Hooggevoeligheid den Militairen zoo eigen, dit veragten of er voor zich zelve eenige waan in zoeken zouden zoo heb ik alles wat mij hier denklijk eenig ligt zoude bijzetten stil laten berusten en alleen op mijne geringe kunde voortgegaan.

als men nu door de gezonde reden, de goede Theorie en het belang der zake kan overtuigt worden van het gevolg in Praktijk en men door geeffectueerde proeven aan dit denkbeeldig ontwerp, de vereischte uitvoering bezorgde, zou het dan vraag ik of durf ik eerbiedig betoogen,

niet zeer gemakkelijk uitvoerlijk zijn omme langs onze stranden op onze zeedorpen, in onze ongearmeerde binnensteeden, ja in onze frontiersteeden en ook overal op onze dijken te houden te stigten zekere schuuren en Magazijnen waar in zulke snaphaanramen, snaphaanlopen bij voorraad geplaatst werden van welk eene calieber grootheid, gemaklijke werking of spoedige toebereiding men voorzeker ruim zoo zeker is als van eene menigte manschap. Zoude het niet vervullen het zugtend gebrek van gediciplineerde manschap? Zoude een ongediciplineerd zeeman gewoon zwaren last te dragen, niet met de grootste bereidwilligheid en vaderlandliefde den schoft onder 't helmceel steken en snaphaanramen en berrie aandragen een enkel gediciplineerd con stapel een getal van 500 snaphaan kogels ja 1000 en meer op den vijand afzenden, eer men 1000 man bij een had. Zouden die zelve forsche vaderlanders bij dat effect maar met een korte bijl, ja een goed mes gewapend niet duuzend maal meer uitvoeren bij deze wapentuigen als dat ze nu staan met oude verroeste snaphanen die zij niet hanteeren kunnen, en in hogen noot met geen mogelijkheid in spoed kunnen gedresseerd worden.

Ik voor mij stel hier in volstrekt een goed gevolg, ja zoude mij, indien ik er toe geroepen moest worden, en er niets meer overschoot ter verdediging van onze lieve vaderland. Ik zoude hartig genoeg van denkbeeld weezen, om door middel van zulke werktuigen en getrouwe burgers mijn stad Leiden, mijn katwijk en noortwijk tegens onverwagten aanval te verdedigen.

Maar laat ons eens zien, in hoe verre men de gemelde snaphaanramen tot een gemakkelijk en vervoerbaar stel zoude kunnen raffineeren, men weet reeds bij beproeving hoe men veldstukken en zwaar geschut op affuit en wagen te velde voeren kan. Wat letsel of hinder zoude er zijn om ook niet op een welgemaakt wagenstel geregeld afvuurende ramen aan te voeren, wat letsel zoude er zijn om aan onze stranddorpen kaden en dijken waar altoos voerlieden en overvloedig wagentuig te vinden zijn in nood daarvan gebruik te maken. Ja in onverhoedsche noot wie zou niet gaarne voor een wijl van de onderstellen van zijne karos afzien, om zijn vaderland van dienst te zijn en naderhand zoo veel te geruster en met eere in zijne koets het genot van vrijheid en achtbaarheid genieten. Wat zoude voorts beletten, dat men in Bataille zulke haspels voor twee paarden trekbaar, tusschen, agter of voor of op zijde der manoeuvreerende manschap, in hogen nood alleen aanvoerde, en suppleerde dus het gebrek van gediciplineerde militie? Wat ontbreekt er om den vijand te misleiden door dergelijke snaphaanramen te masqueeren en ze als militie te doen voorkomen doordat aan elk zich vertoonende rei snaphanen gehecht zijn van simpel licht en vast en wel geolijd bordpapier, uitgesneden in den omtrek en figuur van een peloton, daarna beschilderd met coleuren van het Regiment, waar bij of tusschen men zulk een haspel gebruiken wilde en dus elken rei snaphanen met zulke geschilderde soldaten gecoleurd

zouden verbeelden Ja misleidend verbeelden een peloton levende manoeuvreerende manschap."

Dat het indringingsvermogen der toenmalige projectielen niet groot was, blijkt uit het volgende: „dewijl de snaphaankogels zekerlijk op de ramen zullen afstuiten en zoo 't geviel dat gebeuren kan en zal dat zulk een raam door een kanonkogel getroffen wierd zal deze treffing tien tegens een juist moeten vallen op het midden der haspel of het raam, zal het onbruikbaar zijn, dog de kans meerder staande, dat de kanonkogel een gedeelte van het raam dat staat treffen zal en dat bepaaldelijk het haspelraam getroffen zijnde, zal dit agter over draaien en dadelijk door de andere ramen geremplaceerd in evenwigt blijven.

Hiermede van dit onderwerp afstappende heb ik de Eere om deze met verschuldigde eerbied te stellen in Handen van den Ed. Mogende Heer Raad pensionaris Mr. PIETER VAN BLEYSWIJK als in handen den waardigen en getrouwen voorstander, medebeschermer en Eendrachtsvader dezer Republiek."

Met het 10^e Regiment Infanterie vóór Adrianopel,

door den reserve tweede-luitenant ΝΙΚΟΦ.

(Vertaling van eene serie artikelen uit het blad „Utro”.)

Met een Kaart.

Op den 11^{en} Maart was het IIIe bataljon van het 10e Infanterieregiment (Haskovo) opgesteld achter de heuvelketen van Charat Jolu, als ondersteuning der brigade.

Vóór den middag zagen wij de hoogere chefs allen te paard stijgen, wij spitsten de ooren, er scheen wat los te komen.

Te één uur namiddag begon in alle sectoren, behalve bij ons, het zware belegeringsgeschut te bulderen, en alom rees ons de vraag op de lippen: „Wat gaat er gebeuren?”

Laat in den namiddag keerde onze bataljonscommandant terug, drukte ons, geheel bewogen, de hand, zeggende: „Goed succes, mijne heeren, wij gaan de positie hier tegenover ons nemen.”

Het bevel op zichzelf was kort en behelsde, dat de Koum-Dere, de beek die onze stelling van de Turksche vóórstelling scheidde, in den vroegen morgen te vier uur moest overgetrokken worden. Nadat de noodige voorbereidende maatregelen waren genomen, kwam ons bataljon omstreeks middernacht bij onze stelling bij Balaar Certan, van waar uit het regiment zich in beweging moest stellen.

Ons bataljon was op den rechtervleugel, links bevonden zich het IIe en IVe bataljon; de mitrailleurcompagnie was bij ons bataljon, terwijl het Ie bataljon als brigadereserve was opgesteld achter het 23^e Regiment (Kezanlik), dat zich rechts van ons bevond.

Het tijdstip naderde, de bataljonscommandant plaatste de 10^e en 12^e compagnie in de eerste linie, daarachter de pioniers met scharen en springstoffen, daarachter in tweede linie de 9^e en 10^e compagnie.

Het is kwartier vóór vieren. Alles is gereed. Voorwaarts!

Het vuur der artillerie, hetwelk om acht uur geëindigd was, vangt met nieuwe kracht aan, alleen in onzen sector blijft zij het stilzwijgen bewaren.

Vermoedelijk zullen in de overige forten de soldaten van SCHURKI PACHA op de been en waakzaam zijn en iedere minuut een aanval verwachten, tegenover ons echter heerscht er rust, de schildwachten alleen lossen nu en dan een schot.

Omstreeks tien uur was de maan opgekomen en thans stond haar halve sikkel hoog aan den hemel, eene gunstige omstandigheid voor

ons, doordat zij voldoende licht wierp om op korten afstand te zien en alzoo de richting te onderkennen, waarin men oprukte, doch niet voldoende om op grooten afstand gezien te worden. Dit is beter dan donkere nachten, waarin men kans loopt, elkaar te beschieten. De compagnieën bewegen zich voorwaarts, wij komen in het voorbijgaan langs eene hut, tusschen de twee stellingen gelegen, en dalen af naar het dal; vóór ons zien wij onze beide voorste compagnieën marcheeren in de richting der ijzerdraadversperring, alles gaat regelmatig en vlug.

Onze tweede linie passeert juist het dal, als rechts een krachtig hoera van het 23e regiment weerklinkt. Het was verboden geworden, hoera te roepen alvorens men er in geslaagd was, door de ijzerdraadversperring heen te komen; wij meenden dus niet anders dan dat het 23e regiment reeds den hoogtekam had bereikt en 's vijands stelling aldaar had genomen. Later vernamen wij, dat zij hoera hadden geroepen nog vóór de versperring, met het gevolg echter, dat de Turken waren geschrokken en op de vlucht gegaan.

Toen rechts van ons het hoera weerklonk, herhaalden wij dit, om onzen makkers te toonen, dat wij in de nabijheid waren en tevens om onze eigen soldaten aan te moedigen. Vóór ons weerklonken slechts enkele schoten, door de schildwachten afgegeven. Dit was als het ware een regel bij onze tegenstanders; steeds schoten hunne schildwachten, hetzij om niet in slaap te vallen, hetzij om ons te toonen, dat zij waakzaam waren. Dat het nu ook geschiedde, gaf ons de overtuiging, dat zij niets vermoedden en alles rustig waanden. Tegenover het Ie bataljon, dat links van ons was, ontbrandde nu echter een hevig gevecht, dit bataljon bleek dus ontdekt te zijn, en ook tegenover het 23e regiment begon het geknetter. Weldra echter verstomde het, het hoerageroep had blijkbaar de verdigers doen vluchten. Vlug naderden de pioniers de versperring, welke ongeveer zeven meter breed was, sneden de draden door en weldra was het bataljon door de bressen heen en dat wel zonder een enkel schot te hebben ontvangen. Mal-Tepe, duidelijk door de maan verlicht, werd door vier compagnieën bezet. In de loopgraven duidde alles op eene overhaaste vlucht; wij vonden er achtergelaten geweren, kleeding- en uitrustingsstukken, wij maakten tevens nog eenige gevangenen; blijkbaar waren de Turken ten volle verrast.

Gemakkelijk werd op deze wijze de vóórstelling tot aan de Provadia-beek genomen. Het 23e regiment ging tot de vervolging over, onze 10e, 11e en 12e compagnie sloten zich daarbij aan, men veroverde eenige vuurmonden en bereikte de laatste terreinplooi voor Aivas Baba. De 9e compagnie bleef te Mal-Tepe en verschanste zich aldaar, front makende naar het zuiden, vanwaar uit de Turksche loopgraven nog sterk gevuurd werd, en aangezien dit aanhield, haalde de bataljonscommandant ook zijne overige drie compagnieën terug, om een eventueelen tegenaanval uit het zuiden te kunnen weerstaan.

Naar het geluid te oordeelen, moest ons Ie bataljon niet ver van de

Turksche loopgraven liggen, het geweervuur aldaar was vrij hevig. Wij konden niets doen dan nu en dan een aanmoedigend hoera uitstooten en verder het daglicht afwachten. Toen het eindelijk licht werd, zagen wij dat het Ite bataljon zich in een vrij benarden toestand bevond; op 4 à 500 M. van de Turksche loopgraven liggende, leed het veel van het geweervuur, de bataljonscommandant, Majoor KONARIOF was gekwetst. (Hij overleed later aan zijn wonden.)

Zoodra wij den toestand van het bataljon gewaar werden, wierp onze 9e compagnie zich met de bajonet in flank en rug der Turksche stelling, de kapitein MARROF valt, doch de vijand wordt verdreven.

Het Ite bataljon werkte zich toen door de ijzerdraadversperring heen en ging met de genoemde 9e compagnie tot de vervolging over, die tot bijna in de lijn der fortten werd voortgezet.

Dadelijk nadat de vóórstelling ten noorden van Mal-Tepe was genomen, verscheen aldaar de Ite afdeeling van het 8e regiment veldartillerie (Stara Zagora), welke de begeleidende troep vormde voor onze brigade, op den hoogtekam en begon, zoodra het dag werd, de vluchtende Turken met granaatkartetsvuur te vervolgen. Tevens werd het vuur gericht op twee vijandelijke batterijen, die meer zuidelijk achter Sapounjelar stonden.

Het in onze handen vallen van het noordelijk gedeelte der vóórstelling en het daarop volgende doordringen onzer troepen in oostelijke en zuidelijke richting maakten weldra ook het daargelegen gedeelte der vóórstelling onhoudbaar en weldra werd dat dan ook door onze overige regimenten bezet.

Behalve de reeds genoemde afdeeling hadden gaandeweg meerdere batterijen den hoogtekam bezet. Naarmate echter het daglicht verscheen, opende de Turksche artillerie uit de hoofdstelling het vuur en bracht onze artillerie belangrijke verliezen toe. In het bijzonder was dit het geval bij de afdeeling van den Luitenant-Kolonel PÉEF, die zich rechts van ons bevond; de algemeen beminde kapitein GORANOF vond hier den heldendood, zijne laatste woorden waren: „Adrianopel moet genomen worden”. In de batterij van den luitenant SORALOF werd een vuurmond door een brisant projectiel geheel opgelicht met de raden omhoog, de vuurmond bleef echter geheel intact. Verschillende caissons werden zwaar beschadigd en tal van menschen en paarden buiten gevecht gesteld.

Bij Mal-Tepe was de toestand niet veel gunstiger, het was eene ware hel. De Turken toch kenden het terrein volkomen en waren nauwkeurig met den afstand bekend, hun vuur was dan ook gericht en had veel uitwerking; niet dan met de grootste moeite konden wij ons hier handhaven.

Het was inmiddels half twaalf geworden, de zenuwen waren op hun hoogste gespannen. Wanneer wij het hoofd verhieven, zagen wij rechts van ons de beschadigde batterij SOLAROF, links de vele lijken van ons Ite bataljon, in onze onmiddellijke nabijheid de gevallen menschen en paarden onzer artillerie.

De regimentscommandant doet de bataljonscommandanten ontbieden en welda bereikt ook ons de tijding: „Mijne heeren, een nieuw bevel, wij moeten de lijn der forten gaan aanvallen”.

Tot nu toe hadden wij in de meening verkeerd, dat de bedoeling uitsluitend was de vóórstelling Maslak-Mesar Tepe te nemen, en wij vermoedden, evenals wellicht ook SCHUKRI-PACHA heeft gedaan, dat de hoofdaanval in het zuiden zou geschieden. Zooals wij later vernamen, heeft dan ook daarheen SCHUKRI-PACHA zijne reserve, bestaande uit twee Nizam-divisiën, heengezonden.

Het was ons bekend, dat achter Balaar Certan bij het dorp Musubeili, eene geduchte artilleriemassa stond. Zij was daar met groote moeite heen vervoerd, doch nog nimmer had zij tot nog toe iets van zich doen hooren, dan nu en dan enkele schoten. Wanneer wij in onze loopgraven door de artillerie uit de fortenlinie werden beschoten, hadden wij ons vaak afgevraagd, waarom die artilleriemassa toch niets deed en het vijandelijk vuur niet tot zich trok. Dit echter geschiedde met voorbedachten rade volgens een vooraf beraamd plan; men had haar doen zwijgen om haar eerst in het laatste oogenblik tegen de forten Aivas Baba en Aya Jolu aan te wenden. Het bevel over die artillerie werd gevoerd door den Majoor KABLECHKOFF. In den namiddag verscheen hij bij ons, zeggende: „Geduld heeren, in drie uren zal het terrein om Aivas Baba geheel doorploegd zijn.” De kracht onzer artillerie niet kennende, hielden wij dit voor grootspraak, onze verwachtingen waren dan ook niet hoog gespannen.

In den namiddag opende in onzen sector de zware artillerie haar vuur; onophoudelijk gonsden over onze hoofden de granaten, die wij boven de Turksche stelling, 30 of 40 M. uit elkaar, zagen springen. Weldra zweeg de vijandelijke artillerie en voor ons brak een tijdperk van rust en verademing aan, dat zelfs hier en daar in vroolijkheid oversloeg. De uitwerking der artillerie was zóo verrassend, dat wij waarlijk de grootspraak der heeren artilleristen begonnen te gelooven. Omstreeks half vier meldde Majoor KABLECHKOFF aan onzen regimentscommandant: „Overste, de aanval is voorbereid”; de Overste YANKOF spreekt even door de telefoon, keert daarna terug en dicteert aan de bataljonscommandanten het bevel: „Het regiment houdt zich gereed om te 4 uur het fort Ayi Jolu aan te vallen”. Naast ons moest het 23e regiment Aivas Baba aanvallen. Eene siddering ging ons door de leden. „Overdag zulk eene stelling aanvallen! Zeker,” dachten wij, „kan het slechts een schijnaanval zijn, doch een schijnaanval, die talrijke offers zal kosten. Het kan niet anders dan eene demonstratie zijn, geen verstandig veldheer denkt er over bij klaarlichten dag zulk eene stelling aan te vallen!” Het was bovendien reeds vrij laat en binnen twee uur moest de duisternis invallen. Zelfs al namen wij het fort, dan zouden wij er niet het hoofd kunnen bieden aan een tegenaanval. Het kon niet anders dan een schijnaanval zijn!

Toch heeft de ondervinding ons geleerd, dat het eene geniale ma-

noeuve van onzen staf is geweest, en dat zij gediend heeft om SCHUKRI-PACHA geheel op een dwaalspoor te brengen. Zelfs een kind moest zulk een aanval als een schijnaanval beschouwen, en de tegenstander heeft in zijn vuistje moeten lachen en aan een misslag van onze aanvoorders moeten denken. Even als wij, schijnt dan ook SCHUKRI-PACHA den aanval voor eene demonstratie te hebben gehouden, dienende om zijne aandacht van het werkelijke aanvalspunt af te leiden.

Het werd 4 uur namiddag. Onze 6e, 9e en 11e compagnie waren in eerste linie, daarachter volgden twee detachementen pioniers met pyroxiline en scharen, daarachter de 5e, 10e en 12e compagnie. Achter ons bevonden zich ons IVe bataljon en het IIe bataljon van het 53e regiment, ons Ie bataljon vormde de brigade-reserve. Ons IIe bataljon had zeer veel geleden en bij het regiment was het aantal officieren van zestig geslonken tot vijf en dertig. Als oudste der compagniecommandanten voerde ik het bevel over de voorste linie. Daar klonk het bevel: „Tweede-Luitenant NIKOF, voorwaarts met eerste linie!” Het was eene zware taak. Nauwelijks hadden de eerste soldaten zich uit de loopgraven verheven om over den hoogtekam te komen, of de Turksche artillerie opende een hevig vuur van granaten en granaatkartetsen. De uitwerking van dit vuur was allerhevigst, ieder zocht zich te dekken. Maar hoe was het mogelijk in dit open terrein een drieduizend man te dekken en dan wel gedurende de twee uur, dat het nog dag zou zijn. Wel trachtte men zich zooveel mogelijk in te graven, maar dit baatte weinig, vooral daar het vuren steeds toenam. Het was een uiterst hachelijk oogenblik, steeds dunner werden onze gelederen. Eene granaat nam een man op en wierp hem 10 meter hoog, hij kwam in stukken weder op de aarde terug; eene andere granaat viel tusschen drie menschen in, wierp hen ter aarde, twee hunner sleepten zich zwaar gekwetst weg, de derde bleef liggen. Eene derde granaat deed eene bus pyroxiline ontploffen, een hevige slag terwijl eene hel gele vlam den omtrek fel verlichtte. Hier hield een man zijn arm vast, daar kroop er een met gekwetst been, een derde lag met verbrijzelde kaak, het was een ijselijk schouwspel. Ik vroeg mij af of het mogelijk zou zijn, andere dan Bulgaarsche soldaten hier vooruit te krijgen.

Met moeite won het regiment een weinig terrein, de voorste linie geraakte dwars door verlaten Turksche geschutstanden tot nabij een hoogtekam, die vlak vóór de vijandelijke hoofdstelling was gelegen, doch hoe moest men nu verder komen. Wederom het bevel: „Luitenant NIKOF, voorwaarts!”

Het is 6 uur namiddag, ik doe de 11e compagnie vooruitgaan en gelast hetzelfde voor de beide andere compagnieën. Wij bereiken den rand van een hollen weg; daar te blijven is onmogelijk, de weg toch loopt juist op den zuidelijken uitlooper der forten aan, vanwaar eene vijandelijke batterij granaatkartetsen als doet regenen. De laatste mijner onderofficieren wordt gekwetst. Het is onmogelijk vooruit te komen, doch even ondoenlijk daar te blijven, wil ik niet tot den laatsten man

verliezen. Ik neem daarom de compagnie iets terug, dek haar zoo goed mogelijk achter den rand van den weg en besluit den nacht af te wachten om den hoogtekam te bereiken.

Het 23e regiment kon geen pas voorwaarts van Kouch Tepe komen, enkele onderdeelen waren er in geslaagd een hollen weg te bereiken, doch waren aldaar tot onbeweeglijkheid gedoemd door artillerie- en geweervuur uit goed gedekte stellingen afgegeven, waaraan ook nu en dan het vuur uit een mitrailleur zich paarde. Zoo vond ons de nacht.

Mijne compagnie terugnemende, verklaarde ik verder doorgaan onmogelijk, de nacht begon reeds te vallen. Het bevel echter luidt imperatief: „Voorwaarts!”

Ik meld door den telefoon, doch weder klinkt het: „Voorwaarts, of gij zult u hebben te verantwoorden voor het executiepeloton.” Wij zijn geheel verbijsterd; waar moeten wij heen in deze duisternis? De soldaten hadden den vorigen nacht niet geslapen en den geheelen dag in sterke zenuwspanning onder het hevige vuur doorgebracht, wat kon men ondernemen tegen zulk eene sterke verdedigingslinie. Was er niet genoeg verricht voor een schijnaanval? De Turken hadden het nu gezien, was het niet beter nu terug te gaan? Wilde men werkelijk aanvallen, waarom ons dan niet afgelost? Twee nachten aanvallen, een ganschen dag onder vuur, zonder eten, dit was te veel voor een mensch! Dat men ons eenige rust geve tot de maan opkomt en dan maar weer vooruit!

Op dat oogenblik kwam, Goddank, het bevel om te wachten tot het maanlicht kwam.

Onmiddellijk begon de eerste linie zich in te graven, men nam wat eten uit den ransel en de meesten strekten zich uit om wat te rusten en te slapen. Regelmatig klonk het Turksche geweervuur, doch juist die regelmatigheid stelde ons gerust.

Het is iets over elf uur, de maan schittert over een lagen en lichten mist. „Vooruit, mijne heeren, voorwaarts!” zegt achter ons de stem van den bataljonscommandant, de eenige, die wellicht niet geslapen heeft. Wij wekken onze soldaten, losten de posten af, herstellen het verband in onze compagnieën en voorwaarts gaat het weer.

De silhouette van Ayi Jolu teekent zich tegen den horizont af, verlicht door de maan, ons doel ligt duidelijk vóór ons. De artillerie, die om acht uur haar vuur had gestaakt, vangt weder aan en overstelpt met haar vuur de beide Turksche forten. Moreel gesteund door dat artillerievuur, rukken wij vol goeden moed voorwaarts, alles gaat goed. De soldaten willen vooruitsnellen, wij houden hen echter terug om vooral het verband niet te doen verloren gaan, wij hebben trouwens al den tijd, rustig aan dus! Wij leggen in twee en een half uur iets meer dan één kilometer af, twee of drie malen wordt halt gehouden en gerust en het verband weder hersteld. De langste rust hielden wij bij de inzinking der Kouchdere, de soldaten hadden zelfs de gelegenheid, een of twee sigaretten te rooken. Wij overtuigen ons dat alles

bij onze compagnieën in orde is, formeeren deze opnieuw en rukken weder voorwaarts. Wij bestijgen den hoogtekam, de soldaten willen vooruit. „Kalm aan jongens”, zeggen wij, „hoort gij niet aan de regelmatigheid van de geweerschoten der Turksche schildwachten, dat zij onze nadering niet bevroeden? Zij wachten ons niet vóór vier uur, als het dag wordt; thans is het nog slechts één uur.” Na nog twee malen gerust te hebben, bevinden wij ons in de onmiddellijke nabijheid der ijzerdraadversperring.

De houwitsers van KABLECHKOFF doorploegden het vóór ons liggende Ayi Jolu, de hellingen daarvóór en daarachter, alsmede de versperring, alles volgens de gegevens, welke in den namiddag verzameld waren. Van Mal-Tepe uit nam de majoor zelf oplettend waar of nog geen lantaarnsein hem meldde, dat wij bij de versperring waren.

Op zestig meter van deze gekomen, doen wij de keten halt houden om niet te lijden van de uitwerking der springstoffen. Ik zend een soldaat naar den bataljonscommandant om aan de artillerie te doen telefoneeren, dat wij gereed zijn voor den aanval, de telefoon echter weigert, de leiding bleek verbroken te zijn. Op dat oogenblik fluistert een soldaat mij toe, dat wij door de versperring kunnen, met de scharen is men er in geslaagd, eene bres te maken. Zonder geraas trekt de voorste linie door de bressen heen, formeert zich weder aan de andere zijde der versperring en maakt de openingen weder vrij. Het regelmatige vuur der Turksche schildwachten gaat steeds door, wij zijn dus nog niet ontdekt. Volgens de voorschriften moet thans feitelijk de voorste linie zich rechts en links van de bressen verspreiden en het vuur openen op het fort, terwijl de stormcolonnes met de bajonet oprukten; op het fort en zijne naaste omgeving teekent zich echter geene menschelijke gedaante af, het schijnt als verlaten, men ziet zelfs geene posten. Zou het artilleriesvuur de verdedigers hebben verdreven? Wij infanteristen zullen dan niet behoeven te vuren, wij moeten vooruit met de bajonet en kunnen binnen twee minuten op de wallen zijn. Wij moeten ons dan echter ook haasten, zoolang wij niet ontdekt zijn.

„Luitenant,” zegt een soldaat, „onze artillerie schiet nog”. „Geen nood, ik heb door de telefoon doen waarschuwen”.

Ik ga langs het gelid, vestig er de aandacht op, dat men op het fort en daarneven geen man ziet en dat rechts en links van ons regelmatig de schoten der schildwachten weerklinken.

Eindelijk „voorwaarts, hoera!” Onder een krachtig hoerageroep springt de geheele linie op en snelt vooruit.

Aan den grachtsboord gekomen willen enkele soldaten, zooals hun dat geleerd is, het vuur openen; wij verhinderen dit echter, geen oogenblik moet thans worden getalmd, in een oogwenk is men in de gracht, de escarp en het buitentalud worden beklommen en te 2 uur in den morgen klinkt vanaf Ayi Jolu een krachtig hoera, het fort is ons!

Nauwelijks waren wij in het fort gekomen of twee eigen granaten sloegen er in en doodden eenigen onzer manschappen. Zij zijn gevallen

als offers op het altaar des vaderlands. Zoo iets is soms onvermijdelijk. De Japanners hadden de gewoonte om het artillerievuur tot het laatste oogenblik vol te houden, dit is beter dan wanneer men den vijand loslaat.

Ik doe onze lantaarns omhoog gaan, het artillerievuur wordt verplaatst. Weldra wordt telefonisch bericht gezonden aan den sectorcommandant en den commandant van het Tweede Leger, dat het fort in onze handen is.

De rest van het regiment rukt op, het fort is gaandeweg opgepropt met menschen. Er wordt onmiddellijk een commandant benoemd en tevens worden de noodige posten uitgezet. Het is nog te donker om buiten het fort veel waar te nemen. Wij moeten daartoe het daglicht afwachten. Voor ons treedt thans een oogenblik van rust en zenuwontspanning in, hoewel wij elk oogenblik een tegenaanval kunnen verwachten. Ten noorden en ten zuiden van ons klinkt het Turksche geweer-vuur, de verdedigers der loopgraven zijn blijkbaar ontwaakt.

De binnenruimte van het fort in oogenschouw nemende kregen wij een indruk van de uitwerking der artillerie. Het was waarlijk geen grootspraak geweest van KABLECHKOFF. De binnenruimte van het fort was geheel doorploegd en met springstukken en kogels bezaaid, trechter aan trechter kon men zien. De bomvrije dekkingen waren in deerniswekkenden toestand, de gronddekking doorboord, de gewelven verbrijzeld.

De ingang was één puinhoop. Wij begrepen dat de bezetting het daarin niet had kunnen uithouden. Wij vonden in een gaaf gedeelte eener kazemat nog één ongekwetst Turksch soldaat, het moet een idioot of een koudbloedig wijsgeer zijn geweest.

Wij waren een en al lof en dankbaarheid voor onze makkers der artillerie, wij hadden ze wel willen omhelzen.

Inmiddels werd overwogen, hoe er gehandeld moest worden, indien de Turken met hun geschut het fort zouden gaan bevuren of tot een tegenaanval overgaan, het plan werd geopperd het fort zelf te verlaten en zich in te graven op ongeveer 500 meter afstand; dit is echter niet geschied.

Gaandeweg wordt het lichter; de telefoon, die weder werkt, meldt ons, dat de artillerieafdeelingen van Luitenant-Kolonel PÉEF en Majoor DROUNEF oprukken en dat ook ons Ie bataljon nadert.

Met het licht worden neemt het geweervuur der Turken in de loopgraven in hevigheid toe, naar de zijde van Aivas Baba hooren wij ook een mitrailleur. Onze arme veld-artillerie, hoe moet dat voor haar afloopen? Ons bataljon bevindt zich op het noordfront van het fort, het IVe op het oost- en zuidfront, het IIe bataljon van het 53e regiment op het zuid- en westfront. Ik begeef mij naar het oostfront, doch zie daar niets, ook in het zuiden is nog niets waar te nemen dan het geflikker van het geweervuur in de loopgraven op omstreeks 200 M. Ik zie twee loslopende artillerie-paarden die vastraken in de versperring. Eindelijk kan ik met mijn kijker iets meer onderscheiden; enkele onzer batterijen vuren op de loopgraven zuid van ons, andere batterijen, vermoedelijk de snelvuurafdeeling van PÉEF (5e R. V. A.), naderen in draf,

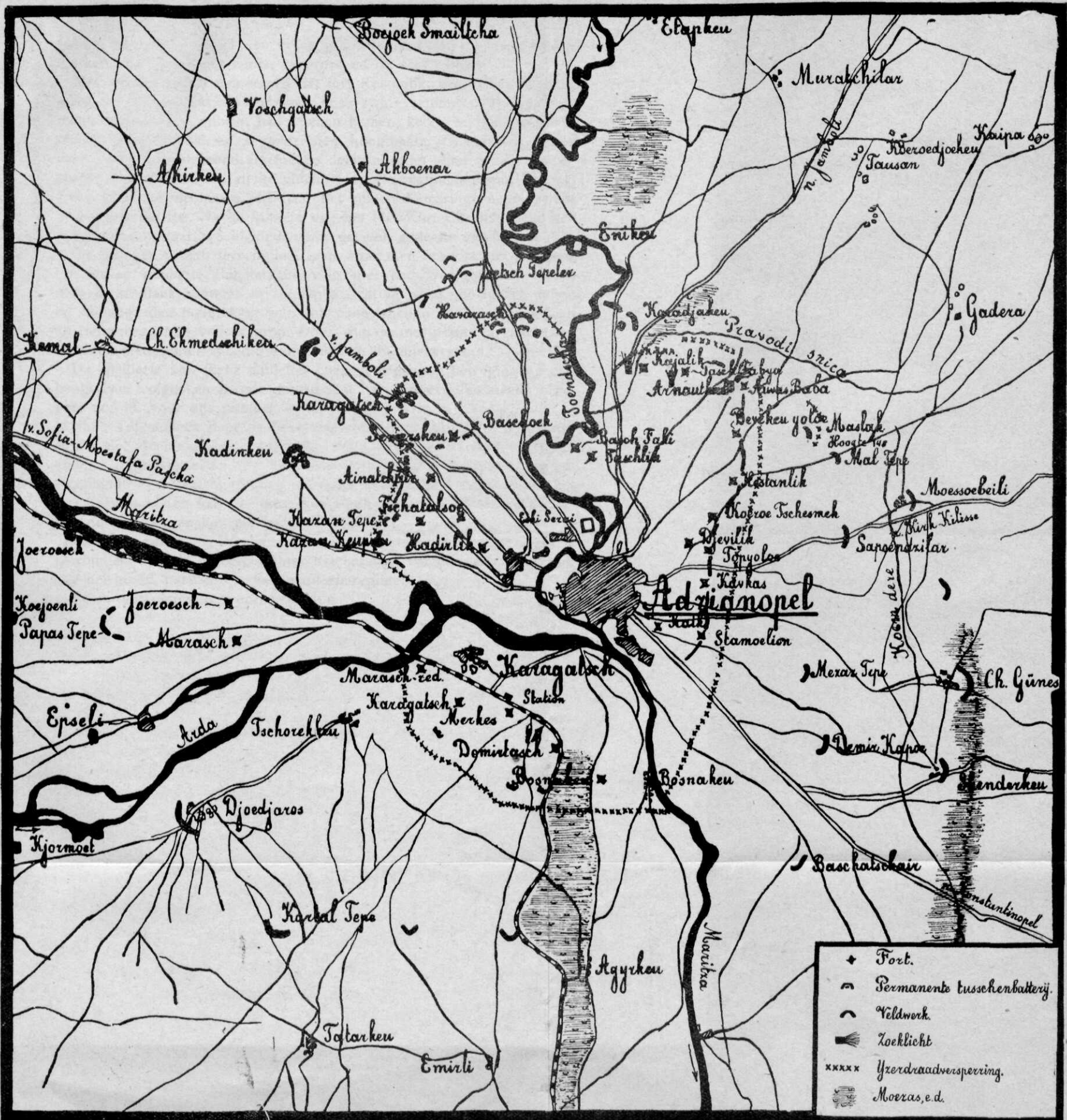
ook ons Ie bataljon kan ik zien marcheeren. De afdeeling artillerie heeft daar zeer zware verliezen ondergaan, niet minder dan tachtig paarden werden buiten gevecht gesteld. Zooals later bleek had men aan de artillerie gemeld, dat het fort Ayi Jolu door het 10e, Aivas Baba door het 23e regiment genomen was. De batterijen, die zich op den rechtervleugel bevonden, kwamen op een gegeven oogenblik tot nabij de ijzerdraadversperring en geraakten toen onder hevig geweervuur uit de loopgraven en onder granaatvuur uit schuine richting afgegeven, een der batterijen kreeg zelfs vuur in den rug. Alstoen bleek, dat Aivas Baba nog niet genomen was, het 23e regiment lag nog aan den voet der helling. Het was tweemaal tot den aanval opgerukt, doch beide keeren was die door het infanterie- en mitrailleurvuur uit de loopgraven afgeslagen. De zwakste zijde van Aivas Baba was wel aan de zuidzijde, doch de Turken hadden aldaar eene lunet aangelegd, waaruit vooral één mitrailleur den aanval geweldig bestookte. Het was niet gelukt de versperring door te snijden. De artillerie aan die zijde bevond zich dus gedeeltelijk vóór de voorste lijn der infanterie en verkeerde in eene hachelijke positie. Het mag een geluk worden genoemd, dat de vijand vooral met granaten schoot, de granaatkartetsen schenen uitgeput.

Eene wijziging in den toestand trad hier eerst in, toen door een gedeelte van het 10e regiment van uit het fort Ayi Jolu een flankaanval in noordelijke richting op de loopgraven werd ondernomen, het 23e regiment kon toen vooruit, terwijl de Turken de loopgraven en het fort Aivas Baba verlieten. Te 3 uur was dit laatste genomen, waarna ook het verdere gedeelte van het noordfront door flank- en rugaanval in Bulgaarsche handen viel.

Ik bevond mij bij het gedeelte van het 10e regiment, dat in zuidelijke richting den flankaanval verrichtte. Toen ons namelijk bleek, dat onze kameraden door het vuur uit de loopgraven werden tegengehouden, stormden, gedeelten van het IIe en IIIe bataljon, gevolgd door het IVe bataljon, voorwaarts. Een mitrailleur opende het vuur op de meest nabijzijnde Turksche loopgraaf, met groepen van 40 à 50 man drongen wij vooruit. „Voorwaarts, de kameraden terhulp! Met de bajonet!” Een enkel salvo op de loopgraaf, een krachtig hoera, daar vluchten de Turken. Lang hadden zij stand gehouden, eerst toen wij op 100 M. van hen waren, gaven zij het op. Velen hielden meer achterwaarts weer opnieuw stand, het waren waardige tegenstanders.

De compagnieën van ons regiment, die op den linkervleugel waren, konden nu ook door de ijzerdraadversperring heen, zij bereikten den hoogtekam en sloten zich bij den aanval in zuidelijke richting aan. Wij wierpen ons op eene batterij met zwaar geschut, die ietwat in de diepte lag, maar kregen toen vuur van eene andere batterij, die achter het fort Kestanlik was gelegen, eenige geweesalvo's echter verdreven weldra de bediening.

Intusschen had de afdeeling PÉEF den hoogtekam bereikt, zij kwam ongedekt in stelling op de naar de zijde van den verdediger gekeerde

helling en opende aldaar een hevig granaatkartetsvuur op de vluchtende Turken, die zij tot aan hunne kazernes en de stad volgde.

Met weinig moeite namen wij het fort Kestanlik, eene wit-roode vlag werd er op geplaatst als sein voor onze zware artillerie. Het 32e regiment, dat nog niet vooruit had kunnen komen, kreeg nu ook lucht door onzen flankenaanval en bereikte den hoogtekam. Gaandeweg begon aan Turksche zijde eene algemeene demoralisatie, bijna zonder wederstand te bieden namen zij de vlucht. Het 29e regiment neemt het fort Kuru Cheshme, de massa, die naar het zuiden doordringt, neemt steeds in getalsterkte toe. Na de inname van het fort Kuru Çeshme deed zich het betreurenswaardig incident voor, dat een gedeelte van het 29e regiment, gelegen in een terreinplooi, van waar men het fort niet kon zien, de daarop geplante Bulgaarsche vlag niet had waargenomen. Toen daarop de flankenaanval in zuidelijke richting werd voortgezet, zagen zij de langs den hoogtekam voortrukkende troepen voor den vijand aan en richtten zij hun vuur daarop. Door wuiven met petten en zakdoeken maakten men echter spoedig een eind aan dit misverstand.

De artillerie kon thans duidelijk onze voortgaande beweging op den hoogtekam volgen en zorgde dat zij met hare projectielen steeds ongeveer 200 M. vóór ons uitbleef.

Jildiz Tabia bleek door de bezetting verlaten te zijn. Hier ter plaatse splitst zich de hoogtekam in tweeën, een gedeelte voert zuidwaarts, het andere zuidoostwaarts naar het oude fort Kaik, ik volgde met mijne compagnie deze laatste richting en kwam omstreeks 8 uur v. m. in het fort Kaik aan. Een half uur later weerklonk aldaar het „Schumi Maritza” van de muziek van het 32e infanterie-regiment.

Te 9 uur rukte het IVe bataljon van ons regiment, voorafgegaan door patrouilles, de stad binnen. Achter het bataljon volgden, met de muziek aan het hoofd, het 29e en 32e infanterie-regiment.

Te 10 uur eindigde overal het vuur.

Enkele grepen uit de evolutie van het Duitsche spoorwegnet sinds 1870, ten behoeve van den opmarsch aan de Westgrens. 1).

Niet ten onrechte werd, reeds jaren vóór dat de oorlog van 1914 losbrak, voorspeld, dat de spoorwegen in den strijd onzer dagen een groote, ja beslissende rol zouden spelen.

Wees niet reeds de spoorwegopmarsch aan Pruisische zijde, nu bijkans een halve eeuw geleden, tegenover Oostenrijk snel en stipt volbracht, uit, wat groote voordeelen het Pruisische legerbestuur zich van den aanvang af, zelfs bij een aanvankelijk minder gunstige strategische opstelling en ondanks het te laat uitgevaardigde mobilisatiebevel, wist te verzekeren, door een intensief benutten van alle beschikbare spoorwegen naar de Saksisch-Boheemsche grens? Na den oorlog van '70—'71 kwam de militaire vakliteratuur niet uitgepraat over de geniale regeling van de Duitsche concentratie per spoor.

En toch zou von MOLTKE zelf, in zijn voortdurend streven om wat bereikt was weer te verbeteren, onmiddellijk na dien oorlog aansturen op een doortastende hervorming en op samenvoeging van de overtalrijke spoorwegbesturen, die de toenmalige lijnen beheerden: „Der rastlose Eifer und die unermüdlichen Anstrengungen des von allen Bahnen Deutschlands zusammengekommenen Personals vermochte nicht, die aus dieser Vielköpfigkeit hervorgehenden Schwierigkeiten zu überwinden und einen den militärischen Ansprüchen genügenden Betrieb herzustellen" 2).

De overgang van het Duitsche net in handen van den staat, als door hem werd geëischt, heeft dan ook geleidelijk plaats gevonden, zoodat tegenwoordig $\frac{9}{10}$ van het spoorwegnet, waaronder alle hoofdlijnen, in staatexploitatie is en ten slotte 1 April 1907 het „Eisenbahn Zentralamt" te Berlijn in werking trad.

Een groote vlucht zou tegelijkertijd de uitbreiding van het net nemen.

Ter vereenvoudiging van het overzicht is deze ontwikkeling, aan de hand der bijgevoegde schetsen A en B, in vier opvolgende tijdperioden verdeeld gedacht. En wel de perioden van 1870—'80, 1880—'90, 1890—1910 en na 1910.

1) Een dieper gaande studie was onder handen vóór de mobilisatie. Samenstelling van een min of meer vluchtig overzicht scheen schrijver evenwel actueel toe. Aan tijd tot verdere meer gezette studie zou het trouwens voorloopig ontbreken.

2) MOLTKE IV, 1 blz. 211.

PERIODE VAN 1870—'80. (Schets A.)

Bij den opmarsch van de legers in 1870 werd door Noord-Duitschland gebruik gemaakt van de lijnen *A* t/m *F*, waarvan alleen lijn *A* over de geheele lengte tot Coblenz dubbelspoor had, overigens slechts lijn *C* van dubbelspoor was voorzien en wel voorbij Kassel. De overigen hadden over het grootste deel slechts enkel spoor.

De Zuid-Duitsche troepen werden aangevoerd langs de lijnen 1, 2 en 3, allen met enkel spoor.

De opmarsch naar de Paltz van een troepenmacht ter sterkte van 16 legerkorpsen, toenmaals 450.000 man. was in 11 dagen voor de per spoor vervoerde korpsen geschied.

De onzijdigheid van Luxemburg, dat 9 September 1867 door den laatsten Pruisischen musketier verlaten was, werd niet geschonden; men zou dit land in 1870 trouwens alleen langs een omweg, via Saarbrücken (S.Br.) en Trier hebben kunnen bereiken.

Onmiddellijk na den oorlog van '70—'71 was het zaak het net van het geannexeerde deel van Elzas-Lotharingen met het nieuwe achterland daarvan te verbinden.

Daarbij kwam, tegelijk met den overgang van de particuliere lijnen in staatshanden, een spoedige uitbreiding van de van groot belang gebleken rechtstreeksche verbindingen per dubbelspoor naar de Westgrens.

Zooals de talrijke stippellijnen, op de schets getrokken langs de doorlopende lijnen, doen zien (b. v. de lijnen *B* en *B'* over hare geheele lengte, lijn *C* ook beoosten Kassel, lijn *D*, lijn *E* met uitzondering van de middenmoot) werd allereerst naar verhooging van het rendement der bestaande verbindingen gestreefd.

Alleen Zuid-Duitschland bleef achter, slechts een gedeelte van lijn 1 werd gedoubleerd.

Verder moest het spoorwegnet in het nieuwe grensgebied pasklaar gemaakt worden voor zijn geheel nieuwe bestemming, d. i. de uitmonding te vormen voor een groot aantal lijnen, die van alle zijden aanliepen en als basis te dienen voor het offensief in Frankrijk.

Men kan uit de schets zien, hoe de transversaallijn Diedenhofen-Saarburg (Sa.Bg.)-Straatsburg 5 dubbelsporen opvangt. Ook is reeds, doch in enkel spoor: Diedenhofen-Saargemund (S.Gd.)-Hagenau, een parallellijn aanwezig, om mede de zijwaartsche verschuiving en afvoer naar verschillende richtingen van komende en gaande treinen mogelijk te maken. Daarbij komt dat, evenwijdig aan het links Rijnsche transversaal spoor, het rechts Rijnsche werd doorgetrokken, zij het als enkel spoor.

Maar ook tusschen Moezel en Beneden-Rijn had men niet stil gezeten. Voorloopig zal ook hier het beloop der nieuwe lijnen naar het Rijkswijzen. Van Coblenz naar Diedenhofen heeft een dubbelspoor aan de van Wetzlar komende lijn *C* een nieuw débouché gegeven. Keulen

is rechtstreeks per dubbelspoor (met capaciteit van enkelspoor, door de vele bochten en hellingen) met Lotharingen door het te lang verwaarloosde Eifelgebied verbonden.

Tusschen de in het hart des lands van Berlijn naar Hannover en Nordhausen geheel nieuw aangelegde banen en deze nieuwe Rijnlandsche lijnen zal wel een niet toevallig verband gedacht kunnen worden.

De Luxemburgsche baan werd bij het groot-Pruisische net aangesloten.

Hoewel niet zoo duidelijk als, naar mijne meening, na 1880 zal blijken, zijn er nu reeds aanwijzingen, doch meer ook wel niet, dat de opmarsch een grooter gebied zal omvatten, dan alleen beZ. de Moezel. Immers, naar Aken en Eupen loopen, van Westphalen uit, bereids de 2 dubbelsporen, die in 1914 ongetwijfeld een groote rol spelen.

Was deze aanleg echter toen alleen om commercieele redenen? De baten, die zij in elk geval in militair opzicht konden leveren, zullen wel bij hun aanleg in belangrijke mate hebben medegegouden.

Evenwel moet niet uit het oog verloren worden, dat toenmaals tusschen Eupen en Trier geen spoorlijn op eigen gebied de Westelijke Grens naderde en derhalve een opmarsch in twee door den Eifel gescheiden streken toch groote nadeelen moest hebben. In ieder geval: de mogelijkheid bestond en het reusachtig spoorwegknooppunt in den rug van Aken nl. Keulen, waar niet minder dan 5 verdubbelde sporen zich bij de 2 bestaande kwamen voegen, gaf toch ook te denken!

De nieuwe lijn Keulen-Trier moest in dit verband, evenals de transversaalsporen langs den Rijn, veel meer als een manoeuvreerlijn beschouwd worden, dienende om de nadeelen van een gesplitsten opmarsch te ondervangen, derhalve om de oorspronkelijk gescheiden opgestelde legers ter verdediging van de bedreigde streek of tot den aanval in een gewild rayon snel en onverwacht te concentreeren.

De uitbreiding van 1870—1880 spreekt duidelijk uit de cijfers. Van 17951 K.M. in 1870 steeg de lengte van het net tot 33901 K.M. in 1880.

Wat de troepenvermeerdering betreft, waarmede de uitbreiding van het lijnennet hand aan hand moet gaan, komt het, in deze periode van consolidatie van het verkregene, tot één legerkorps (15e) in het nieuwe gebied en ongeveer één legerkorps elders ($\frac{1}{2}$ 13e plus $\frac{1}{2}$ 14e).

Feitelijk kan dus met de geschetste netuitbreiding minder beoogd zijn meer troepen te verplaatsen, dan wel de aanwezige macht snel en misschien naar meerdere richtingen te kunnen concentreeren.

PERIODE 1880—1890. (Schetsen A en B.)

Na de uitbreiding van het net verkregen tot 1881, kan men wel zeggen, dat voor den opmarsch der Duitsche legers „im Groszen und Ganzen” voortaan alleen de dubbelspoorlijnen in aanmerking komen.

Alleen deze zijn, ook om het beeld niet onnoodig te vertroebelen, op schets B ingeteekend.

De spoorwegen, welke reeds vóór 1890 aanwezig waren, zijn op deze schets, voor zooveel het gebied beN. de denkbeeldige lijn Trier-Bamberg betreft, met gekarteelde lijnen aangegeven.

Vergelijkt men nu deze spoorwegen met die van vóór 1881 (Schets A), dan ziet men, dat in het bedoelde gebied de lijn Bremen-Münster-Duisburg (D)-Neusz (N) dubbelspoor is geworden.

Ook de beide hoofdspoorwegen naar Dusseldorf overschrijden nu den Rijn als dubbelspoor.

De verbinding van het Duitsch-Belgisch grensgebied met het beneden Wezerland is dus nog hechter geworden of m. a. w. steeds duidelijker wordt het convergeeren van de hoofdlijnen over en beN. Keulen naar het rayon om Aken-Eupen en Noordelijk daarvan.

Evenwel is de scheiding tusschen het Westelijk boven Rijn- en beneden Rijnnet blijven bestaan.

Het leger krijgt, uitsluitend in de grensprovinciën, met 2 legerkorpsen een gelijke uitbreiding als in het voorafgaand decennium (16e Metz, 17e Danzig).

PERIODE 1890—1910. (Schets B.)

In het laatst van Augustus 1897 sprak de Tsaar bij het bezoek van Presiden FAURE aan Rusland de reeds lang door de Franschen verbeide woorden „nations alliées” uit.

De verdere wasdom van het Duitsche net kan men dan ook rekening zien houden met de eischen, die een oorlog „nach zwei Fronten” aan Deutschland's troepenvervoer stelt.

En zulks zal dan, naar het schijnt, niet alleen beoogen het net geschikt te maken om snel massa-transporten over Deutschland „op zijn smalst”, d. i. tusschen Stettin en Dresden van Oostfront naar Westfront of van Westgrens naar Oostgrens te kunnen brengen. De moderne operatie op de binnen(spoor)lijnen immers, zal, in navolging van het standmodel, dat NAPOLEON langs de modderwegen in 1814 voor alle tijden gaf, snel en verrassend moeten zijn. Sneller dan misschien voorheen was beoogd, zou dus de het eerst gereed zijnde tegenstander (Frankrijk) teruggedrongen, zoo mogelijk verpletterd moeten worden, om voor het optreden elders weer de handen vrij te krijgen.

Men ziet dan ook, dat bij de voltooiing van het Lotharingsche net de twee transversaallijnen van Diedenhofen naar Straatsburg en Rastatt verbonden zijn door niet minder dan 11 dubbelspoorlijnen, waarbij dan de Luxemburgsche komt, om het dozijn vol te maken.

Tegelijk ziet men een aanvang maken om het net beN. Aken-Keulen in nauwer verband met het Moezeldal te brengen. Aken wordt door dubbelspoor met het kamp van Elsenborn (E.) verbonden.

De grootste uitbreiding krijgt evenwel het net op ons land, tusschen Roermond en Zevenaar, aanlopend. Slechts flauw kunnen de lijnen

op de schets getrokken, weergegven wat daar o. a. door den aanleg van talrijke uitgebreide spoorwegknooppunten en goederenemplantementen op spoorweggebied is verricht.

Het is alsof het zwaartepunt van de maatregelen, genomen ter verbetering van het spoorwegnet, beschikbaar voor een opmarsch in deze streken, zich een flink stuk Noordelijk heeft verplaatst en nu tegenover Roermond en Venlo is te zoeken.

Is het omdat in 1908 Engeland tot de nu drievoudige entente was toegetreden? Is het hier dus de aantrekkingskracht van Vlissingen, die zoovele wissels meer Noordelijk heeft omgezet? Zouden echter ten slotte inderdaad de herboren kracht en het herwonnen zelfbewustzijn van het Nederlandsche leger het hunne tot een gewijzigde treinenloop, toen het er op aankwam, in de tweede week van Augustus 1914, hebben bijgedragen? Wellicht zal een tweede MOLTKE het in zijn gedenkschriften openbaren.

Zeker is het evenwel, dat niet minder dan 5 dubbelsporen tegenover onze Z.O. grens de uitloopers vormen van het zoo ingewikkelde Westphalische net (in de schets zijn alleen de voornaamste lijnen van het steenkolendistrict aangegeven). Rheine, Düren, Gladbach (Gl.), Neusz (N.), Crefeld (Cref.), Kaldenkirchen (K.), Goch, Wezel zijn allen belangrijke spoorwegcentra geworden.

Op het groote emplacement van Dalheim (D.) komt een 3e enkelspoor uit.

Een 4-voudig transversaal spoor, achter het Rijnfront van Keulen naar Homberg (H.) zorgt, met het linker Rijnspoor, voor een goed aanpassingsvermogen van het geheele systeem.

Het leger wordt kort na 1897 uitgebreid met niet minder dan 3 legerkorpsen (18e, 19e, 3e B.).

PERIODE 1910—1914. (Schets B.)

Ook in de laatste jaren houdt de zoo juist geschetste uitbreiding aan. Bij Keulen gaat een 3e dubbelspoor over een nieuwe Rijnbrug; bij Homberg (H.), benoorden Duisburg (D.) wordt eveneens een nieuw dubbelspoor over den Rijn geleid, zoodat alleen reeds tusschen Keulen en Wezel acht hoofdlijnen den Rijn overschrijden.

Dat dit van overwegende beteekenis is, blijkt wel hieruit, dat op het 5 maal langere Rijnfront tusschen Keulen en Bazel slechts 11 dubbelsporen den Rijn passeeren.

Ook loopt de nieuwe lijn, die bij Keulen den Rijn overschrijdt, niet in Z. richting, doch in N. richting naar Neusz (N.), met aansluiting naar Kaldenkirchen (K.) en Dalheim (D.).

Beoosten den Rijn wordt Hannover zelfs door een 4-voudig spoor met het kolendistrict verbonden.

Opnieuw moge hierbij gewezen worden op het groote belang van een dergelijke uitbreiding voor den handel; daarmede alleen kan echter

niet zulk een reusachtige en systematische ontwikkeling, vooral ook van de grensemplacementen, worden verklaard.

Zoo zullen wel nagenoeg uitsluitend militaire overwegingen de uitbreiding, die het Eifelnet en dat in N. Luxemburg te boeken heeft, hebben ten gevolge gehad, welke uitbreiding de Belgische Kamer in 1913 bewoog om eindelijk te breken met een verouderd legersysteem.

En terecht: de „liaison” tusschen de grensgebieden van beneden van boven-Rijn was verkregen en een opmarsch oók door het tusschengebied beN. de Moezel behoorde voortaan tot de waarschijnlijkheden. Bovendien . . . de Fransche Noordvestingen waren in 40 vredesjaren verouderd, alleen de legerplaatsen aan Maas en Moezel waren vermoedelijk „up to date” gehouden. Mocht men deze algemeen bekende feiten aan Duitsche zijde onbekend veronderstellen?

In 1912 volgt de laatste uitbreiding van de Duitsche strategische eenheden, door de oprichting van het 20e en 21e legerkorps, resp. aan Oost- en Westgrens.

Dat uitbreiding van spoorwegen beW. den Rijn voornamelijk verband zou moeten houden met deze legerexpansie, is dus minder waarschijnlijk.

BESCHOUWINGEN.

Op den voorgrond dient gesteld, dat beschouwingen over het gebruik van spoorwegen ten behoeve van den strategischen opmarsch en andere handelingen, die tot het gebied der strategie gerekend kunnen worden te behooren, uit den aard der zaak een speculatief karakter dragen. Zij kunnen aangeven wat mogelijk is, hoogstens wellicht wat waarschijnlijk is. De „Imponderabilien”, om in den zin van MOLTKE te spreken, zijn vooral voor den oningewijde zoo talrijk, hun invloed in verschillende omstandigheden zoo verscheiden, dat iets positiefs niet geboden kan worden.

Beschouwt men, zulks voor oogen houdende, in groote trekken het huidige Duitsche Westernet en neemt men aan, dat Deutschland bij den aanvang van den oorlog naar twee fronten, wel minstens 3 actieve legerkorpsen (1, 17 en 20) met de bijbehorende reservelegerkorpsen tegenover Rusland laat, dan komen ongeveer 22 actieve en 22 reservekorpsen tegen Frankrijk in actie.

Verder zal wel als waarschijnlijk kunnen worden aangenomen het ideaal, waar reeds MOLTKE naar streefde, dat elk legerkorps de uitsluitende beschikking heeft over een dubbelspoor van af de inlaadstations tot zijn concentratierayon, welk dubbelspoor dan nu tevens ter beschikking van het reservekorps zou zijn 1).

Met de 12 dubbelsporen, komende van het Oosten, die de denkbeeldige

1) De formatie van een reservelegerkorps per legerkorps aan Duitsche zijde bij dezen oorlog is waarschijnlijk. Het „Militär Wochenblatt” van 19 September jl. meldt o. a. de vervanging van de commandeerende generaals van het Xe en XIVE Reservelegerkorps.

lijn Osnabrück-Kassel-Würzburg-Ulm (op grooten afstand evenwijdig aan den Rijn gekozen) overschrijden, zouden dan kunnen worden vervoerd de 2×12 legerkorpsen, Oostelijk van die lijn aanwezig.

Over de 18 Rijnspoorwegbruggen voor dubbelspoor kunnen de 2×18 legerkorpsen beO. den Rijn, elk langs zijn eigen weg worden aangevoerd. De cavaleriedivisiën, wellicht op dit front 9 à 10, zouden misschien elk over 2 opmarschlijnen van een legerkorps kunnen worden verdeeld.

Duidelijk is in ieder geval hoe de opmarsch, als reeds in 1866, wil hij snel geschieden, althans over den Rijn waaiervormig in een breed front van Wezel of Homberg tot Straatsburg plaats moet hebben.

Het verdere spoorwegvervoer kan evenwel weer tot verschillende groepeerings leiden.

De mogelijkheid is aanwezig om de 2×7 à 8 legerkorpsen en 3 à 4 cavaleriedivisiën, die te en beN. Keulen over den Rijn sporen, zoowel in de richting naar ons land, d. i. op het Maasgedeelte Roermond-Grave (langs 4 spoorlijnen) als in de richting van de Belgische Maas (langs 5 dubbelsporen) te vervoeren.

Lascht men ook voetmarschen over grooteren afstand in — zooals bij den nu verrichten opmarsch schijnt te zijn geschied — dan kunnen van de 4 naar ons land loopende spoorwegen nog een tweetal benut worden n.l. die naar Kaldenkirchen en Dalheim, om na ontlading aldaar, korpsen naar Aken aan te trekken (resp. 60 en 75 K.M. marcheeren).

Nu het om zulke geweldige transporten gaat, is eene overschakeling, als in de periode vóór 1890 mogelijk scheen, van het beneden Rijnnet via den Eifel en langs den Rijn naar de Moezel, niet meer wel doenslijk. Daarvoor mist dit transversaalnet stellig de noodige plooibaarheid en is de lijn Aken-Elsborn te veel blootgesteld. Vermoedelijk zou daarvoor dus in de plaats treden, als reeds werd aangestipt, de opmarsch over het geheele Westfront, met al dan niet tot Wezel doorlopende Noordelijke vleugel.

Wanneer de strategische overvalling van de vesting Luik, nu twee maanden geleden, hier de aandacht vraagt, is het omdat daarbij de spoorwegen een beslissende rol schijnen te hebben gespeeld.

Het „Militär-Wochenblatt” van 29 Augustus 1914 deelt mede, dat op den 5^{den} Augustus, d. i. den 4^{den} mobilisatiedag, zes „schwache Friedensbrigaden” met wat cavalerie en artillerie „unter sorgfältigster Schonung der holländischen Neutralität” over de Belgische grens naar Luik oprukten.

De afstand Aken-fort Barchon is 35 K.M., Eupen-fort Fléron is 31 K.M.

Nu is het verder bekend, dat de generaal von EMMICH, Commandeerende generaal van het Xe legerkorps, den onverhoedschen aanval persoonlijk „befeeligt”. Derhalve ligt het voor de hand, dat de 4 brigades van dat korps aan de bestorming hebben deelgenomen. Verder deelt in het „Militär-Wochenblatt” van 15 September de Commandant van 83 R. I.

mede, dat „in den nacht van 5/6 Augustus” (d. i. dus bij de eerste oorlogshandeling: de stormloop op de Luiksche forten, Schr.) van dat regiment niet minder dan 15 officieren sneuvelden. Van het zusterregiment van dit, tot de 43 I. B. behoorende regiment nl. 82 R. I., sneuvelden, volgens de „amtliche Verlustlisten”, 8 officieren.

Verder vielen, eveneens op den 6^{den} Augustus, blijkens het doodsbericht in het „Militär-Wochenblatt” van 29 September, van 53 R. I., behoorende tot de 27 I. B., 8 officieren. Vermoedelijk zullen het dus de 27 I. B. uit Keulen (VIIe Legerkorps) en de 43e I. B. uit Kassel (XIe Legerkorps) zijn geweest, die als 5e en 6e brigade aan de bestorming deelnamen.

Weet men nu, dat van het Xe legerkorps 2 brigaden in of niet ver van Hannover garnizoenen houden, dan doet het wel eigenaardig aan dat — als reeds gemeld werd — nog niet lang geleden dit garnizoen door een 2e dubbelspoor met den Rijn, over Hamm, verbonden werd.

Ook is het merkwaardig, dat de brug bij Homberg (H.), die mede van zoo jongen datum is, benut kan worden door de lijn uit Osnabrück, van waaruit een 3e brigade vervoerd moest worden.

Elk der voor de overvalling van Luik bestemde brigades zou dus in de laatste jaren hebben kunnen beschikken over een afzonderlijk dubbelspoor recht tot de grens.

En wel van het Xe legerkorps wellicht de
 37 I. B. (Oldenburg en Osnabrück) over Osnabrück en Homberg (H.)
 38 I. B. (Hannover) over Hamm en Duisburg (D.)
 39 I. B. (Hildesheim (Hh.), Hameln) over Hamm en Dusseldorf N.
 40 I. B. (Celle Brunswijk) over Soest en Dusseldorf Z.

De 43 I. B. (Kassel en Göttingen) is mogelijk via Arnsberg (A.) en Keulen vervoerd; de 27 I. B. rechtstreeks van Keulen.

Eene dergelijke regeling verklaart dan ook hoe troepen, hoewel zij, nog tot het laatste oogenblik, zoo ver van de grens gelegerd waren, (Hannover-Aken is 340 K.M.), waarop men dus in het buitenland misschien niet rekende, zoo ongeëvenaard snel voor Luik zijn verschenen.

Rekent men dat bij deze verplaatsing van het Xe legerkorps in 96 treinen het strijdend gedeelte en de het eerst noodige treinvooertuigen zijn aangevoerd, dan zijn per lijn gemiddeld 24 treinen noodig Volgens SCHMIEDECKE „die Verkehrsmittel im Kriege” zouden daarvoor 3 vieruursperioden van 8 treinen noodig zijn geweest, derhalve 12 uur na de eerste trein de laatste vertrokken zijn.

Dat deze treinen gemiddeld 22½ K.M per uur geloopt zouden hebben, als voor de dagen achtereen durende transporten de norm is, is weinig waarschijnlijk.

Voor de berekening is daarom de snelheid van een gewone trein op dit traject genomen, die over Hannover-Aken gemiddeld 8 uur doet

In 20 uur kan derhalve alles aan de grens zijn geweest Het transport is dan misschien aangevangen den 2^{den} mobilisatiedag 's avonds en geëindigd in den middag van den 3^{den} mobilisatiedag om, als geschied is, in

den vroegen morgen van den 4^{den} dag België binnen te kunnen vallen.

Rekent men voor de Duitsche mobilisatie, op een zelfde snelheid van uitvoering, als bij ons werd verkregen, dan zullen het ook wel geen „schwache Friedensbrigaden” zijn geweest, die vervoerd moesten worden, doch reeds op oorlogsvoet geformeerde, waarmede hierboven rekening is gehouden.

Ten slotte over het verplaatsen van troepenmassa's van het Westelijk naar het Oostelijk operatietooneel en omgekeerd een enkele opmerking.

In het midden blijft, in hoeverre daarbij het Oostenrijksche net een rol speelt.

Vóór 1890 liepen 4, thans 6 dubbelsporen van Deutschland „op zijn smalst” in Oostelijke richting.

Daarvan hangt dus in het algemeen de capaciteit van het Duitsche net voor het hier besproken doel af, hoeveel sporen ook elders van Oost naar West mochten loopen. Berlijn en Halle schijnen wel de twee grootste overgangs- en wisselstations te vormen tusschen Oosten en Westen.

Rekent men, dat per etmaal door de militaire treinen 400 K.M. wordt afgelegd (18 uur sporen van 22½ K.M.), een volledig legerkorps 124 normaaltreinen noodig heeft, en dat 30 treinen per dag een bepaald punt van een dubbel spoor kunnen passeeren (d. z. 5 vieruursperioden elk van 6 treinen, wat nog een gemiddeld vervoer genoemd wordt), dan wordt over den afstand van b. v. Maubeuge tot Koningsbergen, d. i.

1600 K.M., een legerkorps overgebracht in $\frac{124}{30}$ plus $\frac{1600}{400}$ = plus minus 8 dagen. Het zou dus mogelijk zijn langs de 6 lijnen 6 legerkorpsen in 8 dagen over te brengen.

Gedurende dien tijd worden de enkelsporen gebruikt voor nevendoeleinden: afvoer van gewonden, aanvoer van levensmiddelen enz.

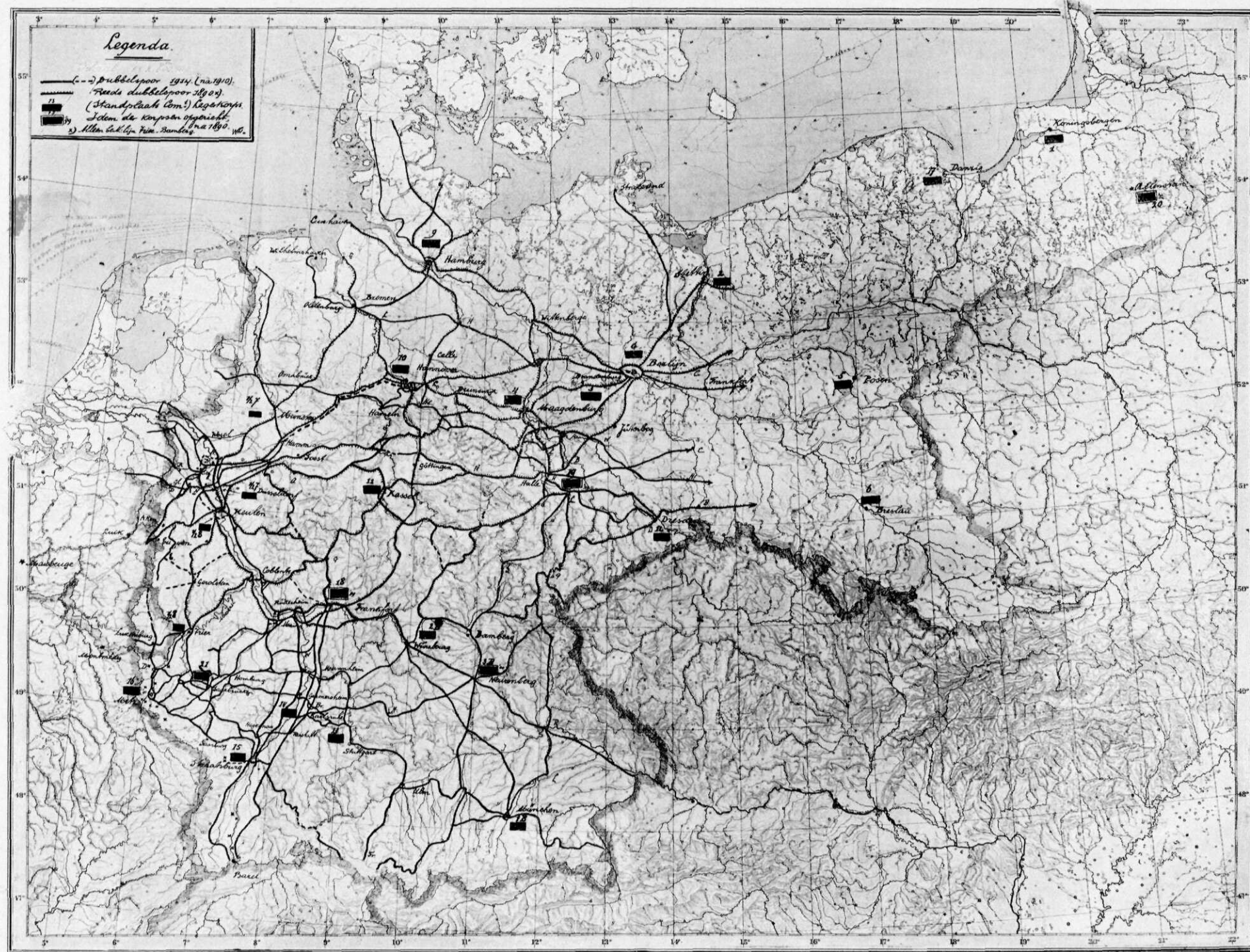
De 124 treinen van een legerkorps loopen binnen een tijdruimte van 4 dagen een bepaald rayon binnen.

Vervoeren de eerste 96 treinen het strijdend gedeelte enz. dan loopen deze gedurende plus minus 3 dagen binnen.

Verder zou aangenomen kunnen worden dat, met inbegrip van de te verrichten omvangrijke berekeningen, 2 à 3 dagen noodig zijn, nadat de daartoe strekkende orders zijn gegeven, om het reusachtige waggonen locomotievenpark, voor dit vervoer benoodigd, op de inlaadstations te dirigeren, welke tijd tevens benut wordt om de te verplaatsen troepen per voetmarsch daarheen te concentreren.

Bij een sterkte per legerkorps van 40.000 man kunnen dan van af 7 à 8 dagen na het uitvaardigen van het bevel tot verplaatsing, gedurende 3 dagen, elken dag 80.000 man worden ontscheept.

Gaan de reservelegerkorpsen aan de parken („2te Staffel”) van het bijbehorend actieve legerkorps vooraf, dan kunnen, in het gunstigste geval, 2 legers à 6 korpsen d. i. plus minus 500.000 man tus-

Schaal 1 : 5.600.000.

B. Het Duitsche Dubbelspoornet Bewesten Berlijn-Dresden in 1914.

schen den 7^{den} en 12^{den} dag na de uitgifte der eerste bevelen, van b. v. de lijn Maubeuge-Montmedy komende, aan het front Koningsbergen-Allenstein worden ontscheept en de parken den 13^{den} en 14^{den} dag volgen. Aan het front Breslau-Posen zouden zij een dag eerder aankomen.

Het is echter de vraag of men het zoo gunstig mag stellen en of, met het oog op het beschikbaar spoorwegmaterieel, er niet met 2 échelons gewerkt zal moeten worden, waarbij het 2e échelon voor het reservekorps gebruik maakt van dezelfde treinen, die in het 1e échelon liepen.

De eerste treinen kunnen hierbij den 6^{den} dag van het vervoer terugkeeren, om op zijn vroegst den 11^{den} dag opnieuw geladen te worden. De eerste treinen der reservelegerkorpsen volgen, bevracht, dus met een tusschenruimte van 7 dagen op de laatste treinen van de actieve korpsen. Het totale vervoer van 500.000 man duurt alsdan nagenoeg drie weken. Noodig is daarbij in de eerste plaats dat op of nabij het rayon van inlading en verder loopend 6 dubbelsporen aanwezig zijn.

Is zulks niet het geval en loopt het net ten slotte in b. v. 3 of 2 spoorwegen uit, dan kan wellicht door koppeling van telkens 2 of 3 volgtreinen, die zich achtereenvolgens bij eene bifurcatie ophoopen, tot monstertreinen, als reeds in de pers gesignaleerd werden, de vertraging veel verminderd worden, zoo zulke treinen althans beurtelings van de 2 of 3 aanlopende sporen met normaal interval worden doorgezonden.

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST.

's-Gravenhage, September 1914.

Voorziening in de behoefte aan paarden ¹⁾.

DOOR

TH. A. BOEREE.

1e Luitenant der Artillerie.

Niet zonder schroom heb ik het gewaagd dit onderwerp te bespreken, daar ik van te voren wist geen nieuwe gezichtspunten te kunnen openen in eene zaak, die reeds sedert enkele jaren tot in bijzonderheden in ons land geregeld is, doch ik heb het gedaan om in een kort bestek bijeen te voegen die gegevens, welke verspreid voorkomen in Koninklijke besluiten, receuils militair, enz. ter wille van hen, die dit onderwerp wenschen te bestudeeren zonder over voldoende tijd te beschikken om zelf die gegevens te verzamelen.

Ons leger beschikt in vreedstijd slechts over een deel der paarden, die in oorlogstijd benoodigd zijn. De overige paarden worden bijna alle gevorderd. De wijze waarop de vordering plaats heeft, is nauwkeurig omschreven in het Koninklijk besluit van 10 November 1892, Staatsblad 253 (later meermalen gewijzigd).

De tekst is geheel opgenomen in de bekende Schuurmans editie der wetten, gevoegd bij de Wet op de inkwartieringen, is in den handel verkrijgbaar en dus niet van geheimen aard.

Volgens art. 13 van dit Koninklijk besluit heeft de vordering van paarden plaats op den dag waarop krachtens art. 185 der Grondwet, de militie in haar geheel buitengewoon onder de wapenen wordt geroepen.

Niet alle paarden kunnen worden gevorderd. Onder meer zijn vrijgesteld hengsten, klophengsten, blinde paarden, paarden beneden 4-jarigen leeftijd en paarden, die Rijks- of gemeente-eigendom zijn en niet gebruikt worden voor eenig openbaar middel van vervoer. Contracten aangegaan door personen, die zich b.v. in tijd van mobilisatie van een dienstpaard moeten voorzien, ontheffen den eigenaar niet van de verplichting ter vordering te verschijnen.

Is het paard dus niet vóór bovengenoemden dag in handen van den nieuwen eigenaar overgegaan, dan is het contract waardeloos.

Niet alle gemeenten van ons land zijn vorderingsplichtig (het totaal der vorderingsplichtige is 530).

De vorderingsplichtige gemeenten zijn groepsgewijze tot vorderingsdistricten vereenigd, zoodanig dat men, afgaande op de gegevens der

1) Dit artikel was geschreven vóór de mobilisatie.

alphabetische lijsten, niet al te veel paarden b.v. niet meer dan 2000 in zulk een district bijeen heeft. In streken, rijk aan paarden, zal een district dus slechts geringe oppervlakte beslaan.

Soms vormt een enkele gemeente een district of wel is eene gemeente in meerdere districten verdeeld.

Zoo telt de gemeente 's-Gravenhage 5 vorderingsdistricten.

In het geheel heeft ons land thans 81 districten.

Een der gemeenten van het district is aangewezen als vorderingsplaats, waarheen dus ook paarden der andere gemeenten moeten gebracht worden.

In de vorderingsterrein is het vorderingsterrein aangewezen.

Reeds in tijd van vrede krijgen alle eigenaren van vorderingsplichtige paarden, die tot een district behooren, jaarlijks in de maand Januari van hunne gemeentebesturen een bericht, waarin zij aan die verplichting worden herinnerd

In dit bericht staat tevens vermeld, op welk uur eene bepaalde gemeente ter vordering moet verschijnen, die tijdstippen zijn zóó gekozen, dat op het vorderingsterrein een geregelde aanvoer van paarden plaats heeft.

Op het vorderingsterrein bevindt zich eene commissie, als volgt samengesteld:

Een vorderingscommissaris.

Een hulpvorderingscommissaris.

Een veearts.

Twee taxateurs.

Een hulp-taxateur.

De vorderings- en hulpvorderingscommissaris zijn actief dienende of gepensioneerde militairen, of burger.

De veearts is een militair paardenarts of een gediplomeerd burger veearts.

Voor taxateurs en hulp-taxateurs kiest men burgers, vertrouwde personen, wonend in of in de nabijheid der vorderingsplaats, die geheel van de marktwaarde der paarden op de hoogte zijn.

Al dit personeel is reeds in tijd van vrede voltallig, de taxateurs worden door Hare Majesteit de Koningin benoemd en door den burgemeester hunner woonplaats beëdigd.

De vordering verloopt nu in hoofdzaak als volgt, welk gegeven ontleend is aan de gehouden keuringen, die later besproken worden, en welke volgens het Koninklijk besluit geheel als de vorderingen moeten geschieden:

De paarden, die reeds op het eerste gezicht voor militaire diensten ongeschikt worden bevonden, kunnen onmiddellijk naar huis terugkeeren, om opeenhooping van paarden te voorkomen. De overige worden nauwkeurig opgenomen en gemonsterd.

De veearts onderzoekt de paarden en de vorderingscommissaris beslist ten slotte of het paard al dan niet door het Rijk wordt overgenomen.

De taxateurs taxeeren elk, onafhankelijk van elkander het paard, en voor het gemiddelde der beide waardeeringen wordt het paard Rijks-eigendom.

De taxateurs mogen geen paarden taxeeren, welke aan hen zelf toebehooren. Dan valt de hulp-taxateur in, die ook in elk ander-geval een der taxateurs kan vervangen.

Voor de overgenomen paarden worden bonnen uitgereikt, welke door de burgemeesters bij de betrokken betaalmeesters kunnen verzilverd worden, waarna het bedrag aan de eigenaren wordt uitbetaald. De taak van veearts en taxateur is hiermede gedaan, doch daarna moeten de paarden nog naar het garnizoen van bestemming worden overgebracht.

Volgens het bepaalde in art. 19 van het Koninklijk besluit, voorziet de vorderingscommissaris zich hiertoe van de hulp van burger geleiders.

Men kan veilig aannemen, dat men per drie gevorderde paarden een geleider noodig zal hebben.

Geen der genoemde functionarissen wordt bezoldigd, alleen bij vordering en bij de keuringen genieten zij vergoeding van reis- en verblijfkosten, benevens vacatiegeld.

Het mag op het eerste gezicht vreemd schijnen, dat zulk een belangrijk deel onzer mobilisatie grootendeels in handen is van burgers, doch dit heeft het niet te onderschatten voordeel, dat op den dag, dat de militie onder de wapenen komt, als ieder het dus bij zijn korps zeer volhandig heeft, zoo weinig mogelijk krachten daaraan worden onttrokken. Het moet dan ook wel op prijs worden gesteld, dat zooveel personen zich geheel belangeloos beschikbaar stellen.

Ten einde zekerheid te hebben, dat de aldus geregelde vordering ook praktisch uitvoerbaar is in de verschillende districten, en ook tot oefening van het vorderingspersoneel, maar bovenal om betrouwbare gegevens omtrent den paardenstapel in de verschillende districten te verkrijgen, worden geregeld keuringen gehouden, waarbij alles geschiedt als bij vordering, behalve dat de paarden niet door het Rijk worden overgenomen.

Ofschoon men op het eerste gezicht zou vermeenen, dat zulk eene keuring in vreedestijd ondoenlijk zou wezen, daar op een keuringsdag de overgrootste meerderheid der paarden ter keuring moet verschijnen en dus alle transportwezen en verkeer stop gezet wordt, blijkt het in de praktijk, dat die bezwaren niet onoverkomelijk zijn, zoodat zelfs eene keuring te 's-Gravenhage, waar op één dag in alle 5 districten tegelijk gekeurd werd, alles vlot, zonder moeielijkheden verliep.

Bovendien wordt volgens het Koninklijk besluit in elk district die keuring „minstens ééns per 10 jaar” gehouden, zoodat de druk, hierdoor aan de paardeneigenaren opgelegd, niet zwaar is te noemen.

Al worden ook in elk district de meest bruikbare paarden gevorderd, dit is toch slechts een gering deel der aanwezige paarden en er blijven dus nog zeer veel over voor de verschillende bedrijven en eventueel voor militaire transportdiensten, b.v. in liniën en stellingen.

Vergeleken bij de verschillende bestaande methoden van vordering, bezit de Nederlandsche zeer groote voordeelen.

Ten eerste is ze zeer eenvoudig ingericht. Het geheel wordt geregeld door den Directeur van het Remontewezen, aan wien slechts een kapitein of luitenant van een bereden wapen is toegevoegd, benevens een wachtmeester van één der regimenten Veld-Artillerie als schrijver.

Daardoor zijn de kosten in vreedestijd voor deze instelling benodigd zeer gering.

Zooals reeds hiervoor werd opgemerkt, genieten de andere functionarissen geenerlei inkomen, zoodat alleen voor de keuringen, welke jaarlijks gehouden worden, nog een bedrag beschikbaar gesteld moet worden.

Men zal mij wellicht tegenwerpen, dat de gegevens weinig waarde hebben, indien de keuringen slechts eens per tien jaar gehouden worden, doch in elk district komt een zeer groot aantal paarden voor, het geldt hier niet een gering aantal in eene enkele gemeente, en de veranderingen in den paardenstapel zijn niet zoo ingrijpend en plotseling.

Bovendien is de Directeur van het Remontewezen ambtshalve tevens Voorzitter van de Remontecommissie der Bereden-Artillerie, welke commissie ieder jaar de voor het leger benodigde paarden koopt.

Door deze functie behoudt hij steeds het contact met paardeneigenaren en handelaars en blijft hij daardoor van veranderingen in den paardenstapel op de hoogte.

Het groote voordeel van ons systeem van paardenvordering is echter, dat men eerst bij mobilisatie de paarden aanwijst, welke men wenscht, en dat men niet, zooals vroeger geschiedde en thans ook nog in verschillende landen gewoonte is, in vreedestijd reeds bepaalde paarden voor bepaalde onderdeelen aanwijst. Als men slechts eigenaren had, die de paarden jong kochten en heel hun leven behielden, was zulk een systeem praktisch uitvoerbaar, doch waar men in ons land zich op ruimen schaal op den handel in paarden toelegt, de paarden dus telkens van eigenaar wisselen, is dit systeem onbruikbaar.

Men is bij zulk een systeem verplicht lijsten aan te leggen bij de korpsen, de gemeentebesturen moeten opgave van wijzigingen inzenden, de eigenaars moeten telkens aan het gemeentebestuur opgeven als zij paarden aanschaffen of verkoopen, en de ondervinding heeft indertijd aangetoond, dat dergelijke regelingen geheel onbetrouwbaar waren.

De keuringen dienen dan ook absoluut niet om reeds in tijd van vrede de geschikte paarden aan te wijzen.

Ons systeem geeft aan beide zijden eene groote bewegingsvrijheid, aan de eene zijde voor de paardeneigenaren, die niet lastig worden gevalen met herhaalde opgaven, die in de praktijk toch dikwijls verzuimd werden, doch slechts ééns per tien jaar hun paarden moeten toonen. Aan de andere zijde hebben voor het legerbestuur kleine wijzigingen in de organisatie, verwisseling van troependeelen in enkele garnizoenen (b.v. omwisseling van eene batterij Veld-Artillerie met eene mitrailleuraf-

deeling) geen ingrijpende werkzaamheden ten gevolge, immers de paarden komen onveranderd op de vorderingsplaats ter vordering, en de vorderingscommissaris heeft ze alleen krachtens zijne instructie na de vordering voor het andere korps te bestemmen.

Alleen indien op enkele punten belangrijk veel paarden meer noodig zijn, is men verplicht aan een district enkele gemeenten toe te voegen of wel een nieuw district op te richten.

Verder is het een groot voordeel, dat de commandanten van korpsen en onderdeelen geen bemoeiing hebben met de aanvulling der ontbrekende paarden in oorlogstijd, behalve het afstaan van enkele officieren bij de vordering, welke officieren meestal juist worden aangewezen voor die districten, welke de paarden voor het betreffend garnizoen leveren, zoodat ze dan gelijk met de gevorderde paarden in het garnizoen terugkeeren.

Een eerste vraag, die zich voordoet is, of de paarden, die men bij mobilisatie noodig heeft, ook werkelijk in het land te vinden zijn.

Eene vergelijking van de boekwerken Oorlogsorganisatiën en Vredesorganisatiën doet zien, hoeveel paarden in oorlogstijd meer noodig zijn dan in vreedestijd.

Het spreekt van zelf dat voor die aanvulling niet gerekend mag worden op aankoop in het buitenland, daar dan alle in- en uitvoer van paarden verboden is.

Een enkel woord over het Remontedepôt te Milligen en over de depôts der cavalerie en veld-artillerie.

Ons legerbestuur koopt de paarden aan op $3\frac{1}{2}$ à 4-jarigen leeftijd.

Andere paarden, die men dadelijk naar de korpsen zou kunnen zenden, zijn bijna niet te krijgen. Stuurde men nu de genoemde jonge paarden rechtstreeks naar de Depôts der Cavalerie en Veld-Artillerie, om als rijpaard en trekpaard afgericht te worden, dan zouden ze te vroeg arbeid verrichten en spoedig versleten zijn. Vandaar dat men heeft opgericht het Remontewezen te Milligen.

Daar worden de jonge paarden heengezonden. Enkele 5-jarige (zoo genaamde voljarige) paarden, die men soms kan koopen, kunnen dadelijk in africhting worden genomen bij de korpsen. In het Remontedepôt moeten de paarden krachtig voedsel en veel beweging krijgen. Ze worden er echter niet afgericht. In den tijd, in het Remontewezen doorgebracht, (welke tijd niet precies te noemen is, daar die van zeer veel verschillende omstandigheden afhankelijk is) presteert het paard dus niets en kost veel geld aan toezicht, stalling, voedsel, verpleging, enz. doch dit alles komt later aan eene langere bruikbaarheid ruimschoots ten goede.

Het Remontedepôt is dus een noodzakelijk kwaad, omdat men in den handel geen oudere paarden kan koopen. Ook België heeft in 1913 te Brasschaet een remontedepôt opgericht, om soortgelijke redenen als dit indertijd in Nederland geschiedde.

Uit het bovenstaande volgt, dat men in de eerste dagen eener mobilisatie aan de paarden van het Remontedepôt niets heeft voor aanvulling der korpsen.

Eerst moeten ze bij de depôts der Cavalerie en Veld-Artillerie afgericht worden, voordat ze bruikbaar zijn.

Wellicht zal die dressuur in geval van mobilisatie bekort kunnen worden, zij het ook ten nadeele van een langdurige geschiktheid dier paarden, maar bij den aanvang der mobilisatie zijn ze niet bruikbaar — en voor aanvulling mag er dus niet op gerekend worden.

De depôts der Cavalerie beschikken per Regiment slechts over een klein aantal afgerichte paarden, de overige zijn nog in africhting.

De regimenten Veld-Artillerie verkeeren oogenschijnlijk in gunstiger omstandigheden. Per depôt, dus per regiment, beschikt men namelijk over meer afgerichte paarden dan bij de cavalerie.

Een factor, die voor het eventueel ontstaan van een tekort aan de vredessterkte niet over het hoofd gezien mag worden, is de remonteering der bereden officieren uit de troepenpaarden, voorhanden bij de bereden korpsen.

Wel is waar wordt voor elk paard dat door een officier wordt gekocht weder een nieuw aangekocht, doch dit nieuwe paard is onafgericht en er gaan drie à vier jaren voorbij, voordat het afgericht is en in batterij of eskadron wordt ingedeeld.

Blijft het aantal paarden, dat jaarlijks door officieren uit den troep gekocht wordt gelijk, dan zal ten slotte een toestand van evenwicht ontstaan.

Neemt die aanschaffing toe, dan zal men bij de onderdeelen een tekort aan afgerichte paarden krijgen en bij de depôts een overcompleet aan onafgerichte, waardoor men daar stallingruimte te kort komt.

Neemt de aanschaffing daarentegen af, dan zal men na zekeren tijd van uit de depôts meer toevoer van afgerichte paarden krijgen, dan het verlies door verkoop bedraagt en zullen, om niet boven de vastgestelde vredessterkte te komen, meer paarden op reform gesteld moeten worden.

Er worden dan dus paarden uitgeschakeld, die nog zeer geschikt zouden zijn voor den dienst te veld.

Voor de aanvulling van het tekort aan paarden is men bijna geheel op de vordering aangewezen.

Het aantal paarden, dat bij de telling in 1902 in Nederland aanwezig was, bedroeg 303674.

Ter geruststelling van hen, die mochten vermeenen, dat door het gebruik van rijwielen en door het toenemen der autotractie het paard verdrongen zou worden, diene, dat dit aantal bij de telling in 1912 bedroeg 327377, dus eene vermeerdering in 10 jaren van 23703 paarden.

Wel is waar heeft de autotractie invloed gehad op de vraag naar paarden, en zijn er enkele soorten van tuigpaarden, die weinig of niet meer gevraagd worden, maar daartegenover staat blijkbaar eene zoo groote

vraag naar andere types, dat de prijzen aanzienlijk hooger werden en onze paardenhandel zich sterk uitbreidde.

Wat het *aantal* beschikbare paarden betreft, bestaat er allerminst reden om met eenige vrees voor mislukking eene eventueele paardenvordering te gemoet te zien.

Wat de *hoedanigheid* betreft, is men verplicht genoeg te nemen met hetgeen aanwezig is. Laat de qualiteit te wenschen over, dan mogen maatregelen ter verbetering niet uitblijven.

De gegevens omtrent de qualiteit der paarden in de verschillende districten worden verkregen door de keuringen.

Wel is waar geschiedt elke keuring door de reeds vroeger genoemde vorderingscommissie voor het betrokken district, en zal de maatstaf van beoordeeling dientengevolge in de districten een weinig uiteenloopen, maar in de eerste plaats zijn de vorderingscommissarissen voor een groot deel gepensioneerde of actief dienende officieren van bereden wapens, wier eischen aan het bruikbare militaire paard te stellen niet te veel zullen uiteen loopen, terwijl verder alle keuringen steeds worden bijgewoond door den Directeur van het Remontewezen, zoodat deze ten overvloede daardoor steeds op de hoogte is of bij eene keuring de maatstaf van beoordeeling in een bepaald district meer of minder streng is aangelegd.

Het te vorderen paard moet geschikt zijn voor de taak, die men het wenscht te laten vervullen. De eischen, die men stelt, zijn verschillend naar mate van de bestemming van het paard.

Op het eerste gezicht kunnen we de paarden verdeelen in rijpaarden en trekpaarden.

Maar ook de eischen aan het rijpaard te stellen zijn geheel verschillend.

Het behoeft geen betoog, dat we voor elk paard zouden wenschen zeer veel energie en uithoudingsvermogen, dus veel temperament doch daar naast een maximum van gewilligheid.

Natuurlijk bestaan er dergelijke paarden, maar heel dikwijls zien wij die eigenschappen niet in hetzelfde paard vereenigd, men is daardoor noodgedwongen er toe overgegaan, zijne eischen te matigen en zoo komt men tot verschillende categoriën van rijpaarden. Het zij mij vergund twee groepen tegenover elkaar te stellen.

Nemen we ten eerste het huzarenpaard, dat op de officierspatrouille meegaat, dat in korten tijd groote afstanden moet afleggen, misschien ook zware hindernissen moet overwinnen, dan is dit paard voor den berijder strijdmiddel, evengoed als sabel en karabijn.

En stellen we daar tegenover het paard van den officiersoppasser, die geen andere functie heeft dan kalm in de treinvoertuigen-colonne mede te rijden en het tweede dienstpaard aan de hand te geleiden.

Indien hij beschikt over een paard, dat zich zonder meer als bruikbaar vervoermiddel laat bezigen, dan behoeft men geen hoogere eischen te stellen.

En nu doet zich heel dikwijls, bijna als regel tusschen die twee paarden een kenmerkend verschil voor.

Naarmate het paard meer energie, meer bloed heeft, is het dikwijls moeilijker in den omgang, wordt spoedig onhandelbaar indien de ruiter een onrustigen zit heeft, of het paard met onwillekeurige been- of spoorbewegingen hindert.

Zulk een paard eischt een voldoende ervaren ruiter.

Het is dus als regel weinig geschikt voor personen, die in vreedestijd niet bereden zijn en zich slechts nu en dan in het paardrijden oefenen.

Denken we ons b.v. den officier van gezondheid op zulk een paard.

Hij zou niet in staat zijn na een langen rit nog met rustige hand het verband aan te leggen bij den zwaar gewonde.

Ook hij moet in de eerste plaats een rustig en gewillig paard hebben. Beschikt het daarbij over veel energie, des te beter, maar dikwijls zal het die gewilligheid slechts krijgen ten koste van het andere. En om nu op het eerste rijpaard terug te komen, hoe jammer het ook zijn moge, het komt binnen onze grenzen slechts zeer sporadisch voor, en alle middelen, die men zou willen aanwenden om het fokken daarvan te bevorderen zouden nooit anders dan teleurstelling kunnen geven.

De reden is eenvoudig. De landbouwer fokt niet bij wijze van sport voor zijn goejen.

De fokkerij moet voor hem loonend zijn en het te fokken paard bruikbaar in het bedrijf.

Hoe die fokkerij geschiedt, is niet met een enkel woord te beschrijven. Zelfs in een klein land als het onze, wordt ze op geheel verschillende wijzen beoefend.

In sommige streken heeft de fokker verschillende merries, en maakt voor dekking gebruik van hengsten, gestationneerd door particulieren of associaties.

Deze merries worden tevens in het landbouwbedrijf gebracht.

Jammer genoeg worden in ons land de hengsten bijna nimmer voor arbeid gebezigd.

De veulens worden opgefokt, voor een deel gebruikt in het eigen bedrijf en voor de rest verkocht.

In andere streken, waar men geen gelegenheid heeft om de veulens op te fokken, worden ze reeds als veulen verkocht, terwijl men soms ook weer ziet, dat boeren zelf niet fokken, veulens opkopen, en ze later weer verkoopen.

De verschillende wijzen van handelen hangen geheel samen met persoonlijke inzichten, beschikbare weiden, enz.

Wilde men nu een geschikt cavaleriepaard fokken, dan zou de landbouwer moeten overgaan tot een ander type, veel lichter dan dat, hetwelk hij nu gebruikt, een paard dat veel minder geschikt zou wezen voor het landbouwwerk.

Bovendien is dat paard minder mak en als regel in den omgang daardoor te moeilijk voor onze boerenknechts, die volgens het alge-

meen oordeel onzer fokkers te weinig hart hebben voor de paarden, dikwijls onnoodig ruw zijn, waardoor het paard minder handelbaar wordt. Bovendien is dit paard later rijp, later in staat om arbeid te verrichten, het kost dus veel langer geld zonder iets te presteeren, en dit meerdere bedrag vindt men niet in de hoogere verkoopprijs terug.

De goede paarden, die geschikt zouden wezen voor Cavalerie-remontepaard zou de fokker kunnen verkoopen, wat niet zoo aanlokkelijk is, daar de remonteprijs niet hoog is, de minder goede zouden voor den handel weinig waarde bezitten en op de eigen boerderij weinig bruikbaar zijn.

Geen enkel fokker zal ertoe te brengen zijn, dit type paard te fokken.

Een korten tijd viel er eene verandering te bespeuren, toen het course-wezen in ons land bloeide.

Toen waren er enkele personen te vinden, die paarden met veel bloed fokten, evenwel met een geheel ander oogmerk dan bij het meerendeel der fokkers het geval is.

Eendeels geschiedde het door kapitaalkrachtige personen, uit een sportief oogpunt, maar ook omdat er kans bestond dat deze paarden op de rennen prijzen zouden behalen, ook viel met het wedden veel geld te verdienen en bij uitbreiding van dien tak van sport ontstond ook eenige vraag naar het paard met veel bloed. Toch maakten enkele fokkers nu en dan gebruik van de hengsten der Harddraverij- en Renvereening waardoor — zij het ook slechts heel plaatselijk — wat meer bloed werd gebracht in het inlandsche paard.

Met den invoer van het totalisatorverbod verdwenen de winsten, die de rennen oprachten, daarmee verdwenen ook de rennen, en toen de Harddraverij- en Renvereening daardoor niet langer in staat was, die fokkers financieel te steunen, verlieten de enkele volbloedpaarden Nederland.

Een onmiddellijk gevolg van de omstandigheid dat dus in geval van vordering het cavaleriepaard niet in ons land gevonden wordt, is dat de Cavalerie, wat de paarden betreft, steeds op oorlogsterkte moet wezen, behalve wellicht de paarden, die voor de treinvoertuigen noodig zijn.

Eene vergelijking van de boekwerken Vredes- en Oorlogorganisatiën bewijst dit.

De aanvulling van cavaleriepaarden zal in oorlogstijd moeten geschieden door het type paard dat het rijpaard zooveel mogelijk nabij komt. In aanmerking genomen de richting van onze paardenfokkerij is dat type paard niet een ideaal cavaleriepaard.

Slechts één middel bestaat er, om zich ook dan van een uitstekend rijpaard te verzekeren, namelijk verhooging der vredessterkte.

Maar dit brengt zeer groote kosten met zich, ten eerste reeds daar onze kazernes en stallen vol zijn. Verhooging der vredessterkte zou al dadelijk dwingen tot het bouwen van nieuwe stallen.

Verder is het zeer moeielijk, paarden te koopen, die 5 jaar en ouder zijn, ze zijn duur en bijna niet te krijgen; de moeielijkheden die Frank-

rijk kort geleden heeft gehad bij de voorziening in verband met de uitbreiding van het leger geeft daarvan een duidelijk voorbeeld.

Het tekort bedroeg daar 22000 paarden. Om ze bijeen te brengen heeft men de eischen van afmetingen, leeftijd en qualiteit moeten veruimen, de uitvoer bemoeilijkt, het op reform stellen in den troep verminderd, en men bracht den gemiddelden koop prijs op frs. 1675, terwijl in 1912 de gemiddelde remonteprijs slechts frs. 1325 was.

Ook in Nederland werden door Fransche kooplieden, vermoedelijk voor het leger paarden aangekocht van 12 jaar en ouder, volgens het oordeel van enkele kooplieden van eene qualiteit, die door onze remontecommissie nooit zouden zijn geaccepteerd en tegen een prijs hooger dan onze remonteprijs.

In een land als Frankrijk met een paardenstapel van 4 millioen paarden, waar door Rijk en gemeenten jaarlijks meer dan 20 millioen francs wordt besteed om de fokkerij te steunen, was men niet in staat die paarden bijeen te brengen.

Wil men goede paarden hebben, dan is men verplicht jonge paarden te koopen, ze naar het Remontedepôt te zenden, ze bij de depôts af te richten, om ze eerst daarna bij de onderdeelen van het leger hun diensten te laten presteeren. Maar het is niet het groote bedrag ineens, immers wanneer men b.v. de Cavalerie met 100 paarden uitbreidde, dan zou men bovendien om in het verloop van die paarden te voorzien jaarlijks gemiddeld 10 paarden extra moeten koopen, daar een paard ongeveer tien jaar lang geschikt is voor den dienst te velde. En verder zijn de dagelijksche uitgaven voor fourage, ligging, verzorging, hoefbeslag, enz. niet gering te achten.

Men zal zich wellicht afvragen, waarom in andere landen b.v. in Ierland wel een zeer geschikt rijpaard gefokt kan worden en bij ons niet.

De hiervoor opgesomde redenen toch zou men even goed op Ierland kunnen toepassen om op analoge wijze te betoogen, dat men daar evenmin met kans op winst rijpaarden kan fokken.

Toch is dit zoo. Ten eerste is een paard het product van den bodem, waarop het gefokt wordt en van het klimaat.

De levensomstandigheden voor het paard zijn hier anders dan daar (ander klimaat, temperatuur, andere weiden, ander voedsel).

Maar een groot bezwaar is toch ook te vinden hierin, dat de Iersche farmer in de eerste plaats van het paard houdt, terwijl de Hollandsche fokker in de eerste plaats koopman is.

Wil men een rijpaard kunnen beoordeelen, dan moet men eerst zelf paardrijden, en de Hollandsche fokker rijdt niet. Daar de Hollander als regel niet zooveel voor het paard gevoelt, is 't hun ook onmogelijk om te gaan met een paard dat veel bloed, veel temperament heeft, hij vraagt vóór alles „of het beest wel mak is”.

Wat de Nederlandsche fokkerij betreft, kan men allermint spreken van „het Nederlandsche” paard.

Verschillende rassen heeft men in Nederland ingevoerd, zeer veel

Oldenburgers en Oost-Friezen en enkele Normandiërs en hackney. De koudbloedpaarden, welke tot voor enkele jaren bijna uitsluitend in de Zuidelijke provinciën gefokt werden, komen later ter sprake.

Op verschillende wijzen heeft men getracht de fokkerij op een hooger peil te brengen, o. a. door de oprichting der stamboeken en ook door eene verplichte keuring der dekhengsten.

Het zij mij thans vergund, de aanschaffing der trekpaarden nader te beschouwen

Ook deze paarden behoeven niet alle aan dezelfde eischen te voldoen.

We kunnen ook hier twee soorten naast elkaar stellen, ten eerste de paarden in gebruik bij Veld- en Rijdende Artillerie en Mitrailleurafdelingen en daarnaast de paarden, bestemd voor de verschillende trein-colonnes.

De eerste soort zijn tot bespanningen van vier of zes paarden vereenigd, die in onderlinge samenwerking bijna als één instrument moeten kunnen optreden, ze moeten voor een deel tevens een ruiter kunnen dragen, daar ze vanuit den zadel bestuurd worden, in snelle gangen over moeilijk terrein kunnen voortkomen, dus over eene zekere energie beschikken, terwijl aan de laatste soort slechts als enkele eisch gesteld wordt, de treinvoertuigen in matig tempo langs wegen voort te trekken, die voor een groot deel goed gebaad zullen zijn. Voor het gemak zullen we de eerste soort batterijpaarden en de tweede soort treinpaarden noemen.

En weer rijst de vraag of deze soort paarden in voldoende aantal in het binnenland aanwezig zijn.

Volgens het oordeel van verschillende kenners moet het artilleriepaard aan de volgende eischen voldoen: Matige taille (1,54—1,60 M.) voldoende massa (500—600 K.G.) diep en kortbeenig met goede schouders, goede hals, goed ontwikkelde schoft, korte sterke rug, breede lendenen, breede sprongewichten, zwaar gespierde beenen, goede hoeven, veel energie, gewillig temperament, goed uithoudingsvermogen, vierkante gangen en met een matig ration in goeden voedingstoestand te houden.

We moeten ons geen oogenblik voorstellen, dat de fokker ooit uitsluitend ter wille van de vraag naar batterijpaarden, dat type zou gaan fokken.

Een enkel getal toont dit duidelijk genoeg aan. Jaarlijks worden in Nederland zooveel paarden geboren, dat o. a. in 1912 en 1913 15000 $3\frac{1}{2}$ à 4-jarige warmbloed paarden aanwezig waren.

Voor het leger wordt hiervan slechts een klein percentage gekocht, en nog wel voor een zoodanigen prijs, dat de beste paarden niet binnen het bereik der remontecommissie vallen.

Verder worden ten behoeve der Cavalerie, Rijdende Artillerie, Mitrailleurafdelingen en ten deele voor de Veld-Artillerie jaarlijks nog een driemaal grooter percentage in Ierland aangeschaft. Zelfs al zouden al deze paarden in het binnenland worden aangekocht, hetgeen ten

nadeele van de beweegbaarheid en dus van de gevechtswaarde dier onderdeelen zou komen, dan nog is het leger zulk een geringe afnemer, dat nimmer speciaal daarvoor gefokt zal worden.

Toch kan niet ontkend worden, dat het aankopen van paarden in het binnenland eene aanmoediging is voor de warmbloedfokkerij (waarover later).

Werden zij in het geheel niet gekocht, dan zou daardoor een stempel van minderwaardigheid op het Nederlandsch tuigpaard worden gedrukt.

Het is dan ook een verblijdend verschijnsel dat de landbouwer in verschillende streken voor zijn bedrijf ongeveer de zelfde eischen aan het paard stelt, zoodat het paard, geschikt voor landbouwbedrijf tevens een geschikt leger- (i. c. batterij-) paard is.

Gelukkig kunnen dus hier legerbelang en landbouwbelang hand in hand gaan en vooral in de fokstreken van warmbloedpaarden zal men dus in vreedestijd een voldoende aantal paarden voor aankoop en bij mobilisatie voor vordering vinden.

Bovendien behoeft men aan het gevorderde paard niet eens zulke hooge eischen te stellen als aan het remontepaard in vreedestijd; dit laatste toch moet gemiddeld tien jaar bruikbaar blijven, moet geschikt zijn voor het rijkunstig onderricht der recruten, enz.

Onder de in vreedestijd gebruikte batterijpaarden vindt men zeer veel paarden, die volkomen bruikbaar zouden zijn voor het landbouwwerk, hetgeen geen verwondering behoeft te wekken, daar vele daarvan reeds vóór dat ze door de remontecommissie werden gekocht, op 3½ jarigen leeftijd bij den landbouwer arbeid verrichten en alleen verkocht werden, omdat ze in het eigen landbouwbedrijf gemist konden worden. Op een dergelijk stelsel is eigenlijk de geheele vredesorganisatie der Veld- en Rijdende-Artillerie en der mitrailleuraafdeelingen gebaseerd; men heeft aan die onderdeelen slechts zooveel paarden gegeven als noodig waren voor de vredesoefeningen en de africhting der recruten, en men rekent erop, deze onderdeelen door middel van gevorderde paarden op oorlogsterkte te kunnen brengen.

Zonder twijfel zal door dit systeem de beweegbaarheid dier onderdeelen in het tijdvak volgend onmiddellijk op de mobilisatie geschaad worden.

Neemt men b.v. aan, dat men in eene batterij veld-artillerie aan kader en bereden manschappen in hoofdzaak paarden uit de vredessterkte geeft, dan blijft er voor de bespanningen van zes paarden, waarvan vuurmonden en caissons voorzien zijn, slechts één paard (het bijdehandsch achterpaard) uit de vredessterkte over, de vijf andere zijn gevorderd.

Als regel zal men daarvoor het bijdehandsch achterpaard nemen, daar dit de belangrijkste taak in de bespanning heeft, en men bij eene andere plaatsing, als de batterij met achterspannen in stelling wordt gebracht, het laatste vredespaard der bespanning zou uitschakelen.

Het spreekt van zelf, dat er een tijd moet verloopen, voordat deze zes paarden weer een samenhangend geheel vormen.

Deze tijd hangt nauw samen met de gelegenheid, die men heeft, om met de bespanningen, na de mobilisatie te oefenen, met de geschiktheid van het personeel, en met de geschiktheid der gevorderde paarden.

Men moet er echter op rekenen, de snelheid nooit te kunnen opvoeren boven de capaciteit van het minst vlotte paard uit eene bespanning.

In de laatste jaren zijn verschillende proeven genomen met gekeurde paarden o. a. in 1913 bij het 1e Regiment Veld-Artillerie te Utrecht. Het verslag over die oefening is toen in druk verschenen.

Die proeven zijn niet identiek aan een mobilisatietoestand, in de eerste plaats al omdat men beschikte over het personeel, dat onder de wapenen, en dus in het beste stadium van geschiktheid is, maar voornamelijk omdat men de paarden in vreedstijd niet mag vorderen en dus afhankelijk is van de welwillendheid van landbouwers en stalhouders die hun paarden willen verhuren.

Als regel zullen zij geen paarden verstrekken, die niet zeer mak zijn, omdat ze een lastig paard niet zullen wagen aan een proef waarvan zij den omvang niet kennen, maar toch komen dergelijke proeven de werkelijkheid dicht nabij en kunnen zij dienen om na te gaan, in hoever de aldus gevormde bespanningen handelbaar zijn. Wat ten slotte de treinpaarden betreft, voor zoover ze van den bok gereden worden, worden er geen andere eischen aan gesteld, dan waaraan ze vóór de vordering reeds voldeden, n.l. het voorttrekken van een voertuig.

Voor zoover ze onder den zadel gereden worden, zijn de eischen toch zóó laag gesteld, dat we, nagaande, hoeveel paarden in Nederland aanwezig zijn, veilig kunnen aannemen, dat dit paard in voldoende getale te verkrijgen is.

Deze treinen worden dan ook geheel voor vordering van de benodigde paarden voorzien, in tijd van vrede zijn alleen voertuigen en tuigen aanwezig.

De paarden, welke in vreedstijd bij de Treinafdeeling der Regimenten Veld-Artillerie aanwezig zijn, dienen dan ook niet zoozeer voor het bij mobilisatie aanspannen der treinen.

Ze zijn bestemd voor oefening der treinsoldaten, en bestaan voornamelijk uit paarden, afkomstig van de onderdeelen der bereden wapens, die niet meer ten volle voor den dienst te velde geschikt zijn.

Verder worden ze gebezigd voor transportdiensten in de garnizoenen.

Nog één soort van treinpaarden zij hier vermeld, n.l. die van zwaarder slag, zooals ze door transportondernemingen en sleepers veelal gebruikt worden.

In het algemeen zijn ze voor legerdoeleinden minder geschikt; ze zijn o. a. bruikbaar voor het verplaatsen van zware lasten, en kunnen dus b.v. gebruikt worden voor verplegingsafdeelingen.

Zal de paardenfokkerij in de eerstvolgende jaren op den zelfden voet blijven bestaan als thans het geval is?

Het is altijd gevaarlijk zich op het glibberig terrein der voorspellingen te wagen.

Nederland is een klein land. De paardenfokkerij is voor een groot deel gebaseerd op den uitvoer naar naburige veel grootere rijken.

Verandering in economische toestanden, waardoor daar b.v. de landbouw meer verdienste geeft dan de paardenfokkerij, kan maken, dat zulk een land meer paarden gaat vragen. Plotselinge uitbreiding van vredessterkte der legers kan ook leiden tot grooter vraag.

Gaat echter een naburig land de eigen paardenfokkerij om bijzondere redenen krachtig financieel steunen, daarbij de invoerrechten verhoogend, dan zal de uitvoer van paarden naar zulk een land aanzienlijk verminderen.

Willen we ons dus aan voorspellingen wagen, dan kunnen we slechts in gedeelten den lijn vervolgen, die de statistieken der vorige jaren ons wijzen. Tot voor enkele jaren kon men zeggen, als men de kleine verschillen over het hoofd zag, dat in Nederland twee types van paard werden gefokt, in de meeste provinciën het warmbloedpaard, waaronder we kunnen verstaan het gewone stalhouders- en landbouwpaard en in de zuidelijke provinciën het koudbloedpaard.

Uit het vorenstaande volgt, dat de eerste categorie ons de legerpaarden moet verschaffen, terwijl de tweede categorie, behoudens enkele uitzonderingen voor legerdoeleinden minder bruikbaar is.

En nu doet zich het onrustbarend verschijnsel voor, dat de koudbloedfokkerij hand over hand toeneemt en geleidelijk de warmbloedfokkerij overvleugelt, en op vele plaatsen zelfs verdringt.

De reden is niet ver te zoeken. Reeds werd betoogd, dat onze Nederlandsche fokker in de eerste plaats koopman is, ziet hij dus kans om door eene andere fokkerij meer geld te verdienen, dan gaat hij daartoe over.

En inderdaad levert de koudbloedfokkerij voor hem op het oog blik meer onmiddellijk geldelijk voordeel op.

De wijze, waarop die fokkerij geschiedt, is zeer verschillend.

Heel dikwijls neemt de fokker daartoe de warmbloed merries, die in zijn bezit zijn en gebruikt voor dekking een koudbloed hengst.

Deze fokkerij levert weinig risico. Het veulen heeft meer massa, is vroeger geschikt tot arbeid, gebreken in bouw hebben minder invloed op prijs, die als regel hooger is, dan bij de warmbloedfokkerij.

Het is zeer de vraag of deze fokkerij op den duur voordeel zal brengen.

De boer houdt geen boek, zooals een koopman, hij kan dikwijls zelf niet nagaan, wat een paard aan onderhoud kost, als hij de verschillende producten zelf verbouwt.

Wellicht gaat een deel dezer hoogere marktwaarde reeds in het eigen bedrijf verloren, door de hoogere onderhoudskosten van het zwaardere koudbloedpaard.

Hoe dit ook moge zijn, door de hier genoemde kruising, nadert in vele streken het bestaande paard het koudbloed type, dat voor militair gebruik in waarde achterstaat bij het warmbloedpaard.

We zullen ons niet wagen aan gevaarlijke voorspellingen, doch hieronder alleen laten volgen een tabel, welke een duidelijk beeld geeft van de toename der koudbloed-fokkerij. Deze tabel is overgenomen uit de officiële landbouwverslagen.

(Zie onderstaande tabel.)

Indien men alleen de totaalcijfers nagaat, ziet men eene regelmatige klimming der koudbloed- en een daling der warmbloed-fokkerij.

Doch de cijfers krijgen eene veel grootere beteekenis als men het volgende daarbij bedenkt.

Waar wil men de paarden vandaan halen, voor legerpaard geschikt :

A. in vreedstijd; B. bij mobilisatie?

ad. A. De remontepaarden in vreedstijd werden hoofdzakelijk aangekocht in Groningen en Gelderland en daar wordt o. a. gevonden het paard, dat het meest met het gewenschte type legerpaard overeenkomt.

En juist in de provincie Gelderland valt een sterke achteruitgang der warmbloed-fokkerij en een veel grootere vooruitgang der koudbloed-fokkerij te constateeren.

Hier wordt dus wel degelijk de warmbloed-fokkerij door de koudbloed-fokkerij verdrongen.

Beschouwt men de aanschaffing in vreedstijd uit een zuiver handels-oogpunt, dan is men geneigd hieraan niet veel waarde te hechten. Immers, als de Nederlandsche landbouwer niet meer voor het leger fokt, dan koopen we de paarden ergens anders op de wereldmarkt, in Ierland of elders.

België heeft in 1913 wel een proef genomen met aanschaffing van paarden in Argentinië. De bezwaren hieraan verbonden zijn niet zoo groot, al loopt men ook de kans om pas na jaren te bemerken, dat de proef niet voldoet, nadat men reeds groote aantallen van die paarden heeft aangeschaft.

En al is er in 1913 ook veel voor buitenlandsche rekening opgekocht in verband met de uitbreiding der legers in naburstaten, er zullen voorloopig in het binnenland nog ruim voldoende paarden daarvoor te vinden zijn. Als in vreedstijd de aanschaffing reeds bedreigd mocht worden, dan zal van vorderen bij mobilisatie zeker niet veel terecht komen.

Toch schuilt er reeds een gevaar in, te veel buitenlandsche paarden in vreedstijd aan te schaffen, indien een korps bij mobilisatie moet worden aangevuld met andere paarden, die min of meer afwijkende eigenschappen bezitten. Immers, de geschiktheid voor de eerste tijden na eene mobilisatie is gebaseerd op de ervaringen in vreedstijd verkregen.

Heeft men nu in vreedstijd een paard tot zijne beschikking met andere, wellicht betere eigenschappen wat energie en uithoudingsvermogen betreft, en vult men bij mobilisatie dit te kort aan met andere paarden, die niet aan al die eischen voldoen, dan zal de prestatie van zulk een korps achterstaan bij de voorstelling die men zich in vreedstijd daarvan maakte, hetgeen leidt tot teleurstellingen, en een niet ge-

AANTAL GOEDGEKEURDE HENGSTEN, DIE GEDEKT HEBBEN		AANTAL MERRIES GEDEKT DOOR														
		Koudbloed						Warmbloed								
		1902	1911	1912	1913	1902	1911	1912	1913	1902	1911	1912	1913			
Provinciën	1902	1911	1912	1913	1902	1911	1912	1913	1902	1911	1912	1913	1902	1911	1912	1913
Noord-Brabant	27	49	51	60	28	26	20	14	2326	6238	7554	8036	2359	2131	1555	1412
Gelderland	21	52	56	66	98	80	81	75	1578	5110	5933	6713	5674	5226	4845	465 8
Zuid-Holland	12	27	32	43	53	42	35	31	1353	4683	5363	6234	4542	3177	2801	2607
Noord-Holland	3	6	6	6	40	41	42	39	232	508	655	704	2935	3516	3576	3419
Zeeland	94	120	127	135	2	0	0	0	8214	12798	13192	13864	81	0	0	0
Utrecht	0	1	0	1	31	28	30	31	0	65	0	100	2025	2049	2052	2164
Friesland	0	0	0	3	52	40	45	43	0	0	0	298	2871	4171	4106	4147
Overijssel	1	2	3	3	30	20	18	22	4	242	280	367	1483	1389	1409	1474
Groningen	0	4	5	10	78	74	68	68	0	393	513	1044	4868	6622	5875	5695
Drenthe	0	0	0	0	29	35	31	33	0	0	0	0	2351	3586	3393	3844
Limburg	39	48	32	41	1	0	0	0	2508	3274	3185	3518	14	0	0	0
Totaal	197	309	312	368	442	386	370	356	16215	33311	36675	40878	29203	31867	29612	29420

ring gevaar voor de noodzakelijke samenwerking der onderdeelen van ons leger met zich brengt.

ad. B. In oorlogstijd zou de meest gewenschte toestand zijn, dat de omgeving der groote garnizoenen juist die punten waren, waar men veel paarden in gebruik heeft.

Daar Zuid-Holland vele garnizoenen telt en men dus ook daar zeer veel paarden noodig heeft, zou men dus voor Zuid-Holland in de eerste plaats (uit een legerbelang) wenschen, dat daar de warmbloed-fokkerij bloeide.

Immers, als men voor al die groote garnizoenen de paarden b.v. uit Groningen en Friesland wil halen, dan komen die paarden zooveel later ter plaatse, men is verplicht een uitgebreid spoorwegvervoer daarvoor te ontwerpen en heeft wellicht nog de kans, dat een overgroot deel der paarden nooit ter plaatse zou aankomen. Men wil dus het liefst de paarden vinden, ter plaatse waar men ze noodig heeft, maar . . . de tabel voor Zuid-Holland wijst eene sterke achteruitgang der warmbloed-fokkerij aan.

Uit het vorenstaande blijkt ten duidelijkste, dat het Departement van Oorlog dan ook niet onverschillig kan staan tegenover de paardenfokkerij in Nederland.

Zal dit zoo doorgaan, en zal niet binnen een aantal jaren de warmbloed-fokkerij nagenoeg geheel verdrongen zijn?

In de eerstvolgende jaren *moet* beslist een voortgang in dien lijn plaats hebben.

Immers, tusschen het oogenblik der dekking en het oogenblik dat het jonge paard op de markt ter verkoop wordt aangeboden liggen enkele jaren.

Wilde men over enkele jaren warmbloed- en minder koudbloed (of kruisingsproducten) ter markt brengen, dan moest men nu reeds die verandering voorbereiden.

Dit is zeer zeker eene groote risico in de paardenfokkerij; veranderen in de komende jaren de omstandigheden, ontstaat er overproductie van koudbloedmateriaal. op welke wijze dan ook, dan dalen de prijzen, men kan in een klein land als Nederland de paarden niet in eigen gebruik houden, en de verliezen zullen zeer groot zijn.

Maar bovendien, als in die jaren de oude warmbloedmerries verdwenen zijn en vervangen door kruislingen of koudbloed, als de hengsthouders hun warmbloedhengsten bij gebrek aan klandizie hebben opgeruimd, als de oude stam voor de warmbloed-fokkerij eenmaal verdwenen is, dan zal terugkeer tot vroegere toestanden reusachtige offers met zich brengen, en zou de fokkerij, die thans zoo bloeit, wellicht voor het overgroot deel worden vervangen door andere takken van het landbouwbedrijf.

Maar ook al zou die terugslag niet komen, ook al zou deze achteruitgang der warmbloed-fokkerij blijven voortgaan, zooals nu het geval is, dan is het nauwelijks te overzien, wat daarvan de gevolgen zouden zijn.

Dan zou voor alle bereden korpsen een toestand ontstaan zooals thans bij de Cavalerie het geval is, dat vredes- en oorlogssterkte gelijk zijn, omdat dit type rijpaard niet in Nederland te vinden is.

We behoeven ons maar eens in te denken, tot welke uitgaven men zou moeten komen, indien de batterijen Veld-Artillerie op het viervoud hunner vredessterkte moesten worden gebracht en gehouden!

Immers, men zou voor de keus staan of om evenals bij de Cavalerie vredes- en oorlogssterkte gelijk te maken, of, indien men toch het zwaardere paard wilde gebruiken, zoude het karakter der Veld-Artillerie geheel verloren gaan. En wat te doen, als daarna verliezen worden geleden?

Voor de treinen zou het ten eenen male ondoenlijk wezen, reeds in vrede tijd de paarden aanwezig te hebben, men zou zich bij mobilisatie moeten tevreden stellen, het lichte type koudbloedpaard te vorderen, dat door kruising is ontstaan.

Zal de toekomst ons wellicht eene zoodanige uitbreiding der attractie brengen, dat eene geheele wijziging van het treinwezen daarvan het gevolg zou kunnen zijn en het aantal paarden tot een minimum beperkt kan worden? Zal het mogelijk zijn binnen niet al te langen tijd te geraken tot eene bruikbare Motor-Veld-Artillerie, waardoor men ook hier een grooten stap in de gewenschte richting zou doen?

Daarop te wachten en onderwijl het getij te laten verlopen zou een ernstig gevaar kunnen worden, en het zal dan ook wel niet kunnen uitblijven, dat door het Departement van Oorlog een krachtigen steun aan de warmbloed-fokkerij wordt gegeven, opdat in ons land steeds een voldoende aantal geschikte paarden aanwezig blijft, om het leger op voet van oorlog te brengen.

Het is hier niet de plaats na te gaan, welke middelen wellicht te baat zouden kunnen worden genomen om dien steun te verleenen, maar, welken weg men ook moge bewandelen, om tot het doel te geraken, steeds zullen er groote sommen mede gemoeid zijn.

Uit het vorenstaande blijkt echter voldoende, dat, hoe groot die uitgaven op het oog ook mochten zijn, men daarmee andere uitgaven voorkomt, waarvan de grootte nauwelijks te overzien is.

De groote Europeesche Krijg

van het jaar 1914.

(Overzicht tot 15 October.)

Tòch is het wel een dankbaar werk, al mopperde ik daarover een weinig in de vorige aflevering, telkens na een maand het overzicht der gebeurtenissen van de afgelopen weken te beschouwen. Vooral nu wij ons dagelijks blindstaren op den Grooten slag in Noord-Frankrijk, die thans zelfs het record van den wekenlangen strijd bij Moekden ruimschoots slaat en alle andere operatiën beheerscht.

Men krijgt zóó tenminste nog eenigszins den indruk, dat er wat gebeurt, dat er tòch nog voortgang is in de operatiën, men onderscheidt de saillante punten beter, wanneer zij over een groote tijdsruimte zijn verdeeld. Niettemin moet, al klinkt het na dezen aanhef eenigszins paradoxal, worden erkend, dat er over het geheel weinig beweging in de operatiën is en zij — tot heden althans — over de gansche linie vrijwel tot stilstand gekomen zijn.

Onder den indruk, van aanhoudende berichten over het voortdurend oprukken van nieuwe Duitsche versterkingen naar den strategischen rechtervleugel, zou men allicht meenen, dat de beslissing met rassche schreden nadert, dat het oogenblik, waarop de reeds zoo enorm uitgerekte Fransche linkervleugel in de lijn Roye—Albert—Atrecht zal worden ingedrukt en opgerold, aanstaande is. Mocht dit geschieden, dan zal de actie op het hoofdoperatietooneel weer herleven en kan men terecht hopen het beeld van den vrede inzicht te krijgen, indien het tenminste niet weder als een „fata morgana” verdwijnt.

Doch laat ik op de gebeurtenissen, die mij, voordat dit overzicht in druk verschijnt, kunnen hebben achterhaald, niet vooruit loopen en dus liever het aanknooppingspunt met mijn voorgaand artikel opzoeken.

Wij verlieten het Westelijk operatietooneel, toen de krijgskans voor de Duitschers in zóóverre keerde, dat zij achter de Aisne en in het Noordelijk deel van het Argonnerwoud opnieuw front makend, het Fransche offensief in stellingen, die naar men zegt, van te voren met het oog op een eventueelen terugslag door hen in die lijn waren voorbereid, konden stuiten.

Het vermoeden omtrent het bestaan van een dergelijke opname stelling is trouwens meer dan een praatje en wint aan waarschijnlijkheid als men bedenkt, dat de Duitsche legeraanvoering met ver vooruit

zienden blik niet alleen talrijke overgangen over de Maas gereed had laten maken en liet bewaken — dit kán evengoed terwille van het etappe-vervoer zijn geschied — maar ook de groote vestingen aan den Rijn voor verdediging en opname van eventueel terugtrekkende troepen hadden ingericht.

Voorshands heeft zich de directe behoefte aan dergelijke overigens zeer verstandige en begrijpelijke voorzorgsmaatregelen nog niet doen gevoelen en heeft de strategische aanvaller, al is op het oogenblik zijn eersten aanloop gestuit, zich niet alleen onwrikbaar in zijn stelling gehandhaafd, doch ook op verschillende punten tactische voordeelen van zoo groote beteekenis bereikt, dat men aan krachtige, zij 't ook vruchteloze pogingen tot doorbreking gelooven moest. Deze stooten zijn door het Fransche leger tot dusverre met succes gepareerd en men kan wel aannemen, dat zij op dit oogenblik evenals trouwens ook de omvattingpogingen van dit leger zelf op den Noordelijken vleugel der Duitschers zijn mislukt. Die linie wordt van Oost- en West al sedert weken door de volgende punten bepaald: Nancy — St. Mihiel — Mont Faucon (T. N. van Verdun) — Varennes — Souain — Rheims — Berry au Bac — Craonne — Noyon — Lassigny — Roye — Chaulnes — Combles (zie schets 1). Van deze punten zijn er vooral drie van zóó groot belang, dat daaromtrent een nadere beschouwing niet overbodig is.

Alvorens hiertoe over te gaan stel ik op den voorgrond, dat het hier niet de bedoeling kan zijn, den oorlog en vooral den slag aan de Aisne in al de bijzonderheden, die ons dagelijks in de telegrammen worden gebracht te volgen. Wij moeten ons tot de groote lijnen bepalen; deze immers liggen reeds eenigszins vast, terwijl de details over het geheel weinig vertrouwen verdienen, producten als het zijn van phantasie of van allerlei tegenstrijdige communiqués.

Ik verplaats mij dan ook kortweg naar het moment, waarop de slag, die reeds dadelijk met een reuzenfront tusschen Oise en Maas was aangevangen, zich op beide vleugels zóódanig had uitgebreid, dat dit thans door Somme en Moezel wordt begrensd. Maar zelfs die ruimte is al weer overschreden; thans kan men zelfs spreken van den slag tusschen Schelde en Doubs 1).

Inderdaad is de duur recht evenredig aan de lengte, omdat wel beschouwd van Antwerpen over Dendermonde en Aalst naar Hal en Bergen en van daar over Valenciennes en Kamerijk, de oude vleugel bij St. Quentin wordt bereikt en deze vervolgens over Noyon en Laon bij het algemeene front aansluit (zie echter de noot; dit is thans veranderd). Velen willen thans niet eens meer van een afzonderlijk Oost- en Noord-front spreken. Niet ten on-

1) Sedert is de verlenging van het slagfront tot aan de Belgische kust voortgezet. Op den 24sten Oct. liep de Deutsche linie van Rijssel over Menin—Roulers—Dixmuiden naar Nieuwpoort en nam aan den Bondgenootschappelijken kant de Engelsche vloot aan den strijd deel.

rechte meenen zij, dat bij Nancy rechtstreeks aansluiting wordt verkregen met het front Toul—Epinal—Belfort. De hier aangegeven lijn is noch precies het Duitsche, noch ook het Bondgenootschappelijke front; zij loopt er zoo ongeveer tusschen in, doch bepaalt wel de eigenlijke punten van contact, waar dus rechtstreeks aanraking tusschen de partijen wordt verkregen. Van dit kolossale front wil ik alleen het deel Toul—Verdun—Reims—Noyon tot de Fransch-Belgische grens wat nader beschouwen. Langs die lijnen is althans plaatselijk nog eenige actie, terwijl t. Z. van Toul beide partijen als in onbewegelijkheid verstarde, tegenover elkaar schijnen ingedut. Dit is te verklaren uit het feit, dat men hier zóó ver van het hart van Frankrijk verwijderd is, dat doordringen daar toch weinig directe resultaten belooft.

Maar tusschen Verdun en Toul, bij Reims en Noyon, bij Roye en Albert is hevig gevochten en in België, sinds de aanval op Antwerpen's Z.O. fortcomplex begon, niet minder. Met die belangrijke operatie zal dit artikel worden besloten. Eerst zullen de meergenoemde z.g. saillante punten van het slagfront worden besproken.

Allereerst dan het beginpunt van de doorbrekingspoging tusschen Toul en Verdun. Men weet, dat tusschen beide vestingen de op den rechter-Maasoever gelegen „Côtes de la Meuse” met een reeks moderne sperforten zijn bekroond; Noord naar Zuid noem ik de forten: Gemi-court, Troyon, Les Paroches, Camp des Romains, Lionville, Gironville, Jouy sous les Côtes. Zij sluiten onmiddellijk aan bij den fortенkring om Verdun en Toul, zoodat zij daarmede een sterken dijk tegen vreemd geweld vormen en dan ook terecht den naam „Digue du Nord” verdienen. Een dergelijke sperketen ligt tusschen Epinal en Belfort en wordt „Digue du Sud” genoemd. Tusschen Toul en Epinal is met voordacht een opening „la trouée de la Moselle” gespaard, om eventueel ruimte aan het Fransche offensief te geven.

Geheel onbeschermd is die opening intusschen niet; voorwaarts van de Meurthe ligt t. O. van Lunéville het sterke fort Manonvillers, t. Z. O. van Toul het fort Pont-St. Vincent aan de Moezel, terwijl meer achterwaarts aan de Maas, de forten Pagny la Blanche-Côte en Bourlemont, een door de Trouée de la Moselle gedrongen vijand den pas afsnijden (staan niet op de schets ten einde deze niet te overladen).

Wanneer men zich nu in verband met deze oppervlakkige beschrijving van de Fransche versterkingen langs de Oostgrens het legerfront Verdun—Reims—Soissons—Lasssigny—Albert voor den geest roept en voorts aan de eindelooze omvattingpogingen van den Franschen linker-vleugel denkt, die bij Roye, Albert en steeds verder Noordwaarts uit-haalden is de „mise en scène”, die ik voor mijn doel behoef, gereed.

Ik wil n.l. het verschillend strategisch principe, door Franschen en Duitschers bij herhaling tegenover elkaar in toepassing gebracht, doen

uitkomen. Het bevat de belangrijkste les, die wij uit den grooten slag kunnen trekken.

De Franschen zoeken hun voordeel in de strategische o m v a t t i n g , de Duitschers in de d o o r b r e k i n g en het eigenaardige is, dat beide op die wijze elkanders rug en verbindingen pogen te treffen. Naar mijne meening zullen die pogingen, zoo zij ooit zullen slagen, niet met gelijk succes worden bekroond. De doorbreking van de linie Verdun—Toul baant den Duitschers niet alleen den toegang tot den grooten weg Vitry—Sézanne—Coulommiers—Parijs, doch treft het Fransche Noorderleger tevens rechtstreeks in zijn verbindingen over de Marne. Het succes, dat daartegenover de Franschen met hun pogingen tot omvatting van den Duitschen rechtervleugel konden bereiken, is betrekkelijk gering.

Het zal zich kunnen uitstrekken tot een indruk van het leger von Kluck, dat zich nog altijd, hoe vaak ook zijn ondergang werd voorspeld, en zijn vernietiging bericht, op den uitersten vleugel der Duitsche slaglinie weet te handhaven 1).

Aan een inderdaad krachtige werking op 's vijands verbindingen kunnen de Franschen eerst denken, als zij er in slagen heel over K a m e r i j k — L e C a t e a u en L a n d r e c i e s in den rug van 's vijands leger door te dringen. Thans worden de omvattingsooperaties zóó nabij den vleugel der tegenpartij uitgevoerd, dat zij telkenmale en meest zeer spoedig door de daar geëchelonnerde reserves worden onderkend en dus opgevangen kunnen worden; op die wijze verliezen zij elke strategische beteekenis en worden het tactische pogingen ter omvatting, die steeds, zooals ook thans weer blijkt, op verlenging van de wederzijdsche vleugels uitloopen.

Het gestadig verlengen van den Franschen vleugel bracht er de Duitschers toe, tot tweemaal toe te beproeven hen af te snijden. Toen hij nog tot P é r o n n e liep, bij R o y e ; nadat hij tot A t r e c h t was verlengd, bij A l b e r t ; beide malen echter te vergeefs; 's vijands front bleek ondanks de uitrekking nog te sterk.

Met dat al is vooral het Deutsche front, zooals ook op dit oppervlakkige schetsje schematisch wordt voorgesteld, van een licht achterwaarts gebogen lijn, zoo langzamerhand tot den vorm eener zich in grillige bochten kronkelende slang overgegaan.

Voor al bij St. Mihiel, tusschen Verdun en Toul, teekent zich een zeer geprononceerde bocht. Daar is de doorbreking van het Fransche front dan ook door de verovering van het Fort „Camp des Romains” en de bezetting van St. Mihiel formeel gelukt; zelfs bereikten afdelingen van het leger van den Kroonprins van Beyeren den linker Maasoever. Bij dit succes is het echter gebleven, ja zelfs moest het

1) Hoewel de toestand sedert door het verlengen van de linie tot aan zee is gewijzigd, omdat omtrekking van een der Noordelijke vleugels daardoor uitgesloten is, blijven toestanden, die zoolang de operatiën hebben beheerscht toch van genoeg belang om te worden besproken.

aan de overzijde vermeersterd terrein weder losgelaten worden, terwijl tot dusverre van een vermeestering der andere forten niets werd vernomen. Toch is het noodig een zóó ruime opening te verkrijgen, dat men in een breed front op meerdere marschwegen naast elkaar naar Parijs kan oprukken. Marschwegen zijn er trouwens in dit gebied te over; verscheidene loopjen van Metz, Pont à Mousson, Nomeny en Château Salins over de vlakte van Woeuvre naar les Côtes de la Meuse en overschrijden de Maas bij de vestingen tusschen St. Mihiel en Toul; de wegen t. N. van eerstgenoemde plaats zijn slechts heuvelpaden.

Men kan dus wel zeggen, dat zoowel de Fransche pogingen tot omvatting, als die der Duitschers tot doorbreking tot nu toe échec hebben geleden.

De zoeven besproken kronkeling in de Duitsche slaglinie geeft duidelijk genoeg aan, wáárdoor de doorbreking tot nu toe faalde. Zoowel uit Verdun als uit Toul, groote verschanste legerplaatsen als het zijn, werden door de zeer actieve bezetting krachtige uitvallen op de flanken der doorbrekingscolonnes ondernomen. Bovendien werd een groote offensieve stoot van het plateau La Haye tusschen Nancy en Toul naar de Zuidzijde van de vlakte van Woeuvre, het opmarsch-terrein der tegenpartij, ondernomen. Daardoor werd de aanvaller geen oogenblik rust gelaten, kon hij zijn zwaar belegeringsgeschut — men zegt, dat hij ook hier over de befaamde 42 c.M. houwitsers beschikt — niet rustig opstellen en was hij dus buiten staat nog andere sperforten tot puin te schieten en daardoor de smalle bij St. Michiel gemaakte opening te verbreedden — beter: zich het bezit van meerdere toegangswegen tot en over de Maas te verzekeren.

Ook hier, zooals over het gansche front trouwens, houden beide tegenstanders elkaar en échec; op sommige punten geven de Franschen bij al te sterken druk veerkrachtig na, maar definitief doorbroken wordt hun opstelling niet. Zooals ook de schets aangeeft, buigen zij zich elastisch om het vermeesterde punt heen en bestoken den vijand, dien zij in front krachtig weerstand bieden, zóó hevig op de flanken, dat hij zijn pogingen tot doorbreking verder moet opgeven. Het zelfde verschijnsel zag men bij Roye en Lassigny en werd ook bij Albert waargenomen. Zoo vingen dus ook de Franschen op hun beurt alle pogingen om tot een beslissing te komen eenvoudig op.

Wel eigenaardig is het in dezen oorlog alles zoo geheel anders te zien loopen, als men het zich, toen wel is waar voortdurend sprake was van den Grooten Krijg, maar niemand hem zoo nabij waande of er zelfs aan geloofde, had voorgesteld.

Slagfronten, die driemaal zoo groot zijn als men dacht, een worsteling die niet dagen en weken, maar zelfs maanden duurt, en „altbewährte” procédés, die zonder tastbare resultaten blijven; een eindeloos uitblijvende beslissing en een aanvankelijk snel verloopende, operatieve krijg, ontaardend in een positieslag. Het eigenaardigste is wel, een leger, dat in zijn reglementen uitsluitend van het offensief, van be-

weging en snelle beslissing wil weten, daartoe zelf het sein te zien geven. Bewijst dit niet, dat de Franschen van heden, zoo zij dan ook reeds spoedig hun voorwaartsche beweging moesten staken, heel wat beter dan hun vaders van 1870, tegen hun ervvijand zijn opgewassen. Intusschen — de Duitschers staan nog altijd op Frankrijks bodem.

Ongetwijfeld bezitten velen een goede duidelijke kaart van het operatie-tooneel; zij komt nu en ook later bij de bestudeering van den oorlog goed te pas. De beste, die ik ken, zijn de kaarten van het Westelijk en het Oostelijk operatie-tooneel door de firma Smulders in den handel gebracht, overzichtelijk als zij zijn, komen de verschillende vestingen, forten en verdedigingslinieën, die in dezen krijg zulk een grooten rol spelen, er zeer duidelijk op uit, terwijl zij op de juiste plaats zijn aangebracht.

Van tijd tijd slechts zal ik, zooals ditmaal, doch alleen als dit terwille van de goede voorstelling bepaald onmisbaar is, een eenvoudig schetsje van de wederzijdsche situatie waarop de groepeerings der strijdkrachten en het beloop der strijdende linies natuurlijk zeer globaal is voorgesteld, geven.

Wanneer de Franschen en Engelschen de Duitschers in het Noorden overvleugelen — het gunstige getij is echter bijna verlopen — kan, zooals ik reeds zeide, een deel van hun troepen, het leger van v. KLUCK, worden afgesneden, wellicht ook nog dat van v. BULOW, en wordt de hoofdmacht, dus het centrum tusschen Oise en Maas achterwaarts om Verdun als spil terugzwenkend gedwongen op de Maas, daarna mogelijk op den Rijn terug te gaan. Ik neem daarbij aan, dat van een legerleiding, die reeds zooveel bewijzen gaf van talent in het dirigeeren van groote troepenmassa's, niet is aan te nemen, dat het met den terugtocht van het centrum zóólang dralen zal tot het niet meer terug kan en omsingeld zal worden. Daar komt nog iets bij: men beweert n.l. dat alleen krachtige voorbereiding van opname-stellingen in de lijn La Fère—Laon—Rheims in de periode, toen de Duitschers nog voorwaarts rukten, hun de mogelijkheid hebben verschaft bij de „Turning of the Tide” in die linie halt te houden en het Fransche offensief te breken.

In dit verband mag nog wel eens worden gereleveerd, dat de Duitschers ook aan Maas en Rijn opname-stellingen zullen hebben voorbereid en vooral over de Maas zeer groote overgangen naast de bestaande zullen hebben geslagen.

Het is mij trouwens bekend, dat reeds weken geleden, toen het Deutsche offensief nog hoogtij vierde, in Wezel, Coblenz, Keulen en andere Rijnvestingen en bruggehoofden door onafgebroken arbeid van talloze grondwerkers (landstormmannen) opname-stellingen in den vorm van groote loopgraven zijn gemaakt.

Ik zeide daareven: indien het getij niet reeds verlopen is — want al is waar, dat de Bondgenootschappelijke linie, telt men hun cavalerie te Rijssel en Engelsche landingstroepen, die thans nog Ostende bezet

houden (15 Oct.) mede, dus tot dicht bij Antwerpen doorloopt, juist het succes, hetwelk de Duitschers in zoo korten tijd voor de groote Scheldevesting hebben bereikt, is oorzaak, dat men de mogelijkheid tot omtrekking van den Duitschen rechtervleugel ernstig in twijfel kan gaan trekken.

De berichten van den 8sten October luiden in den laconischen stijl die hen den laatsten tijd kenmerkt — zij hebben trouwens weinig te vermelden: De Duitschers in Frankrijk. (Zie de schets.)

Berlijn 8 October (officieel Wolff.) Het groote hoofdkwartier meldt van avond: „Van het Westelijk oorlogsterrein zijn geen gebeurtenissen van belang te vermelden. De Deutsche strijdkrachten hebben kleine vorderingen bij St. Mihiel en in het Argonnerwoud gemaakt.”

Parijs 8 October (Reuter.) Officieel bericht van 11 uur 's avonds. „Over het geheel is de toestand dezelfde. Men handhaaft zich in de bezette stellingen in weerwil van eenige hevige gevechten, welke vooral in de streek van Roye hebben plaats gevonden.”

De telegrammen der beide hoofdtegenstanders zijn het dus, wat den toestand op het u bekende slagfront aangaat, roerend eens.

Twee dagen later 10 October is er evenwel een element in aanwezig, dat niet alleen op zich zelf van groote en ver reikende beteekenis is, maar zeker ook nieuw leven zal schenken aan operatiën, die door hun langdurig en eentonig karakter veel van hun aanvankelijke frischheid hebben verloren. Men oordeele:

Berlijn 10 October (Wolff.) Bekendmaking van het groote hoofdkwartier van hedenmorgen 11 uur: „De geheele vesting Antwerpen met alle forten is in onze handen.”

Dit is het officieele nieuws van Antwerpens val; reeds eerder intuschen was van verschillende zijden gemeld, dat de vesting reeds op Vrijdag 9 Oct. om 9 v.m. had gecapituleerd.

Doch gaan wij verder met: De Duitschers in Frankrijk.

Parijs 9 Oct. (Reuter.) Officieel bericht van 11 uur 's avonds.

„Er is niets anders te vermelden dan een hevig gevecht in de streek bij Roye (linkervleugel).”

Aan de berichten uit Londen, die altijd veel uitvoeriger zijn, ontleen ik het volgende:

Londen 10 Oct. (Reuter.) In een verslag over den strijd in en om Rijssel — ook daar wordt dus reeds gevochten en kunnen wij dan ook den uitersten Noordelijken vleugel der slaglinie onderstellen (zie de schets aannemende, dat het front nog niet naar de zee is verlengd) — wordt melding gemaakt van een reeks van gevechten op Zondag zoowel om als in de stad. Om half elf bracht een trein, die ongeveer 500 M. buiten het station stopte, een sterke Deutsche troepenafdeeling (in verband met hetgeen volgt waarschijnlijk infanterie). De Duitschers sprongen uit den trein en openden het vuur op de Franschen,

die bezig waren nabij Rijssel voorraden op te vorderen. Zij werden echter gedwongen dekking te zoeken. Inmiddels kwam bericht van de verschijning van groote afdeelingen Duitsche ruitery en Rijssel zelf werd dan ook spoedig hevig beschoten, dat was omstreeks 12 uur 's middags.

Ik citeer dit bericht met voordacht, omdat het een zoo goede voorstelling geeft van de schermutselingen, die in afwachting van de beslissing, die dáár kon vallen, werden gevoerd en een bevestiging is van berichten, welke daaromtrent reeds eerder inkwamen.

Op onzen linkervleugel — aldus het bericht — is de ruitery van beide partijen nog steeds ten Noorden van Rijssel en La Bassée in actie. Op de linies loopend langs de streken van Lens — A trecht — B a p e a u m e — C h a u l n e s — R o y e en L a s s i g n y wordt de strijd voortgezet.

In het centrum tusschen Oise en Maas zijn slechts onbeduidende gevechten geleverd. Bij Woevre is over het geheele front een artilleriestrijd gevoerd. In Lotharingen, de Vogezen en de Elzas is de toestand onveranderd.

Voor al deze mededeeling teekent m. i. den toestand zeer duidelijk; het geeft aan, waar de Noordelijke vleugels van het wederzijdsche front tegenover elkaar staan en hoe daar de strijd wordt gevoerd.

In afwachting van het oprukken van Infanterie, die haar taak overneemt, houdt de cavalerie van beide partijen elkaar in bedwang, waakt zij tegen omtrekkingen en wordt er voortdurend geschermtseld, meer niet. Van groot belang is dus wat daar geschied op 't oogenblik niet. Maar zeer spoedig kan het nu anders worden, omdat door den val van Antwerpen aan Duitsche zijde wellicht drie legerkorpsen beschikbaar zijn gekomen. Het vierde zal daar moeten blijven, teneinde de vermeesterde stad te bezetten en te behouden; de andere zullen, zoodra zij weder geordend zijn, met geforceerde marschen oprukken, om den rechtervleugel in staat te stellen, eindelijk en ten laatste de beslissing ten gunste van Duitschland te doen keeren 1).

Al een paar keer heb ik nu de operatiën, die tot den val van de groote Scheldevesting leidden, in de voorgaande beschouwingen, zij 't ook en passant, te berde gebracht; toch moet ik hunne bespreking, hoe ongaarne ook, nog een oogenblik verschuiven. Het gaat nu eenmaal niet aan, al is wat in het Westen gebeurde nog zoo belangrijk, de operatiën in het Oosten geheel dood te zwijgen. Trouwens op zich zelf beschouwd zijn zij zeer gewichtig en hoogst belangwekkend, het ongeluk wil echter, dat zij op zoo enormen afstand van ons verwijderd

1) Inderdaad zijn de Duitsche troepen, welke na den val van Antwerpen vrijkwamen naar den rechtervleugel opgerukt, nadat zij heel Westelijk België van Schelde en Lijs tot aan zee van tegenstanders hadden gezuiverd. De actie tusschen Rijssel en Nieuwpoort draagt een hevig karakter, doch kan zoodra de wederzijdsche aanvallen vruchteloos blijven, weer verslappen.

worden gevoerd. Juist door dien afstand kunnen zij zoo weinig directen invloed op de hoofdoperatiën uitoefenen en zulks vooral, omdat zij een heen en weer gaand karakter dragen en dus per saldo in de richting van Berlijn zoo goed als niet vorderen.

In mijn laatste artikel schreef ik: „Zal wellicht over een maand kunnen worden meegedeeld, dat de Duitschers sedert het (in Frankrijk) verloren terrein hernomen, dat de Russen Oost-Pruisen weder hebben bezet?”

Volledigheidshalve is het, ook omdat ik daartoe den vorigen keer niet over den noodigen tijd, gegevens en ruimte beschikte, niet overbodig wat nader mede te deelen, hoe de operatiën, die tot de verdrijving der Russen uit Oost-Pruisen leidden en hun hoogtepunt in den slag bij Ortelsburg—Tannenberg, bereikten, zich hebben toegedragen. (Zie schets 2.)

Feitelijk bestond die slag uit drie groote gevechten: n.l. die bij Tannenberg, Hohenstein en Ortelsburg, welke algemeene samenhang zóódanig was, dat de Russen, tegelijkertijd van drie zijden aangegrepen, grootendeels werden omsingeld; een groot aantal troepen werd bovendien in de moerassen van het gebied der Masurische meren afgedrongen; daarom wordt deze slag ook wel die van de Masurische meren genoemd. Totaal werden drie legerkorpsen ter sterkte van 60.000 man, andere berichten vermelden zelfs 90.000 man, gevangen genomen.

De toedracht dezer door Generaal von Hindenburg op waarlijk schitterende wijze gevoerde operatiën, is als volgt: Toen de slag einde Augustus aanving, was de opstelling van het Duitsche leger: Rechtervleugel bij Soldau, Centrum tusschen Hohenstein en Ortelsburg, Linkervleugel bij Allenstein, Wartenburg en Bischofsburg. Terwijl nu het centrum krachtig weerstand bood, rukte de rechtervleugel over Neidenburg, de linkervleugel over Passenheim op en omsingelde de Russen bijna geheel.

Het terrein van den slag, bestaande uit bosschen, meren, weiden en akkers, is dus zeer afwisselend en voor een groot deel zeer bedekt, hetgeen de gevechtsleiding buitengewoon bemoeilijkt. Vooral de Russen, die in vreemd terrein streden, ondervonden hiervan de nadeelen; daardoor was van een samenhangend front zelfs geen sprake en stonden sommige afdeelingen loodrecht op elkaar.

Bij deze operatie werd de bekende spreuk: „wie omtrekt wordt zelf omtrokken” opnieuw bevestigd. De Russen wilden n.l. Zuidelijk om de Masurische meren heen naar Elburg, dat Noordelijk daarvan aan het Frische Haff t. O. van den Weichsel ligt, doordringen. Door deze operatie, zouden in geval van slagen de Duitsche troepen, die in Oost-Pruisen t. O. van den Weichsel stonden, afgesneden worden en was ook Koningsbergen den Russen in handen gevallen. Met zeer sterke vijandelijke strijdkrachten op den rechterflank was het een buitengewoon roekeloze onderneming, die dan ook met een gevoelig échec werd gestraft.

Zooals gezegd, bij Ortelsburg in front gestuit, uit het Zuiden over Neidenburg in de linkerflank en uit het Noorden uit de lijn Allenstein

en Bisschofsburg door sterke over Passenheim en Willenburg oprukende afdeelingen, in de rechterflank aangegrepen, geraakte het grootste deel van Generaal RENNENKAMPFS 5 legerkorpsen en 3 cavalerie-divisiën sterke leger krijgsgevangen en werd de rest in de moerassen der Masurische meren gedrongen, waar zij na dagen strijdens, half verhongerd en uitgeput omkwamen. Het geheel was weinig minder dan een débacle. De slag had drie dagen geduurd en werd den 31sten Augustus beslist. Daarop moesten de Russen het gansche gebied, dat zij reeds hadden veroverd, ontruimen en trokken zij zich, teneinde van de geleden verliezen te bekomen, achter de versterkte Narew-linie en Njemen-linie terug. Uit die liniën zijn zij dezer dagen weder tot het offensief overgegaan en hebben zij reeds na een welgelukten aanval op Suwalki en Augustowo de grens van Oost-Pruisen op enkele punten overschreden; Lijck is volgens de laatste berichten weder door hen bezet. Een beknopte beschrijving dier beide onderling samenhangende liniën moge hier in verband met de door hen gespeelde rol volgen.

Op ongeveer twee dagmarschen verwijderd en nagenoeg evenwijdig aan de Zuid-Oostelijke grens van Oost-Pruisen liggen aan de Narew-overgangen de versterkte plaatsen Nowogeorgiewsk, Segrsk, Pultusk, Rozhan, Ostrolenka, Lomsja en Ossowiece; deze laatste vesting is het Noordelijk einde der Narew-linie en ligt, t. O. van het vak Lomsja—Nowogeorgiewsk eenigszins geïsoleerd. Bij Nowogeorgiewsk sluit de Narew-linie links aan bij de Weichselstelling van Warschau, bij Ossowiece rechts bij de Njemen-linie, die op ongeveer 2 dagmarschen van de Oostgrens van Oost-Pruisen ligt en waarvan van Z. naar N. Grodno Olitta en Kowno de voornaamste Njemen-overgangen beheerschen. Zoo is dus geheele grens van Oost-Pruisen op een paar dagmarschen afstands als door Russische vestingen omgeven. Hoewel niet zonder beteekenis, zijn deze versterkingen geen van alle wat men noemt modern; het zijn aardenwerken, open batterijen, lunetten, sommige met eenige z.g. bomvrije gebouwen.

Thans de operatiën in het Oosten. Zij kunnen feitelijk in drie vrij wel afzonderlijke groepen worden verdeeld; n.l. de operatiën in Oost-Pruisen, die in Posen en Silezië en het aangrenzend Poolsche gebied, en die in Gallicië.

Nadat de Russen ter hoogte van de Masurische meren échec hadden geleden, en weder in hun eigen gebied waren teruggejaagd, drongen de Duitschers tot in de lijn Suwalki—Augustowo op ongeveer 15 K.M. van de grens na en waren zij voornemens vandaaruit het offensief tegen de Njemen-linie in verband met een nevenaantal uit de lijn Lyck—Johannesburg op Ossowiece voort te zetten.

Deze gebeurtenissen vielen samen met de operatiën, die de Russen met groote overmacht tegen de Oostenrijkers hadden gevoerd en tot de bezetting van bijna gansch Gallicië op de vesting Krakau na, zouden leiden.

Men herinnert zich de overwinning der Oostenrijkers bij Krasnik en hun oprukken naar Lublin en spoedig daarop den terugtocht op de San-linie. Eerst werd Lemberg, daarna Jaroslaw genomen en Przemysl ingesloten, terwijl de Russen de San overschreden en over Rescow en Tarnow naar Krakau oprukten. Enkele kleine afdeelingen drongen over de Karpathen Noord-Hongarije binnen, maar de Hoofdmacht streefde naar een beslissing met de vereenigde Duitsch-Oostenrijksche krachten, welke in de lijn Krakau—Czentochowo—Wielun—Kalish achter de Warta werden saamgetrokken.

De toestand werd nu allengskens deze: de Russen, die met hun Overmacht de Oostenrijkers in het Zuiden hadden verpletterd, verkeerden in het Noorden in de minderheid en waren teruggeworpen. Om zich daar te herstellen en de geleden nederlaag te wreken, vervoerden zij snel een groot deel van het Zuidelijke leger over Brest-Litowsk naar het Noorden en toen zij aan de Njemenlinie over voldoende krachten beschikten, ondernamen zij van uit Grodno en Ossowiece het offensief, dat hen thans weer tot Lyck heeft gevoerd.

Intusschen keerden de operatiën in het Zuiden weer in zooverre in hun nadeel, dat zij, terwijl het beleg van Przemysl weinig vorderingen maakte, in de richting van Rescow, Dynow en Lancut door de Oostenrijkers over de San naar Sambor werden teruggeslagen en de vereenigde Duitsch-Oostenrijksche troepen kans zagen, uit hun opstelling achter de Warta het gouvernement Kielce binnendringend, tot in de lijn Iwangorod—Sandomierz aan de Weichsel op te rukken.

Daar Rescon en Dynow recht ten Z. op twee dagmarschen van Sandomierz liggen, kan men wel zeggen, dat de Duitschers en Oostenrijkers thans in de lijn Iwangorod—Sandomir—Rescow—Dynow tegenover elkaar staan en mogelijk in die lijn ongeveer de beslissende slag, waarvan reeds dagen sprake is, zal worden gestreden 1).

Tusschen het operatietooneel in Oost-Pruisen en Zuidelijk Polen en Gallicië ligt een breede strook, de eigenlijke Weichsel-linie Warschau—Lomza—Ossowiece; deze is tot dusverre, een krachtige beschieting van het geïsoleerde Ossowiece daargelaten, vrijwel ongemoeid gelaten.

Over de moeilijkheden, welke aan den veldtocht tegen Rusland verbonden zijn, nog het volgende: Het terrein is groot en zeer afwisselend. Door de uitgestrekte bosschen loopen slechts enkele voor de beweging van troepen bruikbare wegen, overal groote moerassen, rivieren en andere hindernissen.

De Generaal RENNENKAMPF trok zijn troepen, het z.g. Wilna-leger,

1) Toevalligerwijze is ook op het oogenblik (26 Oct.) die toestand dezelfde, met dit verschil evenwel, dat Przemysl is ontzet en de Oostenrijkers, die de Russen vervolgden, door deze in de lijn Stara—Sambor—Medyka ± 20 K.M. t. O. van de vesting tot staan zijn gebracht. De beslissende slag, waarvan hierboven sprake is, wordt inderdaad gestreden en heeft zich thans tot Warschau, waar de Russen den linkervleugel der Duitschers omvatten en terugdringen, uitgebreid.

na den slag bij de Masurische meren achter de vestinglinie Kowno—Olitta, Grodno samen, terwijl het Narewleger zich na den slag bij Tannenberg onder de bescherming van de vesting Ossowiece herstelde.

Uit het voorgaande laten zich de redenen, waarom de Duitschers beide legers niet zoo krachtig als het Hoofdkwartier wenschte, konden achtervolgen, geredelijk verklaren; de vestingfronten boden den Russen een veilige gelegenheid tot reorganisatie der geschokte legerverbanden.

De enorme voorraden te Kowno en Wilna opgestapeld, voorzagen de geslagen afdeelingen van al het noodige, terwijl versche troepen de geleden verliezen aanvulden.

„Het is absoluut onjuist — zegt het Berliner Tageblatt — te denken, dat wij den vijand met een hoera voor ons uitjagend, diep in Rusland zullen kunnen doordringen en het ons in Petersburg en Warschau zoo gemakkelijk mogelijk zullen kunnen maken. Integendeel het is mogelijk, ja waarschijnlijk, dat wij hier en daar wachtend op nieuwe versterkingen, die ook wij noodig zullen hebben, van het offensief in het defensief zullen moeten overgaan.

Uit een en ander blijkt, vatten wij den toestand samen, dat de Russen weinig vorderen, hier succes hebben, daar weer échee lijden en omgekeerd, dat de Duitschers met bezorgdheid de toekomst afwachten, al het mogelijke doen om zooveel mogelijk terrein op den vijand te winnen, teneinde het tijdstip, waarop hij, dank zij zijn overmacht, hun land binnenrukt, zooveel mogelijk te verschuiven.

Oostenrijk tracht zich, dank zij de hulp van den zooveel krachtiger bondgenoot, te herstellen, en is daarin reeds in belangrijke mate geslaagd. Het geheel geeft den indruk, dat de Russen in de afgelopen twee maanden zeer weinig zijn gevorderd, en de Duitschers een goedgeslaagden strijd om tijdwinst voeren.

Dat onder deze omstandigheden de indirecte steun, welke de Westelijke bondgenooten van hun grooten vriend, Rusland verwachtten, buitengewoon weinig te beteekenen heeft, is duidelijk.

Na het voorgaande kunnen wij de laatste berichten, die ik kon noteeren, zie ook de schets, zeker beter appreciëren. Ik laat hen tot besluit van en als later aanknooppingspunt met de operatiën in het Oosten volgen.

HET DUITSCH-RUSSISCHE FRONT.

Parijs 10 Oct. (Reuter). „Op de grens van Oost-Pruisen blijven zeer hevige gevechten voortduren. De Russen behaalden daar gedeeltelijke successen en bezetten Lijck. De belegering van Przemysl wordt voortgezet; een der forten is genomen.”

St. Petersburg 10 Oct. „De staf van den Opperbevelhebber deelt 9 dezer mede”: „De gevechten aan het front van Oost-Pruisen duren met onverminderde hardnekkigheid voort. De Deutsche troepen, die over Lijck terugtreken, hebben de bruggen laten springen.”

De Franschen geven van deze operatiën de navolgende voorstelling,

die, ontdaan van eenige partijdige overdrijving de juiste schijnt:
 „Het Duitsche leger, dat bij Suwalki en Augustowo in een slag, die van 25 Sept. — 3 Oct. heeft geduurd, is teruggedrongen, poogt in stellingen tusschen Wirballen en Lijck het verder oprukken der Russen te stuiten. Deze zijn op verschillende punten in Oost-Pruisen doorgedrongen. Kortom het offensief der Duitschers tegen de Njemen-linie is op een volslagen échec uitgelopen.”

HET DUITSCH-OOSTENRIJKSCH-RUSSISCHE FRONT.

St. Petersburg 10 Oct. „Op sommige punten tusschen Iwanogorod en Sandomir wordt met de Duitschers, die den Weichsel naderen, artillerie-strijd gevoerd.”

Weenen 11 Oct. (Wolff). „Gisteren deden de Russen een stormaanval op Przemysl; deze werd afgeslagen. Vijf of zes divisies Russische infanterie werden in de lijn Lancut — Dynow op de San teruggeslagen; t. Z. van Przemysl moesten de Russen zich op Sambor terug trekken.”

Ten slotte wordt ons uit Berlijn gemeld:

„Alles wijst er op, dat de Russen het verbonden Duitsch-Oostenrijksche leger aan de Weichsel afwachten. Het begin van den grooten slag, welke op dit gedeelte van het operatietooneel wellicht den beslissing zal brengen, kan over eenige dagen worden verwacht.”

Het wil mij voorkomen, dat deze berichten gezift uit de vele, welke ons ook van die zijde van het zoo uitgestrekte oorlogstooneel overstroomden, ontdaan als zij thans zijn van de overdrijving, die hen steeds aankleeft, een goed eindpunt voor heden vormen.

En thans, als laatste hoofdstuk dezer beschouwingen Antwerpen. Dit is geen gemakkelijke taak, want waarlijk overstelpend was de stroom van berichten, die tijdens dit merkwaardige tijdperk losbrak; thans, nu de stad gevallen is, is het een nagenoeg onbegonnen werk dien chaos te ordenen.

Maar als men in zoo'n week, zij 't ook uit de verte, ten volle meeleeft met gebeurtenissen, die uit een strategisch, tactisch, fortificatorisch en politiek oogpunt zoo buitengewoon belangwekkend zijn, behoudt men althans eenige sterke indrukken, die als men hen tenminste spoedig neerschrijft, in dezen veelbewogen tijd niet zoo licht door andere worden verdrongen. Ook daarom kan ik onmogelijk tot een volgend artikel met hun beschrijving wachten. Thans ligt het gebeurde voor de Scheldestad nog versch in onzen geest; wie weet wat al weder een maand later is gebeurd. Ook voor de aanvallen op Antwerpen vraag ik dus nog eenige oogenblikken de aandacht; zij zijn zeker niet de minst belangrijke, al zijn het ook nevenoperatiën.

In het kort kunnen deze operatiën als volgt worden samengevat: Na een beleg van twaalf dagen viel Antwerpen met al zijn forten den Duitschers in handen. Op den 29sten September viel het eerste schot tegen den buitensten fortengordel, die alleen aan de Zuid- en Zuid-Oostzijde werd aangevallen.

Op 1 October werden de eerste forten bestormd, vier dagen later warden de forten Waelhem, Wavre St. Catherine, Koningshoyck, Lierre met tusschengelegen schansen en liniën alsmede de zijwaarts gelegen forten Breendonk (in het Zuiden) Kessel en Broeckem in het Oosten, na volkomen door het zware geschut te zijn vernield, genomen.

Op den 6^{den} en 7^{den} Oct. drongen de Duitschers in de aldus vrijgemaakte opening tusschen Lier en Mechelen naar de door opstuwing zeer gezwollen beneden-Nethe en forceerden na fellen strijd verschillende overgangen.

Toen was het lot der vesting zoo goed als beslist, omdat de verouderde, dicht op de stad gelegen tweede fortenlinie een bombardement van de stad uit het verdragende belegeringsgeschut niet kon betalen. Toen op den 7^{den} October de Gouverneur der vesting, Generaal DE GUISE na aankondiging der beschieting verklaarde haar voor zijn verantwoording te willen nemen, ving zij in den nacht van 7 op 8 Oct. ten 12 uur aan. Daarmede ging onmiddellijk den stormaanval op de binnenste fortengordel gepaard. Dit was voor het grootste deel der bevolking, daartoe door de stedelijke regeering aangespoord, het sein tot een algemeenen Exodus in Noordelijke richting, zoodat zij met honderdduizenden de Nederlandsche grenzen binnenstroomde.

Had zich de talrijke bezetting, het gansche Belgische veldleger, aanvankelijk vrij behoorlijk verdedigd, tegen dezen stormaanval, vooral tegen het overstelpend artillerievuur bleek zij niet bestand. Reeds in den middag van den 9^{den} kon de vesting, die — let wel — tegen 9 uur 's morgens door enkele burgerlijke autoriteiten was overgegeven, zonder verderen tegenstand worden bezet. De verdedigers waren in een toestand, waarbij van verband of orde geen sprake meer was, gevlucht, velen naar Nederland en een groot aantal naar het Westen over de Schelde. Het duidelijkst spreekt de graad van ontbinding van het Belgische veldleger uit het feit, dat de stad ten slotte nog maar alleen door een Engelsche brigade werd verdedigd en de onderhandelingen over de overgave, zoo er nog van onderhandelen mag worden gesproken, niet met den Vesting-Commandant, maar met den burgemeester moesten worden gevoerd. Deze overgave kwam op den 10^{den} Oct. officiëel tot stand en ook de laatste, op dat oogenblik trouwens volkomen door de bezetting verlaten forten, werden door de Duitschers bezet.

Totaal 25.000 zoowel Belgische als Engelsche soldaten, ongeveer 300.000 burgers zijn in die dagen naar Nederland gevlucht, de eersten werden geïnterneerd, de laatsten liefderijk opgenomen en van het

noodige voorzien. Thans zijn zij over het gansche land verspreid, doch men mag verwachten, dat, nu in Antwerpen na de bezetting door de Duitschers weder geregelde toestanden gaan heerschen, vele inwoners vrijwillig en de overigen onder zachten drang onzer Regeering naar hun haardsteden zullen terugkeeren en niet langer dan strict noodig van de zoo gul geboden gastvrijheid van een land, dat zelf onder zware zorgen gebukt gaat, zullen profiteeren.

Het aantal gevangenen, de reusachtige voorraden, die in onze handen vielen — aldus de zegevierende Duitschers — zijn nog niet te overzien. Volkomen begrijpelijk juichen zij — de laatste Belgische vesting het „onneembare” Antwerpen is bedwongen.

Bijzonder merkwaardig is wel de houding door de Engelschen onder deze omstandigheden aangenomen. Zoo zegt de Militaire correspondent van hun grootste dagblad, „The Times”:

„We can be thankful in one sense that almost the last fortress likely to hamper the exercise of sound strategy has been removed from the board.”

Dit is al een buitengewoon optimistisch staaltje van hun gewone overigens prijzenswaardige leuze „make the best of it”, niet onaardig is ook, dat zij voor deze gelegenheid aan hun tegenstanders een uitspraak te ontleenen, waarmede zij die meening verdedigen. Was het niet MOLTKE — vragen zij — die zeide: „De geschiedenis van verschafte legerplaatsen was ook steeds die van capitulaties.”

Het korte, hevige drama van den aanval en het bombardement van Antwerpen, heeft zich te midden van de ontzetting de verbazing van gansch gewapend Europa, dat de groote, moderne vesting, zoo waarlijk onneembaar dacht, in enkele dagen afgespeeld.

De Duitschers echter verwaarloosden geen enkelen factor, waarmede zij hun succes konden verhoogen; kalm en nuchter zelfs bij de grootste zegepraal is hun eerste gedachte op het afsnijden van het Belgische leger en van de Engelschen, die het hulp kwamen bieden, gericht. Bij Rupelmonde, bij Dendermonde en Schoonaerde braken zij zich baan over de Schelde en in Noordelijke richting doordringend, bereikten zij St. Nicolaas, Lokeren, Moerbeke, Exaerde en Saffelaere, en plaatsten zich aldus op hun terugtochtsweg, die over een pontonbrug aan het Vlaamsche Hoofd op den Westelijken oever der Schelde over St. Nicolaas, Lookeren, Eecloo en Brugge naar Ostende voert.

De gevolgen dier voor de hand liggende operatie deden zich weldra in Zeeuwsch-Vlaanderen gevoelen; bij duizenden werden de Engelsche en Belgische troepen over onze grenzen gedrongen, en daar geïnterneerd.

Het heet, dat het grootste deel der Belgische troepen, die tijdig Antwerpen ontruimden per spoor naar het op twee dagmarschen daarvan verwijderde Ostende werd gevoerd, andere berichten spreken van nieuwen weerstand bij Gent en Brugge.

Het is mogelijk, maar zeker zullen behalve de Engelschen brigades,

die — zonderling verschijnsel — op het laatste oogenblik de vesting te hulp ijlden en haar zelfs in de stervensure, terwijl de eigen zonen haar lijdenssponde ontvluchtten, de oogen sloten, nog duizenden Belgen als gevangenen in handen des overwinnaars zijn geraakt.

Immers, de vesting heeft een enormen omtrek, talloos haast zijn de forten, redoutes, tusschenliniën en batterijen, die toch zeker alle bezet zijn geweest. Dat daartoe een groot deel van het veldleger de aangewezen bezettingstroepen heeft versterkt, lijdt geen twijfel, dat het daardoor versnipperd is geworden, en overal verdeeld evenmin. Hoe ook die afdeelingen tijdig zijn ontsnapt zonder hun posten te vroeg in den steek te laten, is mij onbegrijpelijk. Het zal trouwens wel spoedig blijken, de overwinnaars zullen ons niet lang op een opsomming van de door hen behaalde oorlogstropheën laten wachten; overigens is het een vrij groote bijzaak; als direct gevolg van Antwerpens onbegrijpelijk snellen val komen thans andere overwegingen aan de orde en daarmede, met het belangrijkste, zal ik besluiten.

Alleen reeds met beschouwingen van allerlei aard: strategisch, politisch, tactisch, artilleristisch en niet het minst fortificatorisch waren boekdeelen in verband met het voorgaande te vullen.

Vermoedelijk heb ik de daarvoor in dit tijdschrift beschikbare ruimte reeds overschreden, zoodat zij in enkele regels moeten worden samengevat. Waar het zoo belangrijke operatiën betreft, is het niet verantwoord er geheel over te zwijgen. Ook is de stof, die zich in de afgelopen periode ophoopte, niet voor verdeling over meerdere artikelen vatbaar, omdat het zich laat voorzien dat de volgende maand weer nieuwe mogelijk meer belangrijke operatiën brengt, welke dan weer behandeling zullen vragen. De afgelopen periode eischt als één afgrond geheel bespreking, waar dit zoo is moet ik mij over die bezwaren heen zetten. Doch dan ook ter zake.

Wel moet het Deutsche leger over ontzaggelijke troepenmassa's en hulpmiddelen, over een geweldige voorbereiding, organisatie en stuwkracht beschikken, om behalve in Frankrijk, en aan de Russisch-Deutsche grens óók nog voor Antwerpen met zulk een onstuimige kracht en voortvarendheid te kunnen optreden en . . . schitterend succes te behalen. De vruchten, daarmede geogst, loonen die reuzachtige inspanning echter ten volle.

De ware motieven voor het plotseling met volle kracht aantasten van wat oogenschijnlijk een nevendoel lijkt, zullen eerst later als de geschiedenis dezer Titanenworsteling kan worden geschreven, blijken. Thans laten zij zich slechts raden. Moest hier een op zich zelf staande kwestie met Albion worden uitgevochten; wilde Deutschland nu het de kans daartoe schoon zag, de hand leggen op wat in de geschiedenis altijd het „pistool op Englands borst” heette en zich aldus de noodige waarborgen verschaffen voor het welslagen van wat eens de toeleg van den grooten NAPOLEON was: een landing in Engeland? Of dreven

slechts economische redenen, het verlangen naar een eerste rangs haven aan het voor den handel gunstigst gelegen deel der Noordzee tot den aanslag op de Schelde stad, een opvatting die ook voor Nederland verstrekkende gevolgen kan meebrengen? Of was het alleen de begeerte, aan de bedreiging van het Belgische veldleger, van een sterke vesting op vleugel, rug en verbindingen een einde te maken? Wij zullen er ons hier niet in verdiepen, zoomin als in de vraag of het strategisch goed gezien was tot deze nevenoperatie over te gaan; of een NAPOLEON, een MOLTKE daartoe onder dergelijke omstandigheden zouden hebben besloten? Met zekerheid is op dergelijke vragen, evenmin te antwoorden als op die, welke toch de rol van Engeland tegenover België, in casu Antwerpen in verband met het bezoek van Minister CHURCHILL kort voor den aanvang van het beleg is geweest. Dat alles is thans hypothese; voor elke onderstelling — en de noodige argumenten zijn voor het grijpen — is ruimte. Bepalen wij ons dus tot de positieve resultaten en de mogelijk directe gevolgen van het voor Antwerpen door de Duitschers verkregen succes.

Het Belgische veldleger in Antwerpen stond, toen het beleg aanving voor de keuze: vechten, capituleeren of uitwijken. Na vrijwel onbeteekenden weerstand koos het 't laatste, doch op zóódanig een tijdstip en onder omstandigheden, welke dit verstandig inzicht slechts onvoldoende tot zijn recht konden doen komen.

Hoë dan ook, uit Antwerpen is het thans verdwenen, wat achter bleef, werd gevangen gemaakt. De Duitschers zullen er nu op hun verbindingen of op hun vleugel geen last meer van ondervinden en al heeft het zich wellicht grootendeels bij den bondgenoot gevoegd, gedésorganiseerd en gedemoraliseerd als het reeds was, zal het hem voorshands eerder last dan voordeel geven.

In beginsel, ofschoon te laat doorgevoerd, is de handelingen van het Belgische hoofdkwartier juist, zoo goed als het moet worden gelaakt, dat het na het prijsgeven van de stelling Diest — Tirlemont — Jodoigne — Gembloux naar Antwerpen uitweek, in stede zich reeds toen bij de bondgenooten te voegen. Het leger, dat niet de noodige kracht in zich voelde, om de aanvankelijk slechts betrekkelijk zwakke Duitse troepen, die bij Luik de Maas hadden overschreden, partiëel te verslaan, noch ook het zelfvertrouwen bezat, de landweerddivisiën, die in den eersten tijd Antwerpen observeerden, in één grooten aanval te verpletteren, had moeten begrijpen, dat het onder de gegeven omstandigheden in het reduit der landsverdediging gevaar liep, volkomen nutteloos verloren te gaan.

Doch het onderging de noodlottige aantrekkingskracht der vesting, die, gegeven haar enormen omvang, alléén voor haar verdediging heel het Belgische leger opeischte, in stede in te zien — of werd het soms onder CHURCHILL's pressie aan de legerplaats gebonden — dat het den strijd om België's onafhankelijk voortbestaan d a r b u i t e n, vereenigd met de bondgenooten, moest uitvechten. Dat de vesting zóó spoedig

zou vallen, was vooruit niet te weten en mag haar stichter BRIALMONT niet worden geweten; ook is het voorbarig, ja volkomen onredelijk uit haar val een veroordeelend vonnis over op geheel andere beginselen berustende liniën en stellingen af te leiden. Wel staat vast, dat alweer een nieuwe, vooral in haar financiële gevolgen hoogst ernstige phase in den eeuwigen wedijver tusschen projectiel en pantser in een zeer nabijzijnd verschieft is geopend.

Dat zijn alle onderwerpen, die alleen bij uitvoerige bespreking tot hun recht kunnen komen en zoo zijn er nog vele andere, waarvoor hier geen ruimte beschikbaar is.

Straks, na ordening van zijn door den geweldigen aanval dooreengeraakte verbanden, ijlt uit den chaos voor Antwerpen een leger van wellicht 100.000 man ter versterking van den reeds wekenlang door de Franschen met omvatting bedreigden rechtervleugel; voor dekking der veroverde veste, die alleen reeds door dezen opmarsch wordt beschermd, blijven slechts de hoogst noodige troepen daarin achter. Na de Westkust van België te hebben schoongeveegd, zal het zich ter hoogte van Rijssel bij zijn slaglinie aansluiten.

Wie zal ontkennen, dat daarmee de mogelijkheid is geschapen, dat de Duitschers binnenkort den Franschen linkervleugel indrukkend, hun gansche legerfront oprollen. Wie zal ontkennen, dat, zoo daarmee onverhoopt de eindelijke doorbreking van den Interval Verdun—Toul gepaard gaat, een algeheele omsingeling van het Fransche leger uitgesloten is. Laat ons voor Frankrijk hopen, dat die mogelijkheid over een maand niet tot werkelijkheid is geworden.

NASCHRIFT.

De laatste revisie stelt mij in staat aan deze beschouwing met de practische verwezenlijking van wat hiervoor werd gezegd aan te vullen. Inderdaad is geschied, wat trouwens gemakkelijk was te voorzien en is het Duitse front van Rijssel tot aan zee — bij Nieuwpoort — gesloten. Op het nieuwe front — thans is het 28 Oct. — is hevig gevochten, want ook de Franschen verlengden hun linie en de Engelsche vloot kon nu voor Nieuwpoort op de flank der Duitse vleugel aan den strijd deelnemen. Doch laat ik korthedshalve en tot besluit een der laatste telegrammen mededeelen: Berlijn. „Westelijk van het Yser-kanaal tusschen Nieuwpoort en Dixmuiden hebben onze troepen den vijand aangevallen. Het Engelsche eskader, dat aan den strijd deelnam, is door zwaar artillerievuur tot den terugtocht gedwongen. Drie schepen zijn getroffen. Bij Yperen is het gevecht tot nu toe onbeslist gebleven; W. en Z. W. van Rijssel hebben onze troepen voordeelen behaald. Ten N. van Atrecht sloegen wij een hevigen aanval af.”

Parijs. „Gisteren hebben wij onze stellingen op het front van Nieuw-

poort tot Dixmuiden gehandhaafd. De Duitsche troepen, die tusschen die twee plaatsen de Yser zijn overgetrokken, hebben geen vorderingen tusschen Yperen en Rousselaere kunnen maken. Van een punt tusschen Armentières en Rijssel over een punt t. W. van La Bassée en verder van Lens tot Atrecht loopt thans de lijn van ons front in Z. richting."

Beide telegrammen zijn van 26 Oct.

Nu is het alweer een paar dagen later. Intusschen is juist op dit front met een woede, een verbittering gevochten, welke op de andere deelen der linie niet in die mate werd geconstateerd. Vooral de Duitschers schenen hun uiterste krachten in te spannen, doch verloren — wil men de berichten uit Parijs gelooven — niettemin gestadig terrein. Op den uitersten linkervleugel hebben de Belgen, door den Yser op te stuwen, het terrein geïnundeerd en den tegenstander daardoor genoopt, het reeds veroverd gebied te ontruimen (zij hadden den Yser overschreden) Erger is, wat nog heden, 31 Oct., werd bericht, dat nl. Rijssel in handen der bondgenooten zou zijn gevallen. Dit bericht moet evenwel nader bevestigd worden.

De totaalindruk is niettemin, dat op dit deel van het front de bondgenooten op de gansche linie terrein winnen. Dáartusschen en een plaatselijk terugslaan der vijandelijke linie ligt slechts één schrede. Maar juist die ééne pas vergt eene opoffering, die men wellicht zal schromen te brengen.

Op het Oostelijk operatieterrein is de toestand voor de Duitschers bepaaldelijk ongunstig. De gansche linkervleugel is door een krachtig offensief der Russen, aangezet uit de lijn I v a n g o r o d , W a r s c h a u , en N o v o G e o r g i e u w s k over de Pilitza teruggedrongen. Daardoor zullen, indien von HINDENBURG zich niet tijdig herstelt, centrum en linkervleugel (de Oostenrijkers in Galicië) moeten volgen. Hoe zal de toestand op beide fronten een maand later zijn? Zeker is, dat hij er op 't oogenblik voor de Duitschers niet hoopvol uit ziet.

Weer een nieuwe strijder is ten tooneele verschenen, onze oude vriend uit den Balkankrijg, Turkije.

Vermoedelijk onder pressie van Duitschland heeft het zich in het strijdperk geworpen en op den 30sten Oct. j.l. de eerste oorlogshandeling tegen Rusland verricht.

De „Hamidieh”, ook al een oude bekende, heeft op den morgen van dien dag de haven Theodosia in den Krim beschoten en is na vrij aanzienlijke schade te hebben aangericht weer verdwenen.

De mogelijkheid is echter, nu Turkije blijkbaar de zijde van Duitschland koos, geopend, het slagschip Goeben en de kleine kruiser Breslau weder aan den strijd te doen deelnemen.

Met wat nog van de Turksche vloot bruikbaar is, kunnen beide schepen — vooral de Goeben is een geweldig modern slagschip — de Zwarte zee langs de geheele kust terroriseeren; de Zwarte zee-vlootflottilje van Rusland zal daarvoor vermoedelijk de vlag moeten strijken.

Ook Bulgarije en Servië schijnen elkaar weer in de haren te

Oost Zee

P O L E N

H O N G A R I J E

10 50 100 150 km ☆ Vesting — spoorlijn

zullen vliegen, ernstige grensconflicten worden gemeld; maar dan zal ook Griekenland zich moeilijk buiten den strijd kunnen houden.

Europa is op het oogenblik het best met een groot, bloedig sportterrein te vergelijken. Aan beide helften van het veld wordt een ernstige match gespeeld; en daar ginder, in een verloren hoekje, maakt men ook voorbereidselen om een balletje te gaan trappen.

Wat intusschen niet wegneemt, dat het een hoogst treurig verschijnsel is, de wereldbrand zich hoe langer hoe verder te zien uitbreiden. Men vergeete niet, dat Italië tot nu toe buiten den strijd is gebleven, doch slechts op het oogenblik wacht, om zich bij een der partijen aan te sluiten.

Het Oorlogsvraagstuk,

toegelicht uit de leiding van het Deensche leger gedurende de laatste eeuwen door P. N. NIEUWENHUIS, Generaal-majoor.
Kopenhagen. Christian F. Rømers Forlag 1913.

Vele maanden wacht het werk van Generaal NIEUWENHUIS, den door zijne vroegere geschriften bekenden Deenschen schrijver, op het waardeerend aanbevelend woord in de Spectator, waarop het ten volle aanspraak mag maken. Het brengt ons de geheele reeks van oorlogen voor oogen, die het eens zoo machtige Noorsche Rijk heeft moeten voeren om te behouden, wat eertijds tot zijn gebied heeft behoord en dat ten slotte na harden strijd toch is verloren gegaan.

„Het vraagstuk, dat door den oorlog moet worden opgelost — aldus de Schr. — wordt door een vreemden wil beheerscht. Wel kan de eigen staat hiertegenover den zijnen stellen, doch is hierop in de voorafgaande periode van vrede niet gerekend, dan blijven de dróevige gevolgen niet uit.

Het is deze geschiedkundige les, welke de Schr. het Deensche volk nog eens voor den geest heeft gebracht. Talrijke malen toch, als de oorlog uitbrak, als zich weder die schokkende gebeurtenis voordeed, die een crisis vormt in het steeds strijdige verkeer der volkeren, was de oorlogsvoorbereiding ontoereikend gebleken. De laatste oorlog door de Denen gevoerd, de tweede Sleeswijksche, strekt hiervan op overtuigende wijze tot bewijs.

Met eenige bitterheid herdenkt de Schr. dan ook, hoe op de militaire wetten van 1909 de inwendige politieke verhoudingen meer invloed hebben uitgeoefend dan toelaatbaar was. Blijkbaar heeft hij dan ook een dergelijk streven door zijn nieuwe publicatie willen bestrijden en zijn volk willen voorhouden, dat het noodzakelijk is de, door de landsverdediging gevraagde offers blijgemoed te brengen.

De taak, welke de Schr. zich hiermede heeft opgelegd, is verheven; doch tevens is zij zwaar. Immers het moge in algemeenen zin waar zijn, dat de lessen der historie hare uitwerking op het Deensche volk hebben gemist, toch kan niet worden ontkend, dat juist die zelfde historie, zool niet de verdediging, dan toch de verklaring brengt voor de telkens onvoldoende oorlogsvoorbereiding.

Volgen we toch een oogenblik het geschiedkundig verhaal der feiten.

Langzaam glijden ze aan ons oog voorbij.

Eerst de oorlogen in de eerste helft der 17e eeuw om de zuidelijke Zweedsche gewesten; dan de dertigjarige oorlog, waarin de Denen zoo

van nabij betrokken werden; de strijd om de beheersching van de Sont, waarin ook de Republiek krachtig aandeel nam, getuige de verrichtingen van **OB DAM**, **DE RUYTER** en **CORNELIS TROMP**, welke laatste ettelijke jaren het bevel over de marine voerde. 1) De Deensche macht taande. De vredesstipulatiën van het in 1658 met Zweden gesloten verdrag van Roskilde bleven ongewijzigd. Vruchteloos bleven ook de pogingen door **FREDERIK IV** in de eerste jaren der 18e eeuw aangewend om weder vasten voet te winnen in de Zuidelijke Zweedsche gewesten, die met den vrede van Frederiksborg in 1720 voorgoed verloren gingen. De zwaarste beproevingen welhaast vallen in den aanvang der 19e eeuw, toen de neutraliteitspolitiek van den kleinen staat, terwijl Europa in vuur en vlam stond, ten slotte drong tot een partij kiezen met verkeerd front. Het beruchte bombardement van Kopenhagen in 1807 dreef de Denen aan Fransche zijde. De haat tegen de Zweden en de hoop om Noorwegen tegen den greep dezer vijanden te kunnen vrijwaren, hadden het hunne gedaan. Toch ging Noorwegen verloren en de verholgenheid der Holsteiners van te hebben moeten strijden tegen de Duitschers waarmede zij zich één gevoelden, legde den grondslag voor het Sleeswijk-Holsteinsche vraagstuk, waarvan de oplossing een halve eeuw later zulke beproevingen aan het Deensche volk oplegde.

Men zal zeldzame energie moeten toekennen aan een volk, dat na zoovele slagen, aan het einde van zooveel tegenspoed, de uitkomst niet, maar het doel alleen zou hebben geteld.

Is het niet verklaarbaar, zij het ook onverdedigbaar, dat — zooals Schr. ons vertelt — na den vrede van Kiel in 1814, het oordeel over de weerwacht luidde: „unyttig i Krig, overflödig i Fred”.

Elke ongelukkig gevoerde oorlog bereidt zoo lichtelijk den kleinen staat nieuwe beproevingen, kan oorzaak zijn van een, zoowel in tijd van vrede als van strijd, chronisch gemis aan samengaan, van politieke en militaire leiding. Op dit toch al zoo bij uitstek moeilijke gebied heeft wellicht geen volk minder gepresteerd dan het Deensche. Het boek van Generaal **NIEUWENHUIS** legt op bijkans elke bladzijde hiervan getuigenis af.

De leiding geef' de pen,
Wil 't zwaard gevoerd met klem.

In algemeenen zin een juiste leer, doch in den mond van een Deenschen staatsman een gevaarlijke machtspreuk.

Tegen, in een klein volk lichtelijk postvattende ontzenuwende mee-

1) Dat onze marine en onze troepen ten slotte in de jaren 1658 en 1659 Denemarken van den ondergang redden — zij het ook om onzentwil — had met wat meer nadruk kunnen zijn betoond geworden.

Na den vrede van Kopenhagen in 1660 bleef het korps zee-officieren — zegt Schr. — overvuld met Hollanders, maar de „mijnheer” had nu juist niet, zooals zijn Duitsche collega's, die het landleger aanvoerden, het karakter van den geboren hoveling. Op den duur werd zijn positie daardoor onhoudbaar.

ningen moet gewaakt worden, zoolang de souvereine macht als een dierbaar kleinood, het behoud ervan als hoogste plicht wordt beschouwd.

Wij Nederlanders zijn bij wereldschokkende gebeurtenissen, die we beleven, trotsch op een regeering, die met het geweer op schouder voor het parlement is getreden. Er leeft in ons een gevoel van krachtig willen en dus ook van kunnen. Toch zullen ook wij moeten blijven strijden tegen het gevoel van verslapping, dat altoos de zwakken dreigt te bekruipeu.

Zal het na dezen reuzenkrijg postvatten?

Het gevaar is er.

Een gevaar inderdaad, want de strijd om „die Vorherrschaft Europa's” schijnt niet te worden uitgestreden. België ligt, in spijt van krachtig verzet, bijkans terneder.

Wat zal de toekomst ons brengen?

Verslapping beteekent voorzeker den ondergang.

Aan de poging om dit in het licht te hebben willen stellen, ontleent het werk van NIEUWENHUIS zijn beteekenis.

T.

Korte mededeelingen omtrent militaire zaken in verschillende landen.

ENGELAND. *Nadere bijzonderheden over het leger.*

Het is nog niet met eenige zekerheid te bepalen, of in de samenstelling der divisien bij de mobilisatie kleine wijzigingen hebben plaats gehad, meer in het bijzonder wat betreft de indeeling der bataljons.

Enkele territoriale afdeelingen schijnen bij de divisien te zijn ingedeeld. De eerste Engelsche troepen zijn in de tweede week van Augustus te Havre en Boulogne geland; 22 Augustus stonden 4 infanterie-divisien, n.l. 1, 2, 3, 5, 1 cav.-divisie en de Ve cav.-brigade in de lijn Binche—Mons—Condé.

De XIXe infanterie-brigade bereikte 22 en 23 Augustus het gevechtveld bij Valenciennes.

Van 23—25 Augustus werd de 4e divisie aangevoerd, begin September was het geheele 1e expeditieleger, bestaande uit 3 legerkorpsen elk van 2 divisien en 2 cavalerie-divisien, vermoedelijk elk van 3 brigades ten N.O. van Parijs vereenigd.

14—30 September stond het Engelsche leger aan de Aisne van Bourg ten N. van Fismes tot en met Soissons over eene frondbreedte van 20 à 30 K.M.

Half September werden de maatregelen bekend, die Lord KITCHENER voorstelde tot uitbreiding van het leger. Zij komen op het volgende neer:

De Engelsche strijdmacht zal voor den duur der oorlog geleidelijk worden uitgebreid tot 4 legers.

1e leger, bestaande uit de 1e, 2e, 3e, 4e, 5e, 6e, 7e en 8e divisie, met de cavalerie-divisien, in hoofdzaak de bestaande Expeditionary Force;

2e leger, n.l. 9e, 10e, 11e, 12e, 13e en 14e divisie;

3e leger, n.l. 15e, 16e, 17e, 18e, 19e en 20e divisie;

4e leger, n.l. 21e, 22e, 23e, 24e, 25e en 26e divisie.

De 7e en 8e divisie zijn gevormd uit de troepen, die niet in divisieverband waren opgenomen, benevens uit afdeelingen van het staande leger uit Egypte, Malta, Gibraltar en Zuid-Afrika.

Zuid-Afrika zal voor eigen verdediging zorgen; in de Middellandsche Zee zijn deze troepen reeds door territoriale bataljons vervangen. Eind Augustus hadden reeds 69 territoriale bataljons voor den dienst over zee geteekend.

Juli 1914 stonden in het gebied van de Middellandsche Zee en Zuid Afrika:

16 bataljons infanterie, 3 regimenten cavalerie en 3 batterijen veld-artillerie, n.l.

	Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.
Egypte.	II Devonshire Reg.	3 Dragoon Guards	XI Brig. R. A. 1 batt.
	I Worcestershire Reg.		
	II Northamptonshire Reg.		
	II Gordon Highlanders.		
Gibraltar.	II Royal Scots Fusiliers.		
	II Wiltshire Reg.		
Malta.	II Royal Warwickshire Reg.		
	II West Yorkshire Reg.		
	I Royal Welsh Fusiliers.		
	II Scottish Rifles.		
	II Middlesex Reg.		
Zuid-Afrika.	II Royal West Surrey Reg.	1 Reg. Drag.	XXII Brig. V. A.
	II Bedfordshire	10 Reg. Huz.	
	I South Staffordshire Reg.		
	I Essex Reg.		
	II East Lancashire Reg.		

De 7e en 8e divisie zijn vermoedelijk reeds in Frankrijk.

De overige divisien van de nieuwe legers zullen geleidelijk worden samengesteld uit de vrijwilligers, waarbij zooveel mogelijk afdeelingen van het territoriale leger in bestaande of anders samengevoegde eenheden zullen worden opgenomen.

De staven der divisien zijn alle gevormd. De standplaatsen zijn als volgt:

2e leger	{	9 (Scottish) Div.	Aldershot,
		10 (Irish) Div.	Dublin,
		11 (Northern) Div.	Belton Park,
		12 (Eastern) Div.	Shorncliffe,
		13 (Western) Div.	Aldershot,
3e leger	{	14 Lichte Div.	Aldershot.
		15 Div.	Aldershot,
		16 "	Dublin,
		17 "	Wool,
		18 "	Shorncliffe,
		19 "	Tidworth,
		20 "	Aldershot.
4e leger	{	21 "	Halton Park,
		22 "	South Downs ten O. van Seaford,
		23 "	Frensham,
		24 "	South Downs bij East Shoreham,
		25 "	Codfort St. Mary,
		26 "	Sherrington.

De brigades zijn genummerd tot en met 79, de brigade-commandanten en adjudanten zijn benoemd; bijna alle gepensioneerde officieren 1).

In de eerste plaats zal het 2e leger worden op sterkte gebracht en geoefend.

Groote moeilijkheden doen zich echter voor bij de voorziening aan geschoold kader. Herhaaldelijk verschijnen oproepingen om gewezen onderofficieren tot dienstneming aan te moedigen. Officieren zijn voor zulk een groot leger evenmin aanwezig; ontwikkelde jongelieden zonder eenige militaire vooroefening, worden tot officier benoemd. Openlijk wordt in de dagbladen deze toestand als bedenkelijk weergegeven. De Times o. a. klaagt en zegt: „Vele officieren achten een goed geëncadreerd leger van 8 divisieën te verkiezen boven een nieuw gevormd leger met weinig bruikbaar kader, doch tegenover de massa van den vijand moet men vele troepen stellen.” De Morning Post zegt: „The old non common is a crying need in the new army.”

Het verlies aan gewonde, gesneuvelde en gevangen officieren bij de Expeditionary Force is reeds aanzienlijk, n.l. 1100 van ruim 3000.

Men stelt zich in Engeland voor in het voorjaar een nieuw leger van 6 divisieën voor het vaste land gereed te hebben.

Behalve deze troepen is begin September eene Marine-divisie gevormd, bestaande uit 3 brigades, elk van 4 bataljons, naar verschillende admi-raals genoemd, n. l.

1e Royal Naval Brigade

- I (Drake)
- II (Benbow)
- III (Hawke)
- IV (Collingwood)

2e Royal Naval Brigade

- V (Nelson)
- VI (Howe)
- VII (Hood)
- VIII (Anson)

Royal Marine Brigade

IX, X, XI en XII bataljon.

De laatste brigade was reeds vóór den oorlog georganiseerd en is begin September te Ostende geland.

Ten slotte zal de Engelsche strijdmacht binnenkort worden versterkt met de aangeboden contingenten uit Britsch-Indië en de Dominions. Gedeelten dezer contingenten zijn reeds onderweg en te Marseille geland.

Het Britsch-Indische contingent zal bestaan uit 2 divisieën en 1 cavalerie-

1) De bataljons der nieuwe divisieën behooren tot de oorspronkelijke regimenten en hebben vervolgnummers.

divisie. Welke troepen hierbij zijn ingedeeld is nog niet met zekerheid te bepalen. Engeland kan onmogelijk Voor-Indië geheel van eigen troepen ontblooten. Voor 2 divisiën met Army Troops zijn ruim 24 bataljons noodig, terwijl in het geheel 52 Engelsche bataljons, 9 regimenten cavalerie en 56 rijdende- en veldbatterijen in Voor-Indië in Juli j.l. aanwezig waren.

Volgens de berichten zouden bij deze macht o. a. 7 bataljons Gurkhas worden ingedeeld, hoeveel Sikhs er bij zijn ingedeeld is echter nog niet bekend. De Britsch-Indische inlandsche troepenmacht bestaat o. m. uit 136 bataljons infanterie en 39 regimenten cavalerie.

Het Canadeesche contingent bestaat in hoofdzak uit vrijwilligers van het Canadeesche militieleger. Er wordt eene divisie gevormd ter sterkte van 22 500 man en 7500 paarden. De overcompletee vrijwilligers, \pm 10.000 man, worden als depôtstroepen naar Engeland gezonden.

De divisie bestaat o. m. uit 3 brigades infanterie, 3000 man artillerie met 27 vuurmonden (veld- en zware artillerie), 500 man cavalerie en 2000 man hulpdiensten.

Het Australische contingent zal ongeveer 20.000 man sterk zijn en bestaan uit: 1 cavalerie-brigade van 3 regimenten en 1 infanterie-divisie van 3 brigades met cavalerie, artillerie en hulpdiensten, totaal 12 bataljons, 11 eskadrons, 30 mitrailleurs en 40 vuurmonden; zij dragen de Australische khaki-uniform; de wapens zijn te onderkennen aan een band om den hoed van verschillende kleur, n.l. infanterie groen, artillerie rood, cavalerie wit, pioniers donker blauw, enz.

Van de samenstelling van het Nieuw-Zeelandsche contingent van 8000 man zijn nog geen nadere bijzonderheden bekend.

Ter aankondiging ontvangen.

Eerste hulp bij ongelukken door Dr. FRIEDRICH VON ESMARCH. 16de druk, bewerkt door A. A. J. QUANJER. *Gouda*, 1914. G. B. VAN GOOR ZONEN.

Geschiedenis der lijfstraffen bij het Nederlandsche leger door F. H. A. SABRON. (Overgedrukt uit „de Navorscher” 1914.)

Engeland in oorlog voor de gewaarborgde rechten van kleine naties. Getrouwe en onverkorte vertaling van het Engelsche Witboek. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.

Wet op den Staat van Oorlog en Beleg met uitvoeringsvoorschriften en aantekeningen. *Alphen (Z.-H.)*, 1914. H. SAMSON.

De vredesbeweging door Mr. H. J. DE LANGE. (Kleine geschriften, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, No. 108.) *Amsterdam*, 1914. S. L. VAN LOOY.

Brieven van Zijner Majesteits ambassadeur te Berlijn aangaande een ambtelijke organisatie in Duitschland voor de beïnvloeding van de pers in andere landen. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.

Hoofdpunten van het oorlogsrecht. Losse aantekeningen van actueel belang door Prof. J. DE LOUTER. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.

Wiskundig tijdschrift onder redactie van F. J. VAES. 11de jaarg. (1914—1915.) Afl. 1, *Haarlem*. FIRMA P. VISSER AZN.

De oorsprong van den oorlog. Verzameling van diplomatieke stukken. Getrouwe en onverkorte vertaling van het Russische Oranjeboek. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.

Het nut en de toepassing der draadlooze telegrafie. Met afb. Populair behandeld door G. M. CLAUS. *Utrecht*, 1914. J. G. BROESE.

Generaal BOTHA en Generaal SMUTS verzekeren aan Groot-Britannië den loyalen steun van de Zuid-Afrikaansche Unie. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.

Fiat Lux! 2de herz. en verb. druk van Sit Lux! Inlichtingen voor candidaat-vrijmetselaren door W. M. VAN DEN BROEK. *Utrecht*, 1914. A. W. BRUNA EN ZOON.

Springstoffen. Eigenschappen, vervaardiging, werking en toepassing voor militaire vernielingen, in den mijnbouw en in den landbouw door P. W. SCHARROO. *Utrecht*, 1914. A. W. BRUNA EN ZOON.

België betrokken in den oorlog. Verzameling van diplomatieke stukken. Getrouwe en onverkorte vertaling van het Belgische grijsboek. 's-Gravenhage, 1914. MARTINUS NIJHOFF.